

**DE BIOGRAFIE VAN EEN
MINANGKABAUSEN PEPERHANDELAAR
IN DE LAMPONGS**

VERHANDELINGEN

VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL 36

DE BIOGRAFIE VAN EEN MINANGKABAUSEN PEPPERHANDELAAR IN DE LAMPONGS

*naar een Maleis handschrift in de Marsden-Collection
te Londen uitgegeven, vertaald en ingeleid*

DOOR

G. W. J. DREWES

'S-GRAVENHAGE — MARTINUS NIJHOFF — 1961

To

Sir Richard O. Winstedt,
the Nestor of Malay Scholars.

VOORBERICHT

Dit werkje bevat de Maleise tekst van de tot dusverre *in originali* niet toegankelijke levensgeschiedenis van een Minangkabausen koopman-schipper uit de Lampongs. Het handschrift, waaruit de tekst is geput, is een unicum, dat zich bevindt in de bibliotheek van de School of Oriental and African Studies te Londen. Het maakt deel uit van de Marsden Collection en staat als no. 40323 vermeld in de *Bibliotheca Marsdeniana Philologica et Orientalis* (1827), bl. 304b.

Deze levensgeschiedenis is reeds in 1830 door William Marsden in Engelse vertaling bekend gemaakt en naar de gegevens die hem destijds ten dienste stonden toegelicht. Deze Engelse vertaling is nagenoeg onvindbaar, en omdat de Maleise tekst in meer dan een opzicht niet van belang is ontbloot, leek het niet onnut, tot de uitgave ervan over te gaan en er een Nederlandse vertaling aan toe te voegen. Voor de inleiding, die aan de vertaling voorafgaat, is mede gebruik gemaakt van de gegevens terzake, die in het Koloniaal Archief te 's-Gravenhage zijn te vinden.

Gaarne betuig ik mijn dank aan de bibliotheek van de London School of Oriental and African Studies voor de toestemming tot de uitgave, en aan Mevrouw M. A. P. Meilink-Roelofs, chartermeester op het Algemeen Rijksarchief, voor haar behulpzaamheid bij het vinden van de in aanmerking komende archiefstukken.

Noordwijk, december 1961.

G. W. J. DREWES.

INHOUD

Inleiding	1
Vertaling	
I. De afkomst en jeugdijaren van Nachoda Muda	52
II. De uitroeiing van de Abungs	55
III. Nachoda Muda wordt tot gemachtigde van den Sultan van Banten aangesteld	59
IV. De opstand van Ratu Bagus Buang	61
V. Nachoda Muda verliest prauw en lading	68
VI. Nachoda Muda krijgt de titel van Kjai Demang Purwase- dana	70
VII. Benkoelen tijdelijk door de Fransen bezet. Kjai Demang Purwasedana wordt van verboden handel beticht en beboet	76
VIII. Het bezoek van kapitein Thomas Forrest	81
IX. De vaandrig Si Talib, met een vracht rijst te Semangka gekomen, complotteert tegen Kjai Demang Purwasedana .	83
X. Een kits uit Banten komt te Semangka, naar het lijkt omdat er een versterking zal worden gebouwd	86
XI. Kjai Demang Purwasedana en zijn vier zoons, verraderlijk gevangengenomen, lopen het Hollandse schip af en moor- den de bezetting van Semangka uit	88
XII. De uittocht der Maleiers van Semangka naar het Engelse gebied	95
Tekst	103
Klapper	155

INLEIDING

De grote belangstelling voor het Oosten, die in de laatste dekaden van de achttiende eeuw in Engeland was ontwaakt, kwam, behalve in de oprichting van de Royal Asiatic Society, ook tot uiting in de stichting van het Oriental Translation Fund. Zou de Royal Asiatic Society, opgericht in 1825, de verzamelplaats worden, en tot op de huidige dag blijven, van allen die zich in Engeland met Oosterse studiën bezighouden, het vertalingsfonds, drie jaren later tot stand gekomen, zou dienstbaar zijn aan de verbreiding van kennis omtrent Azië; zijn taak zou zijn, te bevorderen dat de belangrijkste werken van de Oosterse litteraturen, die, voor het grote publiek ontoegankelijk, in de universiteits- en museumbibliotheken werden bewaard, in Engelse vertaling in Europa zouden worden bekend gemaakt. Het met lauwer-takken omkranste vignet, dat de oudere uitgaven van het fonds siert, beeldt dit streven duidelijk uit. Men ziet daar, tegen een achtergrond, beschenen door de stralen van de opkomende zon, een pagode en een pyramide met een sphinx, waarboven de woorden *Ex Oriente Lux* zijn aangebracht. In het midden troont op een verhevenheid Britannia, compleet met leeuw, lans en wapenschild, aandachtig luisterende naar een professor in vol ornaat, die kennelijk een uiteenzetting geeft van de inhoud der handschriften en boekrollen, die door drie Oosterlingen, een Chinees, een Indiër en een Arabier, worden aangeboden.

Het fonds ontplooidde een grote werkzaamheid. Bij navraag onder de geïnteresseerden bleek er van menig werk een vertaling in manuscript aanwezig te zijn, zodat na enkele jaren reeds er negen boekwerken, uit het Arabisch, het Perzisch, het Chinees en het Singhalees vertaald, in het licht waren gegeven. In 1830 verscheen, als tiende deel in de serie, de vertaling van een onbekend Maleis handschrift, vervaardigd door William Marsden, den befaamden Malaicus. Het is een dun boekje van nog geen negentig bladzijden, dat tot titel heeft: *Memoirs of a Malayan Family, written by themselves*. Vooraf gaat een korte inleiding, waarin Marsden mededeelt, dat het handschrift waarnaar de vertaling was gemaakt, in 1791 naar Engeland was gezonden, terwijl het omstreeks het jaar 1788 zou zijn geschreven.

Marsden deelt verder mede, dat hij zijn vertaling reeds had voltooid

kort na de ontvangst van het handschrift, in de tijd dat hij bezig was met het bijeenbrengen van bouwstoffen voor zijn Maleise woordenboek. Dit woordenboek verscheen echter pas in 1812; het dateert, zoals de overgrote meerderheid van Marsdens grotere werken, uit de latere periode van zijn leven, toen hij zijn ambtelijke werkkring had opgegeven en zodoende meer tijd had gekregen voor wetenschappelijke arbeid. Enige jaren namelijk nadat hij het ambt van eerste secretaris van de Britse Admiraliteit had neergelegd, trok hij zich — in het genot van een pensioen van £ 1500 's jaars — op de buitenplaats Edge Grove in Hertfordshire terug. Behalve aan de geneugten van het Engelse landleven wilde hij zich voortaan opnieuw gaan wijden aan zijn geliefde Oosterse studiën, die in de bewogen jaren, welke hij op de Admiraliteit had doorgebracht (1795—1807), tamelijk wel waren blijven rusten.

Het allereerste bezorgde hij een nieuwe druk van zijn befaamde *History of Sumatra*, bij welker eerste verschijning in 1782 de toenmaals 27-jarige schrijver in binnen- en buitenland grote lof had geogst: het boek moest een jaar later worden herdrukt, en alras verschenen er een Duitse en een Franse vertaling van.

Vervolgens kwamen het Maleise woordenboek en de Maleise spraak-kunst aan de beurt, die beide in 1812 het licht zagen; daarna heeft Marsden enige jaren zich beziggehouden met de vertaling van Marco Polo's reisverhaal, die in 1818 werd gedrukt. Zijn studiën over oosterse munten, de *Numismata Orientalia Illustrata*, verschenen in 1823—'25 in twee delen. En wanneer hij dan in 1827 de catalogus van zijn boeken en handschriften, de *Bibliotheca Marsdemiana Philologica et Orientalis*, in het licht geeft, mag men daaruit, geloof ik, wel concluderen, dat hij gereed was gekomen met hetgeen hij zich van de bewerking van zijn meer omvangrijke verzamelingen aantekeningen had voorgesteld. Hij is dan 73 jaar oud, en van lieverlede gaat hij over tot een laatste monstering van zijn papieren; daaraan dankt het in 1832 verschenen *Miscellaneous Works*, dat drie opstellen over uiteenlopende onderwerpen bevat, zijn ontstaan.

Nu was Marsden in 1827 uitgenodigd, zijn steun te geven aan het comité dat een „Society for the Diffusion of Knowledge respecting Asia” wenste op te richten, de bemoeienissen waaruit het volgend jaar het Oriental Translation Fund geboren werd.¹ Hij trad als begunstiger

¹ Zie zijn autobiografie, uitgegeven in 1838 als *A brief Memoir of the Life and Writings of the late William Marsden, etc.*, bl. 161, noot 2. De Nederlandse lezer zij voorts verwezen naar J. Gonda, *William Marsden als beoefenaar der*

toe, en het laat zich denken dat hij, de gezaghebbende Engelse Malaiicus, onder de door het fonds uit te geven vertalingen ook een geschrift van Maleise herkomst opgenomen wenste te zien; misschien zelfs werd de aanbieding van zulk een bijdrage wel van hem verwacht. In zijn autobiografie, waarin hij overigens veelal nauwkeurig aangeeft, wanneer zijn geschriften ter perse werden gelegd, rept hij echter met geen woord van de uitgave van deze Memoirs. Doch het is duidelijk, dat zich hier de gelegenheid bood, de vertaling van het handschrift, die hij in het begin van de negentiger jaren van de voorgaande eeuw had vervaardigd, eindelijk uit te geven. Zij was bovendien, met het oog op de doelstelling van het fonds, bijzonder geschikt voor uitgave, omdat deze memoires, zoals Marsden niet verzuimt op te merken, „although without any pretension to political or literary importance, are by no means destitute of interest; but their principal merit is that of exhibiting a genuine picture, by a native hand, of Malayan manners and dispositions, more forcibly, and, it may be said, more dramatically represented, than they could be drawn by the pencil of any stranger”. Een tweede voordeel was, dat zij geschreven waren in een simpele verteltrant, „a style of which some writers have thought the Malays incapable, and which is certainly rare in comparison with the romantic and extravagant tales so prevalent among these and other eastern people”.²

Daar kwam nog bij dat, politiek gesproken, het tijdstip veel gunstiger was voor publicatie dan vijf en dertig jaar tevoren, toen de in deze memoires beschreven gebeurtenissen nog betrekkelijk kort geleden waren voorgevallen, persoonlijke gevoeligheden misschien nog moesten worden ontzien, en, bij de toen nog bestaande rivaliteit tussen de Engelsen en de Hollanders op Sumatra, openbaarmaking van dit relaas van intrigue, hebzucht en ondankbaarheid, in de Nederlandse Republiek wellicht een onaangename indruk zou hebben gemaakt. Want Marsden, die zelf op zestienjarige leeftijd in dienst van de East-India Company was getreden en tot 1779 te Benkoelen had gediend, wist heel goed dat, al waren de beide landen niet met elkaar in oorlog, er toch steeds een ingewortelde naijver en vijandschap tussen de Engelse en de Nederlandse Compagnieën had bestaan, doch hij was ruim genoeg om te beseffen, dat geen van beide partijen in dit opzicht vrij uitging. Hij merkt op dat weliswaar de archieven van de Engelse Compagnie op Sumatra vol zaten met klachten over het optreden der Hollanders,

taalwetenschap, in Bijdr. Kon. Inst. dl. 98 (1939), bl. 517—528, voor een waardering van zijn betekenis als geleerde.

² *o.c.*, p. II.

maar dat ongetwijfeld de archieven van Batavia en van Padang evenzeer tal van klachten over de Engelsen zouden bevatten, „each of the parties supposing themselves to be in the right; whilst both were wrong”.³ Nu echter schreef een meer verlichte politiek een andere gedragslijn jegens de inheemse machthebbers voor, en bovendien hadden Engeland en Nederland in 1824 het Sumatra-tractaat gesloten, waarbij de Nederlandse bezittingen in India en op Malakka aan Engeland waren afgestaan, terwijl Engeland zich uit Sumatra had teruggetrokken. Aanleidingen om het verhaal onuitgegeven te laten, leken thans dus niet meer voorhanden; veeleer mocht uitgave ervan gewenst heten, vanwege de nuttige strekking die het zou kunnen hebben. Want dit verhaal, „true in substance, however partially coloured”, zou kunnen dienen als een aanmaning om de rechtvaardigheid te betrachten voor allen, die in Oosterse landen op posten waren geplaatst, waar zij eigener gezag beslissingen moesten nemen, en behalve tot rechtvaardigheid maande het ook tot voorzichtigheid in den omgang met een „spirited and adventurous race of people, who have strong feelings of independence, are impatient of injury, jealous of insult, and who consider the indulgence of revenge as a duty at least, if not a virtue”.⁴

Hiermede zijn de „various causes, some of a personal and others of a public nature”, welke de uitgave van de vertaling hadden vertraagd en waarvan Marsden alleen de laatste categorie had toegelicht, wel voldoende duidelijk gemaakt. Verwonderlijk is, dat Marsden heeft volstaan met de uitgave van de vertaling. Van de tekst vindt men niet meer dan de slotzinsneden in Marsdens Maleise spraakkunst en in Elouts Nederlands-Franse vertaling daarvan.⁵ Een uitvoerig résumé van de inhoud, door een ongenoemde naar Marsdens vertaling gemaakt, is te vinden in *The Asiatic Journal*, New Series vol. III (1830), bl. 134—141. In 1868 verscheen er een Franse vertaling van Marsdens overzetting van de hand van Aristide Marre,⁶ mathematicus en orientalist,⁷ die meer dan één Oosters geschrift in het Frans heeft uitgegeven, hetzij in een rechtstreekse vertaling van eigen hand dan wel naar een vertaling in een andere Europese taal.

³ o.c., p. 81 noot.

⁴ o.c., p. IV.

⁵ W. Marsden, *A Grammar of the Malayan Language*, London 1812, bl. 214—215; in Elouts vertaling, Haarlem 1824, bl. 333—334.

⁶ *Mémoires de Nakhoda Mouda de Samangka écrits par lui et ses enfants etc.*, Parijs 1868 (privé gedrukt).

⁷ Op 63-jarige leeftijd werd hem het onderwijs in het Maleis en het Javaans aan de Ecole des Langues orientales vivantes te Parijs opgedragen; in 1897, toen hij 74 was, werd hij hoogleraar in deze talen.

Ten onzent en in Indonesië schijnt het boekje — zo het al enige aandacht heeft gekregen bij zijn verschijning — spoedig in vergetelheid te zijn geraakt. In het *Tijdschrift voor Neêrlands Indië*, 4de jg., 2e deel, Batavia 1842, staat (bl. 35—41) een stukje van een anoniemus, dat tot titel draagt: De uitroeiing der Orang Aboeng in de Lampongs op Sumatra. Dit stukje is, met uitzondering van de op bl. 37 te vinden uitweidingen over het koppensnellen, een vertaling van de desbetreffende bladzijden uit Marsdens *Memoirs*; de vermelding van de bron is door den ongenoemden vertaler achterwege gelaten. Tevoren reeds had hetzelfde fragment de aandacht getrokken van E. Jacquet, die het in *Nouveau Journal Asiatique*, vol. XII (1833) in Franse vertaling grotere bekendheid had gegeven (bl. 170—176). Deze episode uit het levensverhaal van den Maleïsen koopman is opnieuw benut door Friedrich W. Funke, in zijn *Orang Abung, Volkstum Süd-Sumatras im Wandel*, Leiden 1958, op een wijze echter, die terecht ernstige kritiek heeft uitgelokt.⁸

Tweemaal wordt de inhoud van de *Memoirs* kort samengevat in de bibliografie van Zuid-Sumatra, bijeengebracht door Wellan en Helfrich, en wel op de blzz. 6—7 en 640—641 van het eerste deel.⁹

In 1937 gaf een Utrechtse promovendus, A. L. V. L. van der Linden, in zijn proefschrift¹⁰ een slordig en door zijn onjuistheden bijkans tendentiekus overzicht van een gedeelte van de inhoud der *Memoirs*, een geschrift waaraan juist in verband met het behandelde onderwerp waarlijk veel meer aandacht had moeten worden besteed.

Tenslotte heb ik in mijn opstel over *Autobiografieën van Indonesiërs* in het jubileum-nummer 1851—1951 van de Bijdragen van het Koninklijk Instituut opnieuw de aandacht op deze *Memoirs* gevestigd.¹¹

Reeds de ongenoemde schrijver in *The Asiatic Journal* van 1830 had opgemerkt: „The annals of autobiography in Europe never, perhaps, received a more curious addition than by this little history of an interesting family, belonging to an Eastern people, whose literature is but seldom heard of in the West”. Een reden temeer om zich erover te

⁸ Men zie de bespreking van het boek in *Bijdr. Kon. Inst.* dl. 116 (1960) bl. 283.

⁹ *Zuid-Sumatra*, Overzicht van de literatuur der gewesten Bengkoelen, Djambi, de Lampongsche Districten en Palembang. Uitgave van het Zuid-Sumatra-Instituut. 2 delen, 's-Gravenhage, 1923—'28.

¹⁰ *De Europeaan in de Maleische Literatuur*, diss. Utrecht 1937, bl. 101—105. De negatieve en dus tot onvruchtbaarheid gedoemde wijze, waarop het onderwerp is benaderd, is door K. Hidding in het *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde* dl. 78 (1938), bl. 162—166 in het licht gesteld.

¹¹ *Bijdr. Kon. Inst.* dl. 107 (1951), bl. 229—230.

verbazen, dat de Maleise grondtekst nooit is uitgegeven. Ook is er van Nederlandse zijde, voor zover mij bekend, nooit een poging gedaan om de aantekeningen, die Marsden aan zijn vertaling heeft toegevoegd, wat te verrijken met gegevens uit Nederlandse bron.¹² Toch verdient de tekst die belangstelling wel. Hij is stellig geen voorbeeld van fraaie stijl; de auteur is — dat bemerkt men al spoedig — niet iemand die het schrijven gewend is of zijn best doet, een aantrekkelijk verhaal samen te stellen. Hij registreert feiten, die dienstig kunnen zijn tot de apologie, welke de hoofdpersoon van enigerlei schuld jegens de Compagnie moet vrijpleiten. Doch niettemin is wat hij aanvoert, een boeiend relaas geworden, een levensverhaal dat men met genoegen leest, zelfs nu nog, zowat twee eeuwen nadat de gegriefdheid over het ondervonden leed den schrijver tot de teboekstelling ervan bracht.

Wij laten allereerst thans een kort overzicht van de inhoud volgen. Men kan de tekst in twaalf hoofdstukken verdelen.

I. De herkomst van het Minangkabause koopmansgeslacht, waaruit de hoofdpersoon van het verhaal is gesproten, uit Bajang ter Westkust van Sumatra en de omzwervingen van Nachoda Mangkuto, diens vader, voor zijn vestiging te Piabong aan de Lampongbaai. Nachoda Mangkuto zendt zijn te Tajan in het Bandjarse geboren zoon, na het gebruikelijke godsdienstonderwijs, zeven jaar van huis ter opleiding in de handel. Bij zijn terugkomst gaat deze zoon zich voornamelijk bezighouden met de pepercultuur en het opkopen van dit artikel ter verscheping naar Banten. Beschrijving van de gang van zaken bij de peperhandel. Na de dood van zijn vader huwt de jonge man, thans Nachoda Muda geheten, in *semendo*-huwelijk met een Lampongse en verhuist naar Semangka aan de Keizersbaai, alwaar zijn vrouw grond bezit. Opsomming van de kinderen van Nachoda Muda, uit zijn verschillende huwelijken.

II. Daar men in het Semangkase veel overlast ondervindt van de in het binnenland gevestigde Abungs, die van tijd tot tijd sneltochten

¹² Van der Linden heeft in zijn bovenvermeld proefschrift de naam Sambirik of Sambèrèk, waaronder een der Compagniescommandeurs van Banten ten tonele wordt gevoerd en die door Marsden noch door Marre was terechtgebracht, geïdentificeerd met Van Ossenberch, wiens bestuursperiode hij overigens fout dateert. Daartoe beperkt zich zijn bijdrage tot beter begrip van het verhaal; hij heeft zich zelfs niet de moeite gegeven, na te gaan hoe Van Ossenberchs opvolger, „Menir Pur”, die er in het verhaal niet zo best afkomt, werkelijk heette. Dit is uiteraard H. P. Faure, van 1761—1763 commandeur van Banten.

naar het kustgebied ondernemen, besluit Nachoda Muda een tuchtigings-expeditie tegen hen te organiseren, met behulp van de Lampongse hoofden. Men trekt het binnenland in en verdrijft de Abungs. Enige mededelingen aangaande hun huwelijksgebruiken in verband met het kopensnellen.

III. Bij zijn eerstvolgende bezoek aan Banten rapporteert Nachoda Muda zijn optreden tegen de Abungs. Hij wordt door den Sultan naast diens agent te Semangka met het toezicht op de gang van zaken belast en ontvangt het ambtsgewaad der Lampongse *proatins*. Bij zijn terugkeer maakt hij een tournee van twee maanden door het gehele hem toegewezen gebied en wordt door den Bantensen Sultansvertegenwoordiger Ki Ria Mindjan aan alle pangérans en dorpschoudeu voor-gesteld.

IV. De weerslag van de Bantense opstand van 1750 in de Lampongs. Ki Ria Mindjan kiest de zijde van Ratu Bagus Buang, het hoofd van de opstandelingen. Hij tracht niet alleen de Lampongse pangérans tot afval van den Sultan te bewegen, maar heeft tevens opdracht gekregen, de Maleise kooplieden-schippers (nachoda's) goedschiks of kwaadschiks in het kamp van de opstandelingen te brengen. Nachoda Muda, hiervan verwittigd, zendt bericht naar Banten en ontvangt steun van de Compagnie. Ki Ria Mindjan neemt de vlucht en de Lampongse groten betuigen hun trouw aan den Sultan en de Compagnie.

V. Nachoda Muda ondervindt tegenslag: op zijn eerstvolgende tocht naar Banten verliest hij prauw en lading, doch hij weet onverlet Banten te bereiken. De Sultan laat hem door den rijksbestuurder financiële hulp aanbieden, doch indachtig aan de vermaningen, die zijn vader hem op zijn sterfbed heeft gegeven, wijst hij die af. Zijn vrouw zendt hem geld om een nieuwe prauw te kopen; daarna keert hij naar Semangka terug.

VI. Aan zijn sterfelijkheid herinnerd laat hij te Semangka een groot huis bouwen en installeert twee van zijn zoons als zelfstandige kooplieden door elk hunner een prauw met toebehoren en bedrijfskapitaal te verschaffen. Wanneer hij met de Maleise schippers opnieuw te Banten is, wordt hij door de Sultan tot *demang* verheven, met de titel Kjai Demang Purwasedana.¹³ Het bezoek aan de vorstelijke

¹³ *Demang* heetten in het Bantense rijk de districtshoofden, onmiddellijk ondergeschikt aan de regenten. Toen het Bantense gezag verdween en de demangs op Zuid-Sumatra door het Nederlandse bestuur werden aangesteld, was hun positie echter te vergelijken met die van de regenten op Java. Zie Veth, *Sumatra*, 1873, p. 768.

dalem en de ontvangst door den Sultan worden uitvoerig beschreven. De Commandeur van Banten, Van Ossenberch, geeft blijk van de waardering, die hij bij de Nederlandse Compagnie geniet en vereert hem geschenken.

VII. Drie seizoenen later verzoekt de *pètor* (posthouder, gezaghebber) van het Engelse Kerui, Norris, doortocht naar Batavia voor twee soldaten met een brief aan den Engelsen agent aldaar, Garden. In dezelfde maand verneemt men de verovering van Benkoelen door de Fransen. Het krijgsumroer drijft vluchtelingen uit dat gewest naar Semangka. De Compagnie steekt de voelhorens uit naar het alras door de Fransen weer ontruimde gebied, doch staakt deze pogingen tot penetratie wanneer blijkt, dat de vroegere heren des lands zijn teruggekeerd. Twee Maleise nachoda's varen trots het verbod van Kjai Demang Purwasedana toch naar Benkoelen (De intrigue, die straks tegen hem op touw zal worden gezet, gaat uit van dit feit). Een zekere Nachoda Djamil, door de Compagnie zelf op verkenning naar Kerui gezonden, keert onverrichterzake te Semangka terug, juist wanneer de beide uit Benkoelen teruggekomen nachoda's aldaar vertoeven. Hij hoort van hun onderneming en praat er te Banten over met den gunsteling van den nieuwen Commandeur, H. P. Faure. Deze gunsteling, de Makassarse halfbloed ¹⁴ Si Talib, een vaandrig van de Compagnies-

¹⁴ Waarschijnlijk wordt met *peranakan Makasar* bedoeld de zoon van een Makassar bij een Bantense vrouw. Er was voortdurend strijd over, of deze *peranakans* onder de Compagnie dan wel onder den Sultan stonden. Zo schrijft Van Gollennesse in zijn memorie van overgave van 1743 (*Bijdr. Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881), bl. 66): „voorts stond den Vorst *de novo* toe, dat alle vreemdelingen sonder onderscheyd onder 's Comps. judicature sullen staan met bygevoegde bede, dat Haar Hoog-Edelheidens alle peranackans ofte sodanige kinderen, die van een Bantense vader of moeder (getrouwt met een vreemdeling) geboren syn, onder syne jurisdictie geliefden te stellen, om redenen, so hy syde, dat men weynig Bantammers vindt, die niet van vaders- of moederszyde van vreemde naties afkomstig zijn. En dewijl Haar Hoog-Edelheidens sig dieswegens nog niet verder hebben gelieven te verklaren, so sal Ued. derselver seer geërde beveelen dienaangaande dienen aftewagten en laten de saken intussen op den ouden voet". Zie ook het rapport van Jacob Mossel over zijn commissiereis naar Banten, d.d. 21-2-1747, bij De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 10 bl. 124: „... schoon men wel schijnt te sullen moeten opgeven het dispuut tusschen de Koningin (de Ratu Sharifa) en de onsen over de kinderen van Bantamse moeders en uytlantse vaders, die van uytlantse moeders, dat seldsaam voorvalt, aan de Comp. blijvende". Bij de investituur van Sultan Zainu 'l-cashikin in 1777 bedong de Compagnie tenslotte, dat van de kinderen van een Wetanger of Ooster-Javaan de zoons, den vader volgende, Comps. onderdanen zouden blijven, maar de dochters haar Bantense moeder zouden volgen (De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 11, bl. 299).

bezetting, rapporteert een sterk gekleurde lezing van het geval ijlings aan zijn meester. Kort daarop komt Nachoda Muda (Kjai Demang P.) te Banten en wordt aan den nieuwen Commandeur voorgesteld. Hij wil verslag uitbrengen van het vergrijp der beide nachoda's, doch de Commandeur geeft hem daartoe geen gelegenheid en beboet hem enige dagen later met 200 realen. De te Banten aanwezige Maleise kooplieden uit Semangka raden hem, zich bij den Rijksbestuurder te beklagen, doch hij wil dit niet, waarop zij 150 realen van de boete voor hun rekening nemen.

Commandeur Faure zendt met de Maleise nachoda's een kleine Hollandse bezetting naar Semangka. Kjai Demang Purwasedana bouwt daarvoor een huis, zonder enige financiële tegemoetkoming van de zijde der Compagnie. De bezetting wordt korten tijd daarna nog wat versterkt. Ruw optreden van de soldaten.

VIII. Het bezoek van kapitein Thomas Forrest aan Semangka en de dubbelhartige houding van den Hollandsen garnizoenscommandant.

IX. De vaandrig Si Talib komt met een vracht slechte Java rijst te Semangka. Kjai Demang is hem behulpzaam, deze van de hand te zetten. Onderwijl beramen Si Talib en de sergeant-garnizoenscommandant een plan om hem ten val te brengen. Onmiddellijk na het vertrek van Si Talib zal de sergeant zijn vrouw met een brief naar Banten sturen om te rapporteren, dat Kjai Demang aan kapitein Forrest peper heeft verkocht en zich tijdens diens bezoek van hem, sergeant-garnizoenscdt., niets heeft aangetrokken, hetgeen alles door den vaandrig Si Talib, zojuist uit Semangka terug, zal kunnen worden bevestigd. Aldus geschiedt.

X. De Commandeur van Banten stuurt een kits naar Semangka, welker kapitein blijkbaar tot opdracht heeft, zich van Kjai Demang meester te maken. Op aanraden van den sergeant beantwoordt Kjai Demang de saluutschoten van het schip niet. Dit neemt den kapitein al dadelijk tegen hem in. Hij geeft voor, dat er te Semangka een versterking zal worden gebouwd en roept daartoe alle Maleiers op. Kjai Demang brengt hem onder het oog, dat billijkerwijs ook het locale Lampongse hoofd zijn aandeel in de arbeidskrachten en het materiaal zal moeten leveren.

XI. Kjai Demang wordt door den kapitein van de kits uitgenodigd, de grensafbakening tussen het Hollandse en het Engelse gebied te gaan inspecteren. Op de terugreis wordt hij met vier van zijn zoons verraderlijk aan boord van de kits gelokt en onder bewaking gesteld. Zijn gehele huis wordt leeggehaald en al zijn bezit aan boord van de kits

gebracht. De zoons, ballingschap, dwangarbeid, of misschien wel executie vrezende, beramen met een der nachoda's van Semangka, die hen geregeld van voedsel komt voorzien, een plan om de bemanning van het schip te lijf te gaan. In het voedsel worden dolken binnengesmokkeld. Aanvankelijk wil Kjai Demang niet meewerken aan de tenuitvoerlegging van het vermetele plan, doch tenslotte geeft hij toe. De overval slaagt, het schip wordt afgelopen, alle Hollanders aan boord worden omgebracht. Daarna begeeft men zich aan de wal en houdt opruiming onder de Hollandse bezetting. Slechts enkelen ontkomen aan het bloedbad.

XII. De Maleiers van Semangka besluiten gezamenlijk naar het gebied van de Engelse Compagnie te trekken. Zij begeven zich, met achterlating van hun prauwen — die niet zeilree zijn — en vrijwel al hun bezit, allereerst naar Bengkumat, en van daaruit richten zij een brief tot den Engelsen posthouder te Kerui, doctor Blankin. Alvorens te vertrekken had Kjai Demang nog brieven gezonden aan den Sultan en den Commandeur van Banten en de geschenken, die hij eertijds van de Compagnie had ontvangen, in de hoede van den Bantensen agent achtergelaten. Dr. Blankin heeft geen bezwaar tegen hun komst; voor vestiging op Engels gebied zal echter overleg met den Commandeur en de Council te Bengkoelen nodig zijn. Met brieven van dr. Blankin en Kjai Demang aan den Commandeur te Bengkoelen, Carter, vertrekt een bode naar fort Marlborough, een week later gevolgd door Nachoda Léla, een zoon van Kjai Demang. Nachoda Léla vervoegt zich bij den Commandeur en wordt in de gelegenheid gesteld, zijn verhaal te doen. Kapitein Forrest herkent hem als zoon van Kjai Demang Purwasedana en adviseert tot toelating. Met een brief van Carter aan Kjai Demang keert Nachoda Léla naar Kerui terug, doch het goede nieuws komt voor zijn vader te laat: deze is inmiddels overleden. Na de dood van hun vader zoeken de zoons elk voor zich hun geluk in den vreemde, doch altijd daar, waar het land nog niet onder de Nederlandse Compagnie staat.

* * *

Aldus, in het kort, het relaas der gebeurtenissen. Er komt, zoals men zal hebben opgemerkt, geen enkel jaartal in voor. In de aanhef van de tekst wordt evenwel gezegd, dat het geschrift is vervaardigd ten behoeve van de Engelse *pétor* (posthouder; gezaghebber) te Lais, Butter Hunnings, van wien bekend is, dat hij omstreeks 1788 daar in functie is

geweest. De schrijver was La'udin, een zoon van de hoofdpersoon van het verhaal, die toentertijd als klerk (*djurutulis*) werkzaam was op het kantoor van de Engelse Compagnie te Pali, een klein plaatsje ten N.W. van Benkoelen, dat tot het ressort Lais behoorde. Zo kwam Marsden tot de datering van het handschrift.

Marsden nam aan, dat het zich thans te Londen bevindende handschrift een afschrift is, waaraan een geruime tijd tevoren opgesteld origineel ten grondslag ligt. Vandaar dat hij de in de aanhef voorkomende woorden: *maka disuratkan chabar ini*, weergeeft met: this narrative is transcribed... Hij meende voor deze opvatting steun te vinden in de eerste van de vijf — in zijn vertaling achterwege gelaten — *pantuns* waarmee het handschrift besluit. In deze *pantuns* is de lering, die het verhaal biedt, te vinden; deze levenslessen mochten uiteraard niet ontbreken! Doch Marsden heeft ze weggelaten, omdat zij „too rhapsodical, or sublime” waren om zich tot een begrijpelijke vertaling in proza te lenen.

Deze uitspraak is wel wat verwonderlijk, aangezien Marsden in zijn *History of Sumatra* al op de eerste bladzijde van het hoofdstuk over de taal met veel begrip over de Maleise *pantun* spreekt. Wat hem bij de vertaling van deze *pantuns* in de weg heeft gestaan, is waarschijnlijk zijn eigen *pantun*-theorie geweest; hij nam immers een verband aan tussen wat hij noemt „the figurative and the literal sense of the stanza”, en heeft dat verband kennelijk in de onderhavige *pantuns* niet kunnen vinden. Voorts heeft hij de woorden: *sudah tersurat lagi dahulu* misverstaan en deze op het geschrift betrokken in plaats van ze op te vatten in de godsdienstig-berustende zin, waarin zij moeten worden geïnterpreteerd.

De regels:

*bukan sekarang baru dimintak
sudah tersurat lagi dahulu*

betekenen immers niets anders dan: Niet thans eerst werd het beschikt; 't stond tevoren reeds geschreven. D.w.z.: wat onze familie is overkomen, of liever: wat den mens overkomt, gebeurt niet bij toeval, maar berust op het goddelijke raadsbesluit, dat lang tevoren is vastgesteld.¹⁵

Uit deze regels valt derhalve geen aanwijzing te putten, dat het hand-

¹⁵ *Mintak* heeft ook de bet. van: regelen, beschikken; *permintakan* Min. *paraminta*^{an} die van: lotsbeschikking, toebedeling. *Ko*^o *ambo taminta*^o *di nan pende*^o = Als mij een kort leven beschoren is; *burue*^o *paraminta*^{an}, slecht van lotsbeschikking (*berrasib malang*); *pende*^o *paraminta*^{an}, iemand aan wien een kort leven beschoren is.

schrift een afschrift zou zijn van een ouder origineel, zij het dan een uitgebreidere of omgewerkte redactie daarvan, en Marsdens vertaling: this narrative is transcribed, waartoe de woorden van de tekst op zichzelf beschouwd geen aanleiding geven, moet dus worden verworpen. *Menjuratkan chabar*, de uitdrukking die hier is gebezigd, betekent: het verhaal op schrift stellen, en La'udin is daartoe overgegaan omdat de heer Butter Hunnings „hendak mendengar chabar itu”, dat wenste te vernemen, het verhaal nl. van hetgeen er is voorgevallen voor de vestiging van de Hollandse bezetting te Semangka.

Hij was op jeugdige leeftijd bij die gebeurtenissen persoonlijk betrokken geweest en voor het niet zelf beleefde moet hij uit de in zijn familie levende traditie hebben geput. Want het spreekt wel van zelf, dat de herinnering aan zulke schokkende feiten van lange duur is geweest, en dat zij menigmaal in geuren en kleuren zullen zijn verteld. Dat er een ouder geschrift is geweest, waarvan La'udin gebruik heeft gemaakt voor datgene wat vooraf was gegaan aan zijn eigen tijd, is niet meer dan een veronderstelling; onmogelijk is het niet, gezien de somtijds tot in bijzonderheden afdalende beschrijving. Die oudere aantekeningen zouden dan van Nachoda Muda afkomstig moeten zijn.

Het verhaal is dus niet een autobiografie, maar de biografie van een Maleisen koopman-schipper, door zijn zoon samengesteld met behulp van onderscheidene gegevens. Het verslag aangaande de zending van Nachoda Léla naar Fort Marlborough b.v. kan van niemand anders dan van dezen zelf afkomstig zijn. Al deze gegevens heeft La'udin tot een geheel verwerkt, daartoe aangezet door een van zijn Engelse superieuren, die, naar men mag aannemen, niet zozeer geïnteresseerd was in de familiegeschiedenis van zijn Maleisen klerk als wel in de wegen van de Compagniespolitiek.

Het doet in feite niet zoveel ter zake, of onze tekst nu in 1788 geschreven is of alleen maar herschreven, en welk aandeel La'udin eventueel in die herschrijving heeft gehad. De in de tekst beschreven gebeurtenissen immers kunnen tamelijk nauwkeurig worden gedateerd. Marsden heeft als vaste punten voor de datering reeds aangewezen de verovering en de kortstondige bezetting van Fort Marlborough te Benkoelen door een Frans eskader onder admiraal D'Estaing gedurende de zevenjarige oorlog (1756—1763). In het begin van 1760 verschenen namelijk de Franse oorlogsbodems *Condé* en *l'Espérance* voor de Westkust van Sumatra en verdreven de Engelsen uit Natal en Tapanuli. Vervolgens voeren zij naar Benkoelen, waar al heel weinig tegenstand werd geboden. De Engelsen staken hun schip *Denham* in brand en ver-

lieten het Fort Marlborough, waarna zij in het open veld geslagen en gevangengenomen werden.

De Fransen konden natuurlijk deze veraf liggende posten niet bezet houden en voeren, om hun zwaar gehavende schepen te kalefateren, naar Batavia, waar zij hun veroveringen aan de Compagnie aanboden. Deze bewaarde angstvallig hare neutraliteit, doch stond wel toe, de schepen op Onrust te herstellen en de gevangen Engelsen met particuliere schepen naar Koromandel te zenden.¹⁶ Al spoedig waren de Engelsen opnieuw te Benkoelen, en ook Kerui werd weer bezet. De naar Koromandel gezonden resident Roger Carter keerde te Fort Marlborough terug, alwaar hij tot 1766 in functie bleef. Daar hij de resident was tot wien de vluchtelingen uit Semangka zich wendden om verblijfsvergunning in het Engelse gebied, moet het slot van de levensgeschiedenis van Nachoda Muda zich derhalve tussen 1760, het jaar van D'Estaings verovering van Benkoelen, en 1766, het jaar waarin Carter zijn ambt heeft neergelegd, hebben afgespeeld.

In verband gebracht met wat er van de geschiedenis van Banten bekend is, laten de gegevens, die men aan de tekst verder kan ontleen, echter nog wel een wat nadere tijdsbepaling toe. Dienstig daartoe is ook, dat de schrijver, ook al vermeldt hij geen jaartallen, toch bedoeld heeft, de door hem gereleveerde feiten zoveel mogelijk in chronologische orde te vermelden. Hij geeft regelmatig aan, hoeveel "seizoenen" er tussen de gememoreerde gebeurtenissen zijn verlopen.

Voordat wij echter tot een nadere bepaling van de tijd der handeling overgaan, willen wij de plaats vaststellen, waar het gebeuren zich voltrok, en de situatie ter plaatse trachten te begrijpen.

De levensloop van Nachoda Muda wordt pas van belang, wanneer hij zich te Semangka heeft gevestigd en zaken gaat drijven op Banten. Alle gebeurtenissen spelen zich af, hetzij in het aan Banten onderhorige „Lamong Semangka", dan wel ter hoofdplaats van het Bantense Sultanaat, hier zowel als in de Compagniesbescheiden steeds als Banten aangeduid.

Over laatstgenoemde plaats kunnen wij kort zijn. Deze eertijds zo vermaarde handelsstad, tot 1682 door schepen van menige natie bezocht, is thans een volstrekt onbeduidend plaatsje aan de baai van Bantam, alwaar alleen de grote moskee met de los ervan staande merk-

¹⁶ Cf. Mac Leod, *Uit de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie in de tweede helft der 18de eeuw*, in: *De Indische Gids* jg. 32 (1910), bl. 775—777, en oudere schrijvers als Van Kampen en Lauts.

waardige minaret,¹⁷ de sultansgraven en de overblijfselen van de fortificaties en de peperpakhuisen aan de vroegere grootheid herinneren.¹⁸

Waar hebben wij evenwel de plaats te zoeken, die in het verhaal voortdurend als Lampong Semangka wordt aangeduid? De baai van Semangka, ook wel Keizersbaai geheten, is de meest westelijk gelegen baai aan het zuidoende van Sumatra, doch een plaats van die naam is daar niet te vinden, ook niet op oudere kaarten als b.v. de in 1826 uitgegeven kaart van Sumatra van Raffles. Daarop zal men, als enige plaats aan de baai van Semangka, op het meest landinwaarts gelegen punt daarvan Birni vinden aangegeven, de enige nederzetting, die ook op een door kapitein Thomas Forrest vervaardigde schetskaart van deze baai voorkomt.¹⁹ Aangezien het wel bijzonder onwaarschijnlijk is, dat Forrest de plaats waar hij tien dagen voor anker heeft gelegen om verversingen in te nemen, onvermeld zou hebben gelaten, mag men wel aannemen, dat dit Birni (of hoe deze naam ook mag zijn gespeld) en het Lampong Semangka van de tekst één en dezelfde plaats zijn, zoals reeds door Marsden is betoogd.

Nu is er na de teruggave der koloniën bij de beëindiging van het Napoleontisch tijdvak over de Lampongs nog al het een en ander te doen geweest, met name tengevolge van Raffles' bezetting daarvan in 1818. In de stukken uit die tijd wordt Lampong Semangka herhaaldelijk genoemd als naam van een district,²⁰ doch in engere zin wordt er het zoeven vermelde Birni, Bo(e)rné (of hoe ook gespeld) mee bedoeld, waarvan men nog heel goed wist, dat de Compagnie er een posthouder en een aantal soldaten had gehad.²¹

Men is hier, in de tijd waarin ons verhaal speelt, aan de rand van de onder Bantens gezag staande Lampongs. De uitbreiding van de Engelse invloedssfeer over de Z.W. punt van Sumatra had in 1753 haar beslag gekregen, en de grensafbakening bevond zich, blijkens onze tekst, te Muara Tanda, aan de westelijke oever van de baai van

¹⁷ Afgebeeld o.a. in *Masjid dan Makam Doenia Islam*, Balai Poestaka Serie no 750, Weltevreden 1927, bl. 18.

¹⁸ Een kaart van Oud-Banten is opgenomen in het *Tijdschrift v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde* (T.B.G.) dl. XLV (1902), bl. 257.

¹⁹ Gepubliceerd in Alexander Dalrymple, *A Collection of plans of ports etc. in the East Indies*, London, 1777.

²⁰ Het tegenwoordige district Kota Agung, dat tot 1912 Semangka heette. Bij *ВѢСТН, Sumatra*, 1873, p. 768 wordt Borneh nog als de hoofdplaats van het district en als standplaats van een controleur der 2e klasse genoemd.

²¹ Zie b.v. het rapport van den ass.-resident Kruseman d.d. Batavia 21 Dec. 1817, aangehaald door P. H. van der Kemp, *Raffles' bezetting van de Lampongs in 1818*, in *Bijdr. Kon. Inst.* 6e volgr dl. 6 (L), 1899, bl. 4 en volg.

Semangka.²² Bengkumat, waar de uit het Semangkase weggetrokken Maleiers halt houden om zich met den Engelsen gezaghebber te Kerui in verbinding te stellen, ligt aan de Indische Oceaan, op de Westkust van de Zuidwestelijke punt van Sumatra, ten zuiden van Kerui. Om Bengkumat te bereiken hebben zij over de rug van de Bukit Sawah moeten trekken, doch dit was inderdaad de kortste weg naar het Engelse gebied. Het is de nabijheid van dit Engelse gebied, die het noodlot en tegelijkertijd de redding van Nachoda Muda en de zijnen is geweest.

In deze streken draaide alles om de peper. „Al wat wij hier in Semangka op last van den Sultan en den Commandeur te doen hebben, is peper telen”, zeggen de Lampongers ter verontschuldiging van hun slappe houding tegenover den propagandist van Ratu Bagus Buang, den leider van de Bantanse opstand van 1750. De V.O.C. had zich, in een reeks van contracten met de Bantense Sultans—het oudste, met Sultan Hadji gesloten, dateert van 1684 — het monopolie van alle peper, die in het Bantense rijk groeide, verzekerd. Slechts een gering deel daarvan kwam uit Banten zelf; het leeuwendeel werd geleverd door de Lampongs, en de peper van Semangka gold ter hoofdplaats zelfs als de beste, omdat zij minder stoffig was dan die van Tulang Bawang en Puti.

Vanzelfsprekend was de Compagnie, na zich te Banten het monopolie te hebben verzekerd en de concurrenten te hebben verdreven, er voortdurend op bedacht, de geregelde afvoer van de Lampongse peperoogst naar Banten te verzekeren en clandestiene lossing op de Java-wal, en bovenal verkoop aan den Engelsen concurrent tegen te gaan. Zij ging er zelfs toe over, voor peper uit Selibar een hogere prijs te betalen, om toch maar te verhinderen, dat ze naar Benkoelen zou worden verkocht. Bovendien was verscheping naar Banten aanvankelijk verplicht, omdat de Sultan als tussenschakel in deze handel fungeerde; hij ontving van de Compagnie betaling per baar (*bhara*) schoon afgeleverd product bij de eindverscheping. Het zuiveren en „harpen” van de aangevoerde peper vond plaats in de peperpakhuisen, al spoedig onder toezicht van geëmployeerden van de Compagnie. De Sultan berekende, boven de 21 % overwicht, die zijn vorstelijk recht waren en in 1734 tot

²² Blijkens onze tekst is er, voordat de Engelsen dit deden, ook van Nederlandse zijde met de grenspalen gesold. Zie het bovenaangehaalde artikel van Van der Kemp over de verplaatsingen van de grenspaal door den Eng. ambtenaar Campbell van Tandjong Tjina, een der uiterste punten van Vlakke Hoek, naar Tampang aan de W. oever van de baai van Semangka. Toen heette de grens tussen het Engelse en het Ned. gebied te lopen van Tandjong Tjina in N.O. richting over de toppen van de Bukit Sawah.

11 % werden teruggebracht, ook nog een overwicht om zich tegen het door de zuivering veroorzaakte gewichtsverlies in te dekken.

Nu zou men verwachten, dat de Sultan, voor wien de peperhandel zulk een belangrijke bron van inkomsten was, alles zou nalaten dat de aanvoer van dit product zou kunnen belemmeren. De werkelijkheid was anders. In zijn Memorie van Overgave van 1734 spreekt Stein van Gollennesse, afgaand Commandeur van Banten, uitvoerig over de slechte behandeling en de knevelarij, die de aanbrengrers van peper van de zijde der Bantense functionarissen ondervonden. De aanvoer was daardoor sterk teruggelopen, zijnde „de Lamponders door een slechte behandeling gedegouteerd”, zodat zij de pepercultuur verwaarloosden dan wel de oogst clandestien verkochten, „waartoe haarlieden de nabygelegenheid van Sillebaar veel occagie heeft gegeven”.

In het vervolg van zijn Memorie geeft hij aan, welke maatregelen hij te Banten had getroffen en waarop zijn opvolger had te letten, immers: „Het sal UEd.s voornaamste werk syn, ingevolge van Haar HoogEdelheeden's iterative gevevene ordres, de aanbrengrers van gemelde corl wel te doen behandelen en door alle bedenkelijke middelen te animeren tot voortsettinge en verdere aanquekinge van deze culture, want een luculente²³ aanbrengr daarvan is hetgeene, dat Haar HoogEdelheeden's bedoelen, en dat in 's Conings kist de Spaance realen doet komen . . .”.²⁴

De ingenomenheid van den rijksbestuurder en den Commandeur met de komst van de Maleise Nachoda's, in onze tekst herhaaldelijk vermeld, is dus wel zeer verklaarbaar. Het is duidelijk, dat deze nachoda's — waarvan in 1734 werd getuigd, dat zij „sedert vele jaren” in de Lampongs woonachtig waren en aldaar hun gezinnen hadden — bij de gebleken onwil van de Lampongers om zelf hun product ter hoofdstad af te leveren van lieverlede een noodzakelijke schakel waren geworden in de peperhandel. Of liever: in de pepercultuur, want zij traden niet alleen op als intermediair tussen de Lampongse producenten enerzijds en hunne afnemers, den Sultan en de Compagnie, anderzijds. Zij associeerden zich blijkbaar ook met Lampongers ten behoeve van de cultuur van het gewas, waardoor zij zich een meer geregelde aan-

²³ Dit woord doet hier vreemd aan; *luculent* betekent: helder, duidelijk. Is het misschien een lees- of schrijffout voor *succulent*?

²⁴ De aangehaalde memorie is gepubliceerd door Robidé van der Aa, in *Bijdr. Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881) bl. 59—100. Zie verder De Jonge, *Opkomst enz.* dl. 9 bl. 232—'33 (in het rapport van den G. G. Van Cloon aan de Heren XVII d.d. 7 maart 1734).

voer verzekerden en tevens aan de teelt zelf ook nog wat verdienden. Met hun bedrijf waren niet onaanzienlijke sommen gemoeid, want de gehele financiering ervan tot op de uitbetaling vanwege den Sultan, en later vanwege de Compagnie, voor het afgeleverde schone product kwam te hunnen laste.

Uit de bewoordingen van de tekst aan het slot van het eerste hoofdstuk zou men opmaken, dat Nachoda Muda een van de eerste Maleiers is geweest, die zich tot deze doeleinden aan de baai van Semangka vestigden, omstreeks 1734, zoals straks aannemelijk zal worden gemaakt. De vestiging van Maleiers te Piabong is kennelijk van oudere datum, daar Nachoda Muda's vader zich reeds aldaar had gevestigd na zijn verblijf te Tajan in het Bandjarse.

De klasse, waartoe deze Maleise nachoda's behoorden, was dus in het algehele bestel van zaken een belangrijk element, en door de aanzienlijkste en meest invloedrijke vertegenwoordigers van deze klasse aan zich te verbinden streefden de Sultan zowel als de Compagnie ernaar, een ordelijke gang van zaken te waarborgen. De Sultans zagen er zelfs heil in, hen in te schakelen bij het bestuur en de handhaving van de openbare orde, blijkbaar in de overtuiging, die ook later nog wel van Nederlandse zijde zou worden uitgesproken, dat het den Lamponger minder moeite kostte, een vreemde te gehoorzamen dan zijn eigen hoofden.²⁵ Nachoda Muda wordt eerst, na zijn succesvol optreden tegen de Abungs, dat blijkbaar geheel eigener initiatief plaats vond,²⁶ tot *proatin* aangesteld, in een rechterlijke functie derhalve, waarin hij uitvoering had te geven aan de verordeningen, die de Bantense Sultans voor de Lampongs hadden uitgevaardigd. Van den inhoud van deze voorschriften heeft Pigeaud in zijn breedvoerige studie betreffende deze verordeningen een uitmuntend overzicht gegeven; wij volstaan hier met daarnaar te verwijzen.²⁷ Het belangrijkste onderdeel van deze nieuwe taak van Nachoda Muda was stellig datgene wat hij zelf daarvan memoreert in zijn weergave van het gesprek met den rijksbestuurder: de handhaving van de orde en het ingrijpen bij rustverstoringen, veroorzaakt door onderlinge strijd van de Lampongse groten, welke alleen

²⁵ Zie Canne in *Tijdschrift v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde (T.B.G.)* dl. XI (1862), bl. 513.

²⁶ Stellig verscheidene jaren vóór 1765, en blijkbaar zonder voorkennis of steun van den Sultan van Banten, en niet, zoals Funke in zijn bovenvermeld boek over de Orang Abung ten onrechte aanneemt, omstreeks 1765 en met steun van Banten.

²⁷ Th. Pigeaud, *Afkondigingen van Soeltans van Banten voor Lampoeng*, in: *Djâwâ* 9e jg. (1929), bl. 123—159.

maar nadelig kon zijn voor de geregelde voortgang van de pepercultuur. In de tenuitvoerlegging van deze taak stond hij naast den Bantensen agent of stedehouder Ki Ria Mindjan, en wanneer deze den Sultan ontrouw wordt en zich in de Bantense opstand van 1750 bij de oproeringen aansluit, redt Nachoda Muda de situatie door de Compagnie te waarschuwen en onderwijl een vastberaden houding aan te nemen. Enige jaren later wordt hij met de waardigheid van *demang* bekleed en verkrijgt bij die gelegenheid een fraaie titel. Het blijkt dat hij steeds meer in aanzien en rijkdom toeneemt; zijn positie van bestuurs-hoofd zal ongetwijfeld aan de belangen die hij bij de cultuur, de opkoop en de verschepping van peper had, wel ten goede zijn gekomen.

Hoge bomen vangen echter veel wind. De afgunst ziet nauwlettend toe, of hij niet te eniger tijd nalatig is geweest in zijn plichtsbetrachting of zijn macht heeft misbruikt tot eigen voordeel. Naar de in het verhaal gegeven voorstelling van zaken gaat de Kjai Demang volstrekt vrij uit, en is alles wat tegen hem wordt ingebracht, door naijver van het laagste allooi ingegeven. Dat er nog een andere zwaarder wegende beschuldiging tegen hem is ingebracht dan die, welke in de memoires als loze aantijgingen worden gekenschetst, weten wij uit andere bron, doch men moet wel toegeven, dat ten dele de zaak zich best zo kan hebben toegedragen als hier is geschetst. Wat de vaandrig en de sergeant onder elkaar hadden bekonkeld, zal voor Kjai Demang zeker geen geheim zijn gebleven. In de inheemse maatschappij bereiken zulke dingen langs allerlei kanalen altijd wel dengene dien ze aangaan. En het is wel duidelijk, dat de beide samenzweerders een voor de hand liggend middel hebben aangegrepen om Kjai Demang bij den Commandeur zwart te maken: verkapt heulen met de Engelsers en verboden handel met dezen gevaarlijken concurrent.

De beschuldigten hebben de zwaarte van deze betichting terdege ingezien, en meer dan de vader, die, op zijn staat van dienst en zijn goede relaties met onderscheidene autoriteiten vertrouwend, nog hoop heeft dat het recht zal zegevieren, hebben de zoons begrepen, dat zij, eenmaal uit Semangka weggevoerd, machteloos hadden af te wachten wat er over hen zou worden beschikt. Bij hun verzet tegen het hen bedreigende lot vinden zij de gehele Maleise gemeenschap van Semangka aan hun zijde. Ter verklaring van deze verregaande solidariteit, waarbij men zelfs niet opzag tegen het prijsgeven van al wat men bezat, kan het saamhorigheidsgevoel der Minangkabauers in den vreemde en de vrees voor de weerwraak der Compagnie worden aangevoerd. Maar zou er ook niet, zo al geen bewijs, dan toch althans een

sterke aanwijzing in zijn te vinden, dat de Maleise kolonie te Semangka de beschuldigingen aan het adres van Kjai Demang Purwasedana, haar hoofd, ongegrond achtte?

Thans willen wij pogen, het jaar waarin deze feiten moeten worden gesteld, wat nauwkeuriger te bepalen.

Al komt er, zoals gezegd, in dit gehele levensverhaal geen jaartal voor, de schrijver heeft wel bedoeld, de door hem gereleveerde feiten in chronologische orde te vermelden, want hij geeft vrij regelmatig aan, hoeveel „seizoenen” er tussen de gememoreerde gebeurtenissen zijn verlopen. Nachoda Muda wordt, wanneer hij het vereiste elementaire godsdienstonderwijs heeft genoten en de schrijfkunst machtig is, zeven jaar naar den vreemde gezonden om zijn opvoeding te voltooien, het uit zovele Minangkabause verhalen bekende verblijf *di rantau orang*. Bij zijn terugkeer zal hij dus stellig tenminste twintig jaar oud zijn geweest. Vier à vijf jaar daarna sterft zijn vader, en weer drie jaar later treedt de jonge man in het huwelijk. Hij verhuist na twee jaar van Piabong naar Semangka aan de Keizersbaai. Zijn positie aldaar zal niet dadelijk van zulk een betekenis zijn geweest, dat hij de expeditie tegen de Abungs kon organiseren. Deze wordt zonder enige tijdsaanduiding in het verhaal vermeld, doch wel blijkt, dat hij ter beloning voor het welslagen daarvan kort daarna door, of althans op last van, den Sultan met de waardigheid van *proatin* wordt bekleed. De naam van dezen Sultan wordt niet genoemd, maar aangezien het gehele begin van de memoires zich afspeelt vóór de Bantense opstand van 1750, moet het wel Agung's kleinzoon Abu 'l-Faṭḥ Muḥammad Shāfi'ī, alias Zainu 'l-Ārifin zijn geweest, de Sultan die in 1748 wegens krankzinnigheid werd verbannen. Daarna immers is voor korte tijd zijn gemalin Sharīfa Fāṭima als regentes aan het bewind.²⁸ Van deze regentes wordt evenwel niet gesproken; de verheffing tot *proatin* moet dus uiterlijk in 1748 hebben plaats gevonden. De rijksbestuurder, op wiens voorslag dit is geschied, is dus Pangéran Kusumaningrat de oudere, zoon van Pangéran Judaningrat, die tezamen met Sultan Agung (1651—1680) naar Batavia werd verbannen (1686) en in 1692 overleed. Tevoren was deze Pangéran Kusumaningrat bevelhebber van de Bantense strijdkrachten geweest. Hij overleed in 1751 op 83-jarige leeftijd.

²⁸ Aan deze Ratu Sharīfa, de dochter van een Arabier, Sayyid Aḥmad, en een Bantense vrouw van onaanzienlijke afkomst, heeft Stein Van Gollenesse in zijn Memorie van Overgave aan zijn vervanger Jacob Roman in 1734 enige instructieve bladzijden gewijd. Zie *Bijdr. Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881), bl. 70—72.

Het is echter niet onmogelijk, dat de expeditie tegen de Abungs en de daarop volgende verheffing tot *proatin* al verscheidene jaren vroeger moeten worden gesteld. Wij zien immers verderop in het verhaal, dat Nachoda Muda in 1757 twee van zijn zoons als zelfstandige kooplieden installeert. Dezen zullen toen wel 20 à 25 jaar oud zijn geweest; dit leidt tot het stellen van zijn huwelijk omstreeks 1732, en van de verhuizing naar Semangka omstreeks 1734. Hoeveel jaren daarna het optreden tegen de Abungs valt, is niet uit te maken; wij stellen het dus tussen de jaren 1734 en 1748.

De Bantense opstand is, naar bekend, uitgebroken einde october 1750. Hetgeen in hoofdstuk IV wordt verhaald, moet zich dus in 1751 hebben afgespeeld. Ongetwijfeld is de poging van Ratu Bagus Buang om zich het gezag in dit gedeelte van de Lampongs te verzekeren gelijktijdig met, dan wel ingegeven door het succes van de actie tegen de Compagniespost Valkenoog aan de bovenloop van de Tulangbawang te Bumi Agung, in het Noorderlijk deel van het gebied. Deze sterkte moest worden opgegeven, maar werd einde 1751 opnieuw bezet, om daarna weer, tijdelijk, voor Pulau Lagundi in de Lampongbaai te worden verwisseld, dat echter te ongezond bleek voor duurzame vestiging. Dank zij het optreden van Nachoda Muda werd echter het doel bereikt, dat G.G. en Raden van Indië zich in hun secrete resolutie d.d. Maandag 23 November 1750 hadden gesteld, nl. dat er terzake van de opstand maatregelen moesten worden getroffen „eer dat de ingezetenen van het naburige Lampong of de overzeesche provintiën, die zig voor sooverre men weet nog stil en vredig houden en aan welkers tranquilliteyt de Comp. sooveel gelegen ligt, alsoo dat land . . . meest alle de peper uytlevert, die onder den naam van Bantamse bekend is, op dese of gene wyse deel in de onlusten nemen en de Engelschen in dat troubel water komen te visschen . . .”.²⁹

Het volgende hoofdstuk, dat dus gebeurtenissen na het jaar 1751 beschrijft, verhaalt van het verlies van een prauw, de bouw van een huis, die twee jaar duurt, en drie reizen naar Banten, die blijkbaar zonder bijzondere wederwaardigheden zijn verlopen. Tijdens de daaropvolgende reis, naar alle waarschijnlijkheid zes jaar na de opstand, en dus in 1757 te stellen, wordt Nachoda Muda tot demang verheven met de titel van Kjai Demang Purwasedana. Dit geschiedde tijdens het Commandeurschap van Van Ossenberch (1755—1761). Bij dezen Commandeur stond Nachoda Muda goed aangeschreven. Van Ossen-

²⁹ De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 10 bl. 171.

berch vereert hem enige geschenken, en wanneer de demang later in moeilijkheden geraakt, is hij ervan overtuigd, dat Van Ossenberch, Gouverneur van Java's Oostkust geworden, hem zal helpen, zodat de verstandhouding stellig goed is geweest.

Sultan van Banten was toentertijd de in 1753 aan de regering gekomen Abu'l-Naṣr Muḥammad 'Ārif Zainu 'l-'Āshikīn, tevoren gewoonlijk aangeduid als Pangéran Gusti. Deze Pangéran Gusti was — de naam zegt het reeds — geboren uit een hoofdvrouw van vorstelijke geboorte van Zainu 'l-'Ārifīn, en als enige mannelijke telg van die rang de rechtmatige troonopvolger geweest totdat hij door de intrigues van de Ratu Sharifa met zijn vader in conflict was geraakt en naar Batavia gevlucht. De Compagnie was toen nog op de hand van Ratu Sharifa, zodat zij hem niet te Batavia liet wonen, doch hem naar Ceylon verbande. Vandaar werd hij in 1751, toen het duidelijk was geworden dat het bestuur van deze vreemde indringster een der oorzaken van de opstand was, teruggeroepen, ten einde opnieuw als kroonprins te fungeren, thans onder het Sultanaat van zijn oom Wasī'u'l-'Ālimīn, den door de Compagnie schoorvoetend tot sultan verheven prins-regent Pangéran Aria Adi Santika.

Rijksbestuurder was in 1757 de ongeveer 40 jaar oude zoon van den in 1751 overleden Pangéran Kusumaningrat, die dezelfde titel voerde als zijn vader. Van dezen Pangéran Kusumaningrat den jongeren heeft Van Ossenberch in zijn meergenoemde Memorie van Overgave van 1761 een karakterschets gegeven, waarin hij getekend wordt als een bescheiden, eerlijk en plichtsgetrouw man, wiens voornaamste gebrek was zijn „timiditeit”. Na een periode van ambteloosheid trad hij in 1764 ten tweeden male als rijksbestuurder op, om in 1766 definitief ontslag te nemen, waarbij hem een pensioen van 200 Rds. 's jaars uit de rijksinkomsten werd toegekend.³⁰

Aangezien de Sultan niet veel belangstelling voor staatszaken aan de dag legde en zijn *dalem* zelden verliet, werden de meeste aangelegenheden in handen van den rijksbestuurder gesteld. Deze zal dan ook wel het initiatief hebben genomen tot de verheffing van Nachoda Muda in 1757.

Tot dit jaartal 1757 komt men eveneens, wanneer men van het volgende gegeven uitgaande terugrekenet. De schrijver vermeldt nl. dat er drie seizoenen later een brief te Semangka werd ontvangen van een zekeren heer Norris uit Benkoelen, en bestemd voor den heer Garden

³⁰ De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 10 bl. 171.

te Batavia. Spoedig daarop werd vernomen, dat Fort Marlborough door de Fransen was overmeesterd. Deze gebeurtenis vond plaats in April 1760.

Garden was een te Batavia woonachtige Schot, die op de een of andere manier iets met de Engelse vestiging in Benkoelen uitstaande had. In een anonym uitgegeven reisverhaal, in 1762 te Londen verschenen onder de titel: *A voyage to the East Indies in 1747 and 1748*, verhaalt de schrijver o.m. van een bezoek aan Batavia en zegt dat er daar verscheidene Engelsen en Schotten wonen „who are people of the best fashion”. Hij raakte bekend met een zekere heer Scot en een heer Garden, „both Scotchmen, who were men in great reputation, and in a rising way” (bl. 90). Verder heet Benkoelen „an English settlement on the island of Summatra, belonging to the before mentioned Mr. Garden”, hetwelk kennelijk wat overdreven is, doch tevens in het licht stelt, dat Mr. Garden iets met Benkoelen te maken had. Marsden heeft de verbindende schakel tussen de brief van Norris en het krijsbedrijf te Benkoelen gelegd door op te merken, dat deze tot den Engelsen agent te Batavia gerichte brief waarschijnlijk een opdracht tot verzekering van in het Fort Marlborough aanwezige goederen tegen oorlogsgevaar behelsde. Hij voegt daaraan toe, dat de verzekeraars naderhand betaling hebben geweigerd op grond van de veronderstelling, dat men, eenmaal verzekerd, zich voor de verdediging minder zou hebben ingespannen. Deze weigering leidde tot een in zijn tijd gerucht-makend proces.³¹

Blijkbaar in het vacuum tussen het vertrek der Fransen en de herbezetting van Zuid-Sumatra door de Engelsen haalt een Bantense prauw schielijk een vracht peper te Kerui, in het voormalig Engelse gebied. Doch wanneer het volgend jaar, 1761, twee Maleise nachoda's hun te Banten ingeslagen goederen (waarschijnlijk katoentjes en opium, de smokkelgoederen bij uitnemendheid) in Benkoelen willen gaan slijten, zijn de Engelsen inmiddels teruggekeerd en is derhalve het verbod van handel op hun gebied weer van kracht geworden. De beide nachoda's storen zich echter niet aan dit verbod en gaan toch; dit raakt te Banten bekend.

Kort daarop wordt er, van Banten uit, een nieuwe poging gedaan om te Kerui peper te halen. Wanneer de nachoda, die deze opdracht heeft uit te voeren, onverrichterzake te Banten terugkomt, is Van Ossenberch tot Extraordinair Raad van Indië bevorderd en als Com-

³¹ *Memoirs* bl. 41 noot 1.

mandeur vervangen door Hugo Pieter Faure. Daar Van Ossenberchs Memorie van Overgave gedateerd is 28 Juli 1761, valt deze terugkeer dus op zijn vroegst in de tweede helft van 1761. Kjai Demang Purwasedana wordt op zijn eerstvolgende reis naar Banten, vijf maanden later, aan den nieuwen Commandeur voorgesteld. De verstandhouding met Faure is te voren reeds bedorven door de praatjes van den vaandrig Si Talib. Kjai Demang moet een boete betalen voor de reis der beide nachoda's naar Benkoelen en krijgt een Hollandse wacht mee naar zijn woonplaats, wanneer hij met de gezamenlijke nachoda's van Semangka de thuisvaart onderneemt.

Dit gebeurde derhalve in 1762, na het einde van de West-moesson, dus niet vóór Mei, aangezien de West-moesson, die hier van November tot April duurt, eerst voorbij moest zijn alvorens de terugreis kon worden aanvaard.

Tot zover is de chronologie in orde. Het vervolg van het verhaal levert echter moeilijkheden op. Immers: achttien maanden na de aankomst van de vlaggestok-wacht zou kapitein Thomas Forrest te Semangka zijn gearriveerd, derhalve: einde 1763. Veertien dagen later zou de vaandrig Si Talib op zijn mislukte tocht naar Benkoelen te Semangka zijn beland, om er drie maanden te blijven. Het vertrek van den vaandrig valt dus in 1764 te stellen. Daarna volgen de gebeurtenissen elkaar snel op; alles wat er verder voorvalt: het brengen van de brief naar Banten, de terugkeer van de vrouw van den sergeant, de komst van de kits, enz., 't moet zich alles in datzelfde jaar, 1764, hebben afgespeeld.

Dit nu is onmogelijk. Want om het even of men aanneemt, dat het verhaal omtrent de tegen Kjai Demang op touw gezette intrigue waarheid bevat, dan wel op inbeelding berust, de intrigue is alleen denkbaar tijdens het bewind van Faure, aangezien zij geheel en al gebaseerd is op de gunst, waarin de vaandrig Si Talib zich bij den Commandeur verheugt. Faure was in 1764 echter reeds overleden; zijn opvolger Thomas Schippers is op 8 October 1763 benoemd. Het is ondenkbaar, dat deze benoeming in 1764 te Semangka nog niet bekend zou zijn geweest.

Dit leidt tot de conclusie, dat het bezoek van kapitein Forrest niet pas achttien maanden na de komst van de vlaggestok-wacht kan hebben plaats gehad, doch ruim een jaar vroeger moet worden gesteld,³² enige

³² Dan wordt ook de verontschuldiging van den korporaal, dat hij nog maar zo kort te Semangka is, en dat Kjai Demang hem nog met alles moet helpen, zodat Forrest zich beter tot dezen kan wenden, begrijpelijk.

maanden nadat hij te Benkoelen was aangekomen na zijn schipbreuk bij Saleier. In de *Realia* (dl. 1 bl. 389) staat nl. vermeld, dat op 22 Juni 1762 aan kapitein Forrest, die met de goederen welke hij bij de schipbreuk van de sloep Bonnette bij Saleier had gered, van Makasar te Batavia was aangekomen, vergunning was verleend, naar Benkoelen door te reizen in stede van naar Bengalen.³³ Het is mij niet gelukt, de voorstelling van onze tekst te toetsen aan een levensbeschrijving van Forrest. De biografische gegevens, die ik onder ogen heb gehad, zijn alle tamelijk vaag ten aanzien van wat Forrest heeft gedaan vóór 1774, het jaar, waarin hij, van het juist tevoren door de Engelsen bezette eiland Balambangan (ten N. van Borneo) uit, zijn bekende tocht met een 10-tons Suluse prauw, de *Tartar*, begon, een expeditie van enige jaren, die hem door het Oosten van den Archipel en langs de Noordkust van Nieuw-Guinea zou voeren. Toen hij, met het oog op toekomstig exploratiewerk, te Fort Marlborough aan boord ging van de *Britannia*, het schip dat in December 1773 Balambangan ging bezetten, was hij — sinds 1770 — commandant van de marine der East India Company ter Westkust van Sumatra.³⁴ Doch de jaren 1762—1770 liggen in het duister. Blijkens onze tekst was hij te Benkoelen terug, toen Nachoda Léla daar namens zijn vader asyl kwam vragen op Engels gebied, hetgeen, zoals straks zal blijken, begin 1763 moet hebben plaats gehad.

Wij lezen nl. in de *Realia*, deel 1 bl. 98, dat op 6 September 1763 bij generale resolutie van het kasteel Batavia werd besloten, het garnizoen te Lampong Semangka te *reduceren* tot een sergeant en 98 soldaten, en het bestier van zaken af te dragen aan den assistent. Nu vinden wij bij De Rovere van Breugel aangetekend, dat er in 1763 te Semangka een „pagger” is aangelegd en bezet door een resident met vijftien man, ten einde het indringen en smokkelen der Engelsen van Selibar (lees: Silebu) uit te beletten.³⁵ In het licht van bovenaangehaalde resolutie en van onze tekst is het duidelijk, dat De Rovere van Breugel — die wel eens meer onnauwkeurig is — twee berichten tot één heeft samengesmolten, nl. dat van de eerste bezetting door een

³³ *Realia*, Register op de Generale Resolutiën van het Kasteel Batavia, 1632—1805. 3 dln. 1882—1886.

³⁴ Zie zijn: *A Voyage to New-Guinea and the Moluccas from Balambangan* Dublin, 1779 bl. III. Over de rol van Forrest in de uitbreiding van de Engelse handel en de vestiging van entrepôts op de zeeweg naar China zie Vincent T. Harlow, *The Founding of the Second British Empire* vol. I, London, 1952.

³⁵ *Bijdr. Kon. Inst.*, nwe volgr. dl. 1 (1856), bl. 341.

sergeant met een handjevol manschappen, en de reductie van het garnizoen, welke gepaard ging met de definitieve vestiging van een Nederlandse bestuurspost. Het is immers onaannemelijk, dat het bericht bij De Rovere van Breugel zou slaan op de uitvoering van de Bataviase resolutie, want dan zou men te Banten eigener gezag tot een drastische vermindering van de voorgeschreven sterkte van het garnizoen te Semangka moeten zijn overgegaan. Trots het nijpend gebrek aan soldaten te Banten, waarover de afgaande Commandeur Thomas Schippers in zijn Memorie van Overgave d.d. ult^o Mei 1764 zou schrijven,³⁶ is dit allerminst waarschijnlijk.

Aan de andere kant weten de memoires niets van de vestiging van een civiele bestuurspost, met Willem Wandelaar als eerste functionaris,³⁷ terwijl ook de sterkte waarin deze resident gehuisvest was, het fort De jonge Petrus Albertus,³⁸ nog niet was gebouwd ten tijde van de gebeurtenissen, die in het laatste gedeelte van onzen tekst beschreven staan. De bouw ervan was juist begonnen, toen Kjai Demang werd gevangen genomen.

Op een datum tussen Mei 1762 — de aankomst van de vlaggestokwacht — en September 1763 moet het garnizoen te Semangka dus aanzienlijk sterker zijn gemaakt dan het luttele getal der manschappen van de eerste bezetting. Het ligt voor de hand, dat er hier sprake is van een noodmaatregel: toen men tot de overtuiging was gekomen, dat de toestand ter plaatse veel minder ernstig was dan aanvankelijk had geleken en dat het gezag der Compagnie met een geringere macht kon worden gehandhaafd, werd de bezetting gereduceerd. De aanleiding tot deze noodmaatregel was, behalve de vrees voor Engelse penetratie, het bericht over het aflopen van het uit Banten gezonden schip en de overval op sergeant Raus en de zijnen. En wij lezen dus stellig niet teveel in de bewoordingen, waarin Thomas Schippers ult^o Mei 1764 in zijn Memorie van Overgave³⁹ over de Lampongs schrijft, wanneer wij in de zinsnede: „Tot Lampong Toulang Bauwang, zowel als tot Lampong Samanca is t e g e n w o o r d i g (spat. van mij) alles in een zoete rust en vrede” de herinnering menen te ontwaren aan het bloedbad, dat door Kjai Demang en zijn zoons was aangericht.

Deze herinnering spreekt ook uit de Memorie van Overgave van

³⁶ De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 11, bl. 16.

³⁷ Volgens de lijst der Lampongse residenten in *Bijdr. Kon. Inst.* 1.c. bl. 3.

³⁸ Genoemd naar het zoontje van den G.G. P. A. van der Parra (1761—1775).

³⁹ Afgedrukt bij De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 11 bl. 5—17.

Commandeur Reynouts, d.d. 20 Januari 1779, die aan Semangka de volgende woorden wijdt:

„Lampong Samanka, mede op Sumatras cust in straat Sunda, in de Keyzerbogt en wel nabij de rivier Borne gelegen, heeft ook een fortje genaamt de jonge Petrus Albertus, . . . , zijnde een sterreschans met palisaden ompagget, in A° 1762 hoofdzakelijk geconstrueerd, om aldaar allen vreemden ingang te beletten, en insonderheid de Engelschen, welke als het daaraan grensende landschap Silleboe in possessie hebbende, volgens de herhaalde geruchten in die tijd voornemens soudensyn geweest hunne bezitting verder en wel tot in de peperrijke landen van dat district uyt te breiden; alsmede om onse besetting aldaar te secureeren tegens de overrompeling van een parthy bloedorstig geboefte, gelyk Kiay Deman en de zynen, welke niet alleen de pantjalling Java afgeloopen, maar ook de daarop bescheyden manschappen vermoord en de besettingen aan de revier Borne byna alle gemassacreert hebben, gelyk UEd. dit een en ander wat daartoe meer betrekkelyk is, zal beschreeven vinden by de secreete brief in d° resolutie van Haar Hoog Edelens in dato 8 February en 15 Maart 1763, waar aan my gedrage”.⁴⁰

Deze geheime resoluties zijn in afschrift bewaard in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage. Wij ontlene daaraan, dat in de vergadering van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië d.d. 1 Februari 1763, waarin de eerstgenoemde resolutie werd getroffen, G. G. Van der Parra mededeelde, bij geruchte te hebben vernomen dat de Engelschen van plan zouden zijn, aan de Vlakke Hoek een stenen versterking te bouwen, en dat er daar ter plaatse zich reeds drie Engelschen, zij het ondergeschikt personeel, zouden bevinden. Hij had den Commandeur van Banten daarover aangeschreven, doch bij een door dezen ingesteld onderzoek was gebleken, dat er niets verdachts te constateren viel. De op 22 Januari geschreven en op 31 Januari door hem ontvangen brief van den Commandeur, waarin dit werd gerapporteerd, bevatte echter ook de mededeling, dat de Commandeur van den posthouder te Semangka bericht had gekregen, dat het hoofd der Maleiers aldaar „sig hadde laten verluiden, dat Comp^s. postering aldaar niet lang meer soude blijven, en dat de Engelschen daar binnen drie maanden verwagt wierden”.

De Commandeur had dit aan den Sultan en den Rijksbestuurder medegedeeld en hun verzocht, maatregelen te nemen; voorts had hij

⁴⁰ *Ibidem* bl. 387, 388.

den posthouder opgedragen, de vlag te hijsen en deze niet te strijken, en bij het gebruiken van geweld door de Engelsen daartegen schriftelijk te protesteren. De Engelsen — zo zeide de Commandeur verder — dringen door het uitzetten van kleine posten steeds verder door; deswege was er reeds een Nederlandse post, bestaande uit een korporaal met vier man, te Semangka geplaatst. Hij achtte het dienstig, thans een pentjalang te zenden, zodat de G.G. voorstelde, een goed bewapend vaartuig met een luitenant of een vaandrig en een dertigtal soldaten naar de Vlakke Hoek te sturen om aldaar of voor de rivier de Borne te blijven liggen of te kruisen. Verder moesten de Lampongse hoofden worden geïnstrueerd, hoe te handelen bij de komst der Engelsen, en moest er assistentie van den Sultan worden gevraagd. Hiertoe werd besloten.

Uit deze resolutie blijkt, wat de hoofdinhoud was van de brief die door de vrouw van den sergeant bij den Commandeur werd bezorgd, en tot welke aanwijzingen deze brief aanleiding had gegeven.

De resolutie van 15 Maart 1763 is genomen na de overval, op grond van het den vorigen dag van Commandeur Faure ontvangen rapport dienaangaande d.d. 12 Maart 1763, waaraan waren toegevoegd het relaas, gegeven door den korporaal Jan Buys, die met vier soldaten aan het bloedbad was ontkomen, en de vertaling van een Javaanse of Maleise brief, daarover door den Lampongsen pangéran Wirutama tot den Rijksbestuurder gericht.

Ten einde niet op den gang der gebeurtenissen vooruit te lopen gaan wij eerst na, welke maatregelen Faure heeft getroffen om de vermeende inval der Engelsen te weerstaan, in afwachting van hetgeen Batavia zou beschikken ter bezwering van het dreigende gevaar, en van hetgeen hem te dier zake zou worden opgedragen; de eventueel tegen Kjai Demang te ondernemen stappen zijn daarvan een onderdeel. Men vindt deze maatregelen opgesomd in de brief, door Faure aan G.G. en Raden gezonden op 1 Maart 1763,⁴¹ twee dagen na de ontvangst van de secrete missive d.d. 8 Februari, aangebracht door de bark *De Vrijheid*, welke ingevolge de secrete resolutie van 1 Februari via Banten naar Lampong Semangka was gedestineerd. Bij deze brief nl. biedt Faure de nadere instructie aan, die hij heeft verstrekt aan den luitenant Christiaan Zigman en den gezagvoerder van *De Vrijheid*, Philippus Veldhuijsen.

Deze nadere instructie luidt a.v.:

⁴¹ Kol. Archief 2986 fol. 127—134.

De nevensgevoegde instructie van haar hoogEdelens d'hoog Indiasche Regering is zo omstandig ingerigt dat het onnodig zoude wezen hier bij iets verder te voegen: waere het niet dat uE. g'informeert diende te werden van de maatregelen dien ik reets in 't werk gesteld hebbe, ter wering van alle vreemden indrang in die provincie, en waar na uE. zig almede na tijds omstandigheden zult dienen te reguleren.

Eerstelijk

aan den sergeant Pieter Raus, posthoudende aan de revier Borne, hebbe ik onder andere pointen belast,

- A. Dat hij bij verschijning van vreemde Europese natien, aanstonds de princevlag zal hebben op te hijschen, ten blijk van s'Comp^s. possessie en ingevalle aldaar peper mogten willen inkopen hunlieden moet voorhouden, dat zulx aan niemand dan aan de Nederlandsche maatschappij alleen gepermitteert is uit hoofden der exclusieve contracten met de koningen van Bantam aangegaan.—
- B. Na de Europese schepen die aldaar in de bogt ten anker mogte komen zal nauwkeurig moeten g'informeert werden van wat natie dezelve zijn, en wat hun voornemen is; mitsgaders d'Inlanders vermanen, om aan haar geen verversing te bezorgen ter vermijding van meerdere bezoeken en opdat geen ommeegang met haarlieden komen te houden, of handel te drijven.—
- C. Een nauwkeurige toezigt te nemen op den aldaar woonagtige zijnden manicabor⁴² Kiaij Daman en zijn volk, ten eijnde te ontwaren, of zij geen correspondentie of gemeenschap houden met de volkeren van Seleboe en Sillebaar, omdat zij lieden zig bevorens daar opgehouden hebben.

Ten tweeden

Aan den gezaghebber Salomon Paradijs en den sergeant Bernard Rudolph van Kreitlow, die met s'Comp. pantjallang Java en een g'armerde s'konings vaartuijg op de rovers, en smokkelhandelaars in straat Zunda waren gaan kruysen, hebbe ik onlangs bij een brief : ter gelegenheid berigt wierd, dat de Engelse voornemens waren daar omstreeks post willen vatten : [bevolen] Dezelfer kruijstogt voor eerst en tot nader ordre te bepalen of- en aan de Vlacke Hoek en de rivier Borné, ten eijnde te beletten dat niemand zig op het territoir van de koning van Bantam nederzet, of possessie neemt, van wat natie dezelve ook mogen zijn, dewijle

⁴² Manicabor = Minangkabauer.

daar toe niemand anders eenig recht heeft dan de Nederlandsche Compagnie, als den leenheer zijnde van dien vorst hetgene zij dierhalven, bij geval van noodwendige protestatie, aan zodanige infracteurs, of onrechtmatige ondernemens (1. ondernemers), zullen moeten voorhouden.—

Ten derde, of
laatstelijk: op den 17^{en} jongstleden, hebbe ik den adsistent Pieter Willem Wandelaar na derwaarts gezonden, ter gelegenheid den Zulthan op mijn verzoek, eene van zijne ministers tot regent van die provincie heeft aangesteld voorzien van de volgende

Instructie voor den Adsistent Pieter Willem Wandelaar
en voor diegenen zulx wijders zal aengaen.—

Art. 1.

Met den Kiaij Aria Doeta Dimangala / die van wegens den Bantamsen Zulthan als hoofdregent na Samanka gezonden werd / zal uE. zig ten eersten na derwaarts begeven, met den zelve in goed verstant en vriendschap hebben te leven en alles met den anderen moeten overleggen, het gene tot s'Comp^s en s'konings wel zijn kan strecken.—

2.

bij aankomst te Samanka, moet uE. zich ten eersten informeren hoedanig het gelegen is met het voorgeven van den aldaar militeerenden sergeant Pieter Raus betreffende den manicabor of maleyer Kiaij Daman zijn perniciose desseinen, en of den selven inderdaat voornemens is d'Engelse natie in dat district te locken, en interoepen, moettende ingevalle uE. zulx dusdanig bevind, hem in goede verzekering benevens de voornaamste [van] zijn aanhangers en famielle herwaarts zenden met al zijne goederen behoorlijk opgeschreven, en zoverre het doenlijk verzegult.—

3.

Wanneer gen. Engelse, of andere vreemde natien, aldaar, of elders op het territoir van den bantamsen koning zig zoude willen vestigen, of bereeds possessie mogten genomen hebben, zal uE. zulx niet konnende beletten daar tegens op het ernstigste in geschrift moeten protesteren, en beweren, dat daar toe niemand anders recht op (lees: of) praerogatie heeft, doen (lees: dan) de Nederlandsche Compagnie, zo uit hoofden der exclusive contracten, als omdat zij leenheer van dien vorst is.—

4.

Waar eijgentlijk de limiet schijding tussen Silleboe en Samanka

aan de zeekant is, zult gij nauwkeurig moeten onderzoeken, en aldaar s'Comps. kruijspantjanlang (lees: pantjallang) Java doen ankeren, mitsgaders op s'Konings territorio den zergeant Kreitlow, met een corporaal van (lees: en) zes man doen post vatten onder het ophijschen van een princevlag ten welken eijned s'Konings reegent daer een wooning zal dienen interuijmen.—

5.

Na vereijste van zaken zal gerepte s'Comps. pantjallang, of s'Konings gewapend vaartuijg, of en aan de Vlacke Hoek, ende rivier Borné moeten kruijzen, om alle vreemden indrang afte-weren.—

6.

Den zergeant Pieter Raus boven aan de rivier Borne geposeert zijnde, zal uE. verslag moeten doen van al het gene nopens de onderneming der Engelse, of andere, komt te vernemen ten eijnde dier wegens de vereijste ordre te kunnen stellen.

7.

Hoedanig de zaeken gesteld en wat uE. vermeent dierwegens ver-riht te werden, mits gaders den staat der peper plantagien in dat district zal uE. mij ten eersten dienen te bedeelen, en intussen tot mijn nader ordre, daar moeten blijven, in welke verwagting ben

uE. goeden vriend H. P. Faure

Bantam. Den 19 Febr. A° 1763.—

En met welke pennist uE. dus omtrent alles te raden zult moeten gaan, als een perzoon zijnde die gewent is met den Inlander te verkeer en hunne maximes grondig kent terwijl uE. van s'Konings zijde van hier nog zullen verzellen drie gewapende kruijspantjallang met de welke en de landsboot, item s'Comps. en s'Konings vaertuijg die zig reets te Samanka bevinden uE. de bekruijziging of en aan de Vlacke Hoek, en de rivier Borné moeten reguleren zo als zulx bij haar hoog Edelens instructie bepaelt is, en de omstandigheeden het verder zal vereijshen.

Nog voege ik hierbij een schriftelijk protest waarvan uE. zodanig een gebruik moeten maken als wel gemelte haar hoog Edelens uE. voorschreven hebben, en voort overige dusdanige seijnen met s'Comps. en s'Konings vaertuijgen beramen als de noodzakelijkheid zulx zal komen te vereijshen, en waervan tot

een model kan dienen datgenen ik aen den gezaghebber Paradijs ter hand gesteld hebben.

Waer mede na groete blijve
uE. goeden vriend H. P. Faure.

Bantam. P^{mo} Maart A^o 1763.

Accordeert: H. P. Faure.

Uit deze nadere instructie blijkt dus, dat sergeant Raus geen andere opdracht heeft gekregen dan Kjai Demang in het oog te houden. De pentjalang *Java*, onder gezagvoerder Paradijs, en het sultansvaartuig aan boord waarvan sergeant Van Kreitlow zich met een aantal manschappen bevond, moesten tussen de Vlakke Hoek en de nederzetting aan de mond van de Borné blijven kruisen, terwijl de op 17 Februari derwaarts gezonden assistent Wandelaar tot taak kreeg, zich te vergewissen, waar precies de grens tussen het Semangka'se gebied en het door de Engelsen geoccupeerde Silebu lag, aldaar een wachtpost te vestigen, het bericht van den sergeant betreffende de onbetrouwbaarheid van Kjai Demang te verifiëren en laatstgenoemde zo nodig in arrest te stellen onder inbeslagneming van zijn goederen.

Edoch, toen Commandeur Faure ult^o Februari deze opdrachten aan Batavia meldde, had de arrestatie van Kjai Demang en de daarop volgende overval op de Compagniesdienaren reeds plaats gehad. De arrestatie was evenwel niet door Wandelaar ten uitvoer gelegd; deze bereikte Borné pas toen het drama zich reeds had voltrokken en de overlevenden reeds naar Banten waren overgebracht door de Lampongse hoofden tot wie zij zich om bescherming hadden gewend, zoals blijkt uit de verklaring, door den kwartiermeester Hendrik Gerritse Stolp bij de terugkeer van de landsboot uit Lampong Semangka op 28 Maart 1763 te Banten afgelegd.⁴³

Deze vluchtelingen kwamen in de vroege morgen van de 12de Maart te Banten aan met een vaartuig van den Sultan — stellig wel de pentjalang die met de *Java* in straat Sunda had gekruist en die op 8 Februari te Borné was gearriveerd. Commandeur Faure rapporteerde dienaangaande aan Batavia het volgende.⁴⁴

Hedenmorgen met het aanbreeken van den dag kwamen hier zeer onverwagt opdagen een corporaal en vier gemene militairen

⁴³ Kol. Arch. 2986 fol. 181—187.

⁴⁴ Kol. Arch. 2986 fol. 135—136.

van Lampong Samanka waaronder eenen swaar gekwest uit welkens g'inclozeerde berigt uw hoog Edelens sullen b'oogen het aflopen van de kruispantjallang Java en het vermoorden der bezettingen aan de revier Borné door het volk van den Manikabor Kiaij Daman dog welke vijf Europezen door toedoen van den Lampongsen Pangerang Wierotama het nog ontvlugt zijn, blijkens d'in alle eerbied dezen almede verzellende translaat brief van evengem. Prins.

Ik hebbe dierhalven de facto een kleijne prauw kolek⁴⁵ ter spoedige bestelling van d'in copia dezer bijgevoegde brief aan den lieutenant Ziegman en den gezaghebber van de barck De Vrijheid Philippus Veldhuijsen na derwaarts gezonden ter voorkoming van verdere nadelige gevolgen, in vertrouwe deze mijne precautie uw hoog Edelens goedkeuring zullen meriteeren. Ondertussen zal ik met den Sultan en den Rijksbestierder dezen dag nog zodanige maatregelen beramen als de tijdsomstandigheden vereijtschen; zijnde volgens de berigten dat hele ongeval aan niemand anders t'imputeren dan aan de hoofden van gerepte s'Comps. kruispantjalling; als dewelke hun vijand te gering g'agt en verzuijmt hebben genoemden manicabor en zijn volk te secureren, maar hun vrij en lieber op het dek hebben laten omlopen; terwijl zij na de wal gingen om hunne goederen insgelijks in beslag te nemen, zonder des nagts behoorlijk wagt te houden, alles breder te zien uit voormeld relaas waaraan zig eerbiedig gedraagt dengenene die met het uitterste respect verblijft Hoog Edelen Hoog agtbaren wijdgebiedenden heere, en wel Edele heeren, uw hoog Edelens onderdanigen en trouwschuldigen dienaar

H. P. Faure.

Bantam, den 12 Maart 1763.

Het „g'inclozeerde berigt” is een verklaring, afgelegd door korporaal Jan Buys en de vijf minderen, die het bloedbad hadden overleefd door uit hun post het bos in te vluchten. Zij dragen uiteraard alleen kennis van hetgeen er aan de wal is gebeurd.

De relatanten in hoofden genaamd, relateeren dat den sergeant Kreitlow op den 8 Februarij jongstleden met s'Konings pantjallang aldaar op d' post is gearriveert, en den 15 daaraanvolgende de

⁴⁵ *perahu kolek*, eenpersoons prauw.

pantjalling Java, gelijk ook dien dag een brief van den E. achtbaren heer Commandeur aan den posthouder aldaar Pieter Rous aankwam, met ordres dat den posthouder ten eersten iemand soude hebben ten senden om te besigtigen of s'Compagnies paal nog in ordre op zijn plaats stond gelijk dan ook door den sergeant Kreitlow, den corporaal Buys met ses soldaten, het hoofd der Maleijers aldaar, Keij Deman benevens sijn twee zoonen gescheid is, en bevonden de paal staan agter twee boomen op den negorij Tanpan, hebbende vervolgens voorn: paal genoomen en geplaatst dat deselve door een ijder konde gezien worden.

Na sulx te hebben verrigt begaaf den sergeant Kreitlow met sijn volk en voorn: personen sig ten eersten na boord van den pantjalling Java. Doen den zergiant Rous zag dat zij aan boord waaren g'arriveert, ging aanstonds heenen om Key Deman sijn twee soonen te haalen, en met een tanbanger ⁴⁶ meede aan boord bragt, en haar lieden aankondigde dat sijn arrestanten waaren, om (lees: en) volgens ordres van den E. achtbaren Heer Commandeur na Bantam moesten gebragt werden, waarop die beide sergianten sig verder na land begaven, en gingen vervolgens met allen hun volk naar het huijs van gemelde Keij Deman, daar sijn beide sijn ingegaan om het goed van dezelve in ten pakken en op te schrijven lieten het overige volk d'wagt om het meergem. huijs houden en van dat moment dat goed was ingepakt, sijn de sergianten met 6 man van de pantjalling Java vier dagen daar in huijs gebleeven zo wel des daags als des nagts, tot den 25 dito wanneer zij het goed na boord lieten brengen en hielden dien nagt nog de wagt in het huijs wanneer omstreeks van een uuren d'aanhangers van de Keij Deman heimelijk door een achterpoort van het heijs daar in sloopen, en direct naar boven liepen, en aanstonds de twee sergianten om het leeven bragten, waar op de geenen die de wagt daar hadden, den sergiant Kreitlow nog om hulp hebben hooren roepen, en dezelve op dat geroept na d' poort liepen om die open te breeken, maar was so wel versorgt dat sulks niet konde geschieden; doen de Maleijers het geschreeuw van binnen hoorden kwamen die van buijten ook van alle hoeken op de ses man aanvallen waarvan sijn 2 dood staaken 3 swaar questen en een ongequest lieten blijven waar op die geenen die op d' post waaren een schoot hoorde, en den corporaal als doen aanstonds

⁴⁶ *Tanbanger*, Maleis (*perahu*) *tambangan*, overhaalschuitje.

twee man van zijn volk na derwaarts zond, om te zien wat daar te doen was. Zij daar aangekomen sijnde losten aanstonds hunne geweere, en wierden meede gequest, namen die drie g'questen en d'een ongequesten mede na hunne post en deden daar van verslag aan den corporaal, saagen doen Maleijers met branden[de] ligten van de pantjalling /: alwaar sij mede alles om het leeven gebragt hadden :/ gelijk ook uijt het bos d'huijsen (uit de huizen in 't bos?) naar de post /: alwaar sij sig doen bevonden met een corporaal, ses gequesten en vier gesonden gemeenen :/ toekomen, en aldaar voort op de vier hoeken donderbossen losten ;

terwijl de Maleijers van de pantjalling nog niet aan de wal waeren aangeland naamen zij van de post haar kans waar, om der doorheen te slaan, en so na het bos te vlugten alwaar sij drie dagen en drie nagten sijn gebleeven sonder eeten, maar in het bos gekomen sijn[de] waeren vier man van haar absent geraakt, en des namiddags tegens vier uren verlied haar nog een man, na eerst een schoot ten hebben gedaan, die niet langer bij haar wilden blijven.

Den derde dag des avonds kwamen sij aan zeestrand, marcheerde aldaar door revieren die haar tot boven het hoofd kwamen ; doen sij door d'eerste revier gongen, vervolgde haar twee Joukons⁴⁷, die tegens het volk dat aan de wal was, op zijn maleijts riepen, dat der Hollanders aan strand waeren, waar op zijlieden bang wierden, en harder aan het loopen teegen ; moesten daar weder een man van d' gequeste die zij hoe veel geholpen hadden als doenlijk waar achter laten, door dien hij het lijff vol zeewater had en niet meer voort konde.

Vervolgens kwamen Sij's anderen daags 's morgens op Teram en verzogten aan den Radeen, dat hij haar lieden na herwaarts, of wel weeder naar de pangerang van Samanka wilde laten overvoeren, terwijl sij gehoord hadden van de Lampongders dat voorn. pangerang volk had uitgezonden na zeestrand om ordres te geeven, bij aldien daar Hollanders kwamen, die weder aan hem terug te zenden om dan aan de Comp. over te geven, daar en tegen had Keij Deman in het verbij zijlen ordres gegeven van als daar hollanders passeerde dezelve om het leeven te brengen door dien sij veel geld bij haar hadden, waar op de Radeen van Teram haarlieden selfs aan de pangerang van Samanka heeft overgegeven, dien haar den derde van deese maand met s'konings pantjalling

⁴⁷ *Joukon*, Mal. *djukung*, *djonkong*, *kauo*.

Java na hier hebbe gezonden ⁴⁸ eijndigende hiermeede haar relatie.

Aldus gerelateerd tot Bantam den 12^{en} Maart A^o 1763. w.g. Jⁿ Buys, Johan Christiaan Hendsel;

dit gesteld met kruijs bij Jan van Doorn en Sebastiaan Gramprig/ onderstond :/ in kennis van mij w.g. E. de Gimmer geswoore schriba.

Als tweede bijlage is bij Faure's brief aan G.G. en Raden van 12 Maart 1763 gevoegd de vertaling van de Javaanse (of Maleise; dit blijkt niet duidelijk) brief, die de Lampongse hoofden — waarvan vier met name genoemd, nl. Ngabehi Dutadiprana, Pangeran Wira Utama, Ki Aria Suradjaja en Ki Aria Patradigala (? — dilaga?) — tot den rijksbestuurder Pangeran Kusumaningrat hebben gericht.

Deze brief luidt als volgt:

Wij doen hier mede te weeten, dat wij in groote wederwaardigheden geraakt zijn, door 't bestek van 't Maleijtse hoofd kiaij Daman want van begin af aan, dat alhier een S.E. Comps. pantjallang arriveerde, so wierd evengemelde hoofd door den zergeant van dat kieltje geroepen en aldaar benevens desselfs vier soonen verscheenen zijnde wierden deselve haar crissen afgenomen en aldaar in verseekering gehouden toonende aan haar lieden een S.E. Comp. missive, en vervoegde sig daerop na de wal roepende alle hoofden aldaar bij den anderen en maekte hun lieden bekend dat hij de goederen van Kiaij Daman wilde in bewaaring nemen, en na de pantjallang laten brengen, waar op de hoofden tegen hem zeijden, als gij dat van sints bent te doen moet gij bevorens Kiaij Daman wel verseekeren, of wel in 't blok setten, waer op gemelde sergeant antwoorde: hebt gij geen swarigheid, ik hebbe volle magt daar toe en vertoonde al meede hun lieden voornoemde missive, zeggende verder gij moet u daarmee niet mengen waar op zij hem begaan lieten, en vervoerden in den tijd van drie dagen de goederen na boord.

Dat gedaan zijnde commisseerde hij hun lieden verder dat van sints was op morgen te vertrecken en dat sij dan nog eens bij den

⁴⁸ De *Java* was de Comp. pentjallang, die nadat de bemanning was vermoord, onklaar was gemaakt door de Maleiers; zie de brief van Commandeur Faure aan G. G. en Raden d.d. 15 Maart 1763, Kol. Arch. 2986 fol. 153—158. Java dient dus geschrapt.

anderen moesten komen, slaapende den sergeant die nagt beneevens een corporaal en twee soldaten in het huïjs van dikgemelde hoofd.

Dog omtrent een uuren snagts geschiedde een groot rumoer waar op de Lampongse hoofden sig bij den anderen vervoegden om te zien wat of er gaende was en bij het huïjs van Kiaij Daman gekomen zijnde, vonden die voormelde vier Europeesen, aldaar vermoort waar op sij sig ten eersten dan ook na de pantjallang begaven en bevonden deselve leeg gemonteert met 12: ps. stukjes canon, sonder imand daer op leggen,

en vervoegden sig hier op ten eersten weder na de wal om adaar naauwkeurige visitatie omtrent het gemelde te doen tot smorgens toe, dog aldaar niets vindende so arriveerde daar op eenen radeeng Aij genaamt nie ver van Samanca, en op de negorij, Teram, woonende, die bekend maekte dat vijf Europeesen, als 1 corporaal 4 soldaeten, en een vrouwspersoon van nagt haere toevlugt bij hem hadden genomen, dewelke hij dan ook geprotegeert hadde waaronder twee g'queste waeren, en dat hij deselve alhier mede gebragt hadde, en teffens aan den pangerang Wiera Oetama ook overleeverde, die dan dezelve vervolgens op een Inlands vaartuij geset, en na herwaerts met communicatie gesonden heeft, met verder narigt, dat evengemelde pangerang thans aldaar beneevens de andere hoofden in de Maleytse campong de wagt houd latende haar onderhoorige in dat district overael nog rond zoeken.

al verder is aldaar van de gevlugte Maleyers nog verbleeven twee groote praauwen en vijf praauwen colleks die evengenoemde pangerang onder zijn protexie heeft genomen.

geschreeven in de maand Roa ⁴⁹ den 12^{en} dag dier maand, zijnde den 28: van de jongst gepasseerde maand Februarij.

Volgens tranlatie door mij ondergetekenden, opgesteld den 12 Maart A° 1763. w.g. Joh. Christ. Steenhuijsen.

Commandeur Faure begreep, dat, nu er geen Compagniesoldaat meer in de post aan de Borné te vinden was en de Maleise nederzetting aldaar in staat van open rebellie verkeerde, de orders aan luitenant Zigman, die op 4 Maart met de bark *De Vrijheid* derwaarts was vertrokken, grondige herziening behoefden. Zijn d.d. 12 Maart per *perahu kolek* in allerijl verzonden brief aan Zigman en Veldhuijsen, den gezagvoerder van *De Vrijheid*, luidt als volgt:

⁴⁹ Roa, Jav. *Ruwah*, de achtste maand van het Islamietisch jaar (*Sha^cbān*).

Manhafte Eerzame Vrome

Hedenmorgen berigt erlangende, dat het volk van 's Compagnies kruijspantjallang Java en de bezettingen aan de rivier Borné, door den Manicabor Kiaij Daman, en desselfs aanhang vermoord zijn zo diend desen om UE. te gelasten van met den pangerang Wierotama, en Kiaij Aria Doeta di Mangala s'konings regenten aldaar, benevens de adsistent Wandelaer de nodige middelen te beramen, niet alleen ter wering van alle verderen indrang dier vreemdelingen uit dat district; maar insgelijx om gelijker hand al dat inlands gespuis /: die gene regte Lamponders of s'konings onderdanen zijn :/ daar uit ten eenemalen te verdrijven, en des doenlijk de voornaamste van dien aanhang in verzekering te nemen mits gaders zodanig herwaarts te zenden.

Ondertussen moeten UEs. niet alleen voor die rivier ten anker gaan leggen, maar insgelijx de landsboot en de daar bereets na toe gezijlde drie gewapende s'konings vaartuigen bij zig houden, om na vereijtschte van zaken gebruikt te kunnen werden, tot er tijd ik UEs. van hier meerder versterking kan besorgen moettende UEs. voor al d'uijtterste omzigtigheid gebruiken, ten eijnde door hun niet overvallen of verrast te werden, item alle vreemde Inlandse vaartuigen de welke daar omstreeks komen te verschijnen nauwkeurig viziteren, en die met geen s'Compagnie pas voorzien zijn, aanhouden.

In welke verwagting na groete blijve
UEs. goeden vriend H. P. Faure.

Bantam den 12 Maart A° 1763.

De laatste alinea van deze brief moet Zigman wel gerust hebben gesteld; men kan nu eenmaal geen vuist ballen als men geen hand heeft! Toen men te Bantan wat over de eerste schrik heen was, begreep men trouwens — door den Sultan daarop geattendeerd — dat de vreemde kooplieden-schippers een te belangrijke functie in het economisch bestel hadden dan dat men hen *en bloc* kon uitdrijven, zodat aan de gehele maatregel zelfs geen begin van uitvoering werd gegeven. Zigman heeft bovendien de Borné niet bereikt; op 28 Maart berichtte de kwartiermeester Stolp den Commandeur, dat *De Vrijheid* Lampong Semangka niet had kunnen bereiken en onverrichterzake was teruggekeerd naar de baai van Banten.

Inmiddels had Faure zijn best gedaan, van den Sultan schepen en manschappen te verkrijgen om het vacuum, dat in de streek van

Semangka ontstaan was, op te vullen, blijkbaar nog altijd in de gedachte levend dat er werkelijk van Engelse zijde wel iets kon dreigen. Van zijn besprekingen met den vorst en den rijksbestuurder doet hij verslag in zijn brief aan G.G. en Raden van 15 Maart 1763, luidende a.v.:

„Ingevolge mijn eerbiedigen van den 12: courant /: ter communicatie van het ongeval s'Compagnies bedienden te Samanka overkomen :/ hebbe ik mij ten hove begeven, en den Sultan aangespoord ter uitrusting van nog eenige vaartuigen, met zo veel gewapende manschappen, als maar bij een te zamelen zullen zijn; ten einde de verdere pernicieuse desseijnen der rebellen ten eersten te mogen verijdelen zonder hun tijd van beraad en versterking te gunnen waartoe Zijn hooghijd wel aanstonds bewilligden, maar teffens /: in overeenstemming met den rijksbestierder :/ betuigde thans niet meer dan twee bekwame pantjallangs konde bezorgen tot transport van een honderd g'oeffende krijgers.

Wijders verzogt ik den vorst, ten eersten een inlandse benting aan de rivier borné te zullen doen oprigten ter bevestiging van zijn volk en om teffens s'Comp. vlag aldaar te kunnen ophijschen en al hoe wel het schijnd dat de Lamponders wel g'intentioneerd zijn, zo dunkt mij /: onder correctie :/ het egter ten uittersten noodzakelijk is, zij ontwaren dat d'E. Comp^e. zig aan dien heuveldaat gelegen laat leggen en hun de facto komt ondersteunen; te meer die natie van een blohartigen imborst zijnde, en de bantammers daar bij zeer dralend in hunne onderneming: hetgene mij dierhalven /: in hope van welduiding :/ de vrijheid doet nemen Uw Hoog Edelens in alle eerbied te proponeren, om ten eersten een compagnie Europezen, met een goed getal Oosterse militairen na derwaarts te detacheren, om vervolgens daar van 24 à 30 : man, voorzien van veldstukken, aan de wal in de gerepte benting te posteren, en waar door d'ingezetenen dan ook aangemoedigt zullen werden om daar te blijven, en integen uit vreze voor die swervers zoude uitwijken, hebbende den rijxbestierder op mijne propositie tot d'exstructie van zodanig een vastigheid reeds de nodige ordres gezonden, want schoon de Lamponders de verlatene campong der Maleyers in bezit genomen hebben, en dat gespuis thans regts en lings versprijt is, zonder positief te kunnen melden waar zij lieden zig na toe begeven hebben, zo is 't egter denkelijk, dat zij zullen tragten weder te keeren, gemerkt zij gewend waren op het pepergewas geld uit te zetten, en verdere handel met die inboorlingen

te drijven, zijnde de lieden volgens prezumatie na de kant van Silleboe geretireert, en op Bancoenat aangeland, gemerkt den manicabor Kiaij Daman daar verschijde vrienden heeft met de welke en meer andere onderhorige van d'Engelse men nu van ter zijde verneemt dat hij een nauwe correspondentie hield waaromme het dan ook /: schoon de moort aan onze bediendens gepleegt, beklaglijk is :/ egter zeer goed dat dien rebel met zijn aanhang bereeds de vlugt genomen heeft, als hebbende na gissing ruijm twee hondert koppen bij zig gehad, gewapend met pieken, klewangs en schietgeweer, waaronder de donderbussen en snaphanen, van onze gesneuvelde manschappen,

en hun campong van eene groote uitgestrektheid, dog wel twee uren gaans van de lampongse negorij 't gene dan ook de reden is dat dese volkeren de onze niet aanstonds te hulpen konden komen zo als zij in 't vervolgen hebben getragt dewijle kort daar aan, na de kruijspantjallang gevaren, maar dezelve van volk en goederen ontbloot vonden, uitgenomen de draaijbassen, die zij hier gezonden, en gerepte kieltje in de rivier gehaald hebben, omdat de zijlen en al het touwwerk daar van aan stukken gesneden was, hetgene mij aan de overheeden van de barcq De Vrijheid heeft doen belasten, dezelve weder toetetuijgen en bij gelegendheid herwaarts te zenden, bestaande het getal der omgebragte en vermiste Europezen, in

- 2 sergeants
- 1 corporaal
- 1 stuurman
- 1 quartiermeester
- 16 gemeene militairen
- 9 matrozen, mitsgaders
- 8 Inlandse zeevarende, zo boeginezen als baliers
- ongerekent nog een Europees, die sedert hier aan zijn wonden overleeden is. —

Alleen door onagtzaamheid en verzuim van hunne hoofden zo ongeluckige aan hun einde geraakt, want de goederen van den manicabor Kiaij Daman waren reeds alle afgescheept, en zijn huijs ledig; en egter heeft den sergeant met eenigen manschappen kunnen goedvinden aan de wal te vernagten, terwijl den stuurman en zijn volk op de pantjallang ongetwijfeld geslapen moeten

hebben wanneer de Maleyers daar aan boort zijn gekomen, gemerkt de draaijassen niet eens geladen zijn geweest.

Daarbij hebben zij dikgerepten Kiaij Daman, los en liber gelaten, en aan zijn zoons gepermitteerd, af en aan te vaaren om levensmiddelen in te kopen.

Hier mede hebbe d'eer dezen te sluijten, en met ontzag te blijven

HoogEdelen Hoog Achtbaren wijdgebiedenden Heere en wel-Edele Heeren

Uw HoogEdelens onderdanigsten en trouschuldigen dienaar

H. P. Faure

Bantam den 15 : Maart 1763.

De te Batavia aangevraagde versterkingen lieten zich niet lang wachten. Op 24 Maart arriveerden het scheepje *De Jonge Petrus Albertus*, de chialoup *De Papegay*, en de pentjalang *De Snuffelaar* ter rede van Banten, om den 25sten hun tocht naar de baai van Semangka voort te zetten.⁵⁰ Met het bevel over de met deze vaartuigen vervoerde troepen was belast de kapitein Charles Louis Colmond, die straks te Semangka als leider van de expeditie zou optreden, terwijl de assistent Wandelaar belast bleef met de inlandse en huishoudelijke zaken en de administratie. Aan Colmond werd een instructie verstrekt, en de instructie van Wandelaar werd vernieuwd. Beide stukken zijn in het Koloniaal Archief te vinden als bijlagen van de zoëven aangehaalde brief van Faure aan G. G. en Raden van 25 Maart 1763.⁵¹ Ter vermindering van nodeloze uitvoerigheid zullen wij hier alleen dat gedeelte uit de instructie van Colmond overnemen, dat over Kjai Demang handelt; de instructie van Wandelaar is uiteraard op dit punt naar den inhoud daaraan gelijk. Het voornaamste nieuwe element is, dat Kjai Demang en zijn vier zoons vogelvrij zijn verklaard en dat er een prijs op hunne hoofden is gesteld.

„Onderwijle het ten uitterste noodzaakelijk is, dat er satisfactie en represaille genomen werd, over d'execrable moord, door den manicabor Kiaij Daman ende zijnen, aan d'onze gepleegt, inzonderheid om de nadelige gevolgen die door het vermeerderen van zijn aanhang in der tijd zoude rezulteren, en om voortekomen dat de volkeren van dien oort niet zoude denken dat men zulken gruwelijk stuk ongestraft, of ongemerkt passeerde ter prejuditie van

⁵⁰ Brief van Faure aan G. G. en Raden d.d. 25 Maart 1763. Kol. Arch. 2986 fol. 159.

⁵¹ Kol. Arch. 2986 fol. 161—170 (Wandelaar) en fol. 171—178 (Colmond).

s'Comp^s. gezag zo hebben welmelte haar Hoog Edelhedens mij gelieven te qualificeeren, in dat district een gepalizerde post te mogen doen extrueren indien de noodzakelijkheid zulx absolut vereijst, en het zelve met advies en goedvinden van den koning, en rijksbestierder kan geschieden.

Dit nu door Zijn Hoogheid, en desselfs minister in uE. bewijzen (? bijzijn ?) goedgekeurd, en daertoe de vereijste adisistentie beloofd hebbende zo zal uE. bij aankomst op Samanka aantsonds met d'aanwezende regenten aldaar te raden moeten gaan waar de bekwaamste plaats is om zodanig een sterkte op te kunnen werpen, 't zij op Tanjong Blimbing om de vlacke hoek: als de limiet schijding makende tussen Samanka en Silleboe dan wel aan de revier Borné indien men aldaar den indrang der Engelsens alsoo wel kan beletten. Dog dewijle op de situatie van het terrain van levensmiddelen dient gelet, en dat de communicatie met 's konings volkeren voor al opengehouden moeten werden, zo zal den vendrig ingenieur Bernicouw met overleg van d' Inlandze regenten, daar nauwkeurig reguard op moeten nemen, en met palizaden zodanig een plaats moeten omtuinen, waar inne 20 à 30 man geposteed, en 8 stucken vier ps. : kanon kunnen gelegd werden, voorzien van de nodige barracquen en een vijlige kruijtberging, met een goede vlaggestok: in vertrouwen zulx genoegzaam zal wesen, om met behulp der Lamponders en s' konings gewapende troepen ten getal van een hondert koppen onder hun hoofd den Ratoe Bachus Aria Patmanagara, die thans daar heen insg^s. staande te vertrecken de vereijste weerstand te kunnen bieden, 't zij tegens den indrang der Engelse of het wederkeren van Kiaij Daman en zijn aanhang, want schoon denzelven volgens de gerugten reeds na de kant van Bancoenat zoude geretireerd wesen, zo zal men egter steeds een waakzaam oog op zijn gangen moeten houden, zonder dat uE. door s Compagnies militie, of dienaren, hem mag laten opzoeken en agtervolgen, dewijle daardoor ons volk op bergen en bossen maar nodeloos geexponeert zoude worden, maar zulx moet betragt werden door de Lamponders, ten welken einde haar hoog Edelens den dikgerepten Kiaij Daman en zijne vier zoons, vogelvrij verklaard: en een premie van 500 Spaanse realen gesteld hebben op gen^{de} Kiaij Daman, en van 200 Sp. realen op ieder van zijn zoons om betaald te werden aan degenen die hem levendig of doot mogte komen op te brengen, of overteleveren, waarvan dan ook reeds behoorlijk communicatie gegeven is aan den koning

en den rijksbestierder, en het welke Zijne hoogheid vervolgens aan Zijne onderdanen heeft laten bekend maken.

Aan het einde van de instructie wordt ook waarzaamheid ter zee aanbevolen „gemerkt Kiaij Daman en zijn aanhang verschijde vaartuijgen magtig zijn, en daarmede weder ter zee zoude kunnen komen opzetten”.

Wat er intussen te Borné was geschied, vernemen wij uit het boven reeds vermelde rapport van den kwartiermeester Stolp, op 28 Maart 1763 te Banten uitgebracht na zijn terugkeer uit de Lampongs. Stolp was op 4 Maart met de landsboot en in gezelschap van de bark *De Vrijheid* van Banten vertrokken, doch terwijl de bark Borné niet had kunnen bereiken, had de landsboot trots het ongunstige weer toch op den 20sten tenslotte ter plaatse kunnen arriveren. Hij had daar de pentjalang *Java* zien liggen, met zijn stukgesneden zeilen en vernield touwwerk, en er den assistent Wandelaar ontmoet, die hem nogmaals het gehele verhaal van de overval en de ontsnapping van korporaal Buijs en vier soldaten had gedaan zoals hij het bij zijn aankomst had vernomen. Vervolgens had hij zich met de hoofden ter plaatse in verbinding gesteld ten einde van hen werkvolk en pompen te verkrijgen om de *Java* leeg te pompen. Daarop had hij de *Java* leeg laten pompen en het scheepje dichter onder de wal gehaald.

Bij den assistent Wandelaar en den tegelijk met hem uit Banten overgekomen hoofdregent Ki Aria Dutadimengala zat de schrik voor een invasie der Engelschen en de terugkeer van Kjai Demang en de zijnen er echter zodanig in, dat zij, toen de landsboot weer de terugreis ging aanvaarden, volstrekt geen lust hadden, te Borné te blijven, nu de aangekondigde bezettingstroepen uitbleven. Voorgevende dat er te Borné toch niets viel uit te richten, liet Wandelaar de rijst en de arak, die als rantsoen voor het krijgsvolk was aangebracht, aan boord brengen en vertrok met den Bantensen regent, elk op een Bantense prauw, naar den overwal, na den kwartiermeester nog te hebben gelast, zijn vertrek aan de bark *De Vrijheid* te melden, zo hij deze mocht ontmoeten. *De Vrijheid*, die zij inderdaad onderweg aantroffen, had daarop de steven gewend, te eer nog omdat zij gebrek aan rijst en brandhout begon te krijgen, en was aan de Oosthoek van Pulau Pandjang, in de baai van Banten, voor anker gegaan.

Faure, dien, zoals hij d.d. 28 Maart aan G. G. en Raden berichtte, de hem „voorkomende radeloosheid van den gezaghebber van de barcq *De Vrijheid* . . .” deed „schromen om den zelve die reize aan te betrouwen,” had daarop order gegeven aan den luitenant De Monroy

om nog denzelfden nacht met de landsboot zoveel manschappen als maar mogelijk zou blijken, van *De Vrijheid* te halen en die onder zijn commando naar Borné te brengen. Onderwijl kon de bark opnieuw worden bevoorraad, in afwachting van nadere bevelen van Batavia terzake van hare bestemming. Voorts moest de luitenant aan den assistent Wandelaar, wanneer hij dezen onderweg zou aantreffen, de waarschuwing geven, dat hij maar beter deed, om te keren en zijn post weer te gaan bezetten, ook al kon hij dan niet worden verwezen naar het eerste artikel van zijn — nog onderweg zijnde — instructie, eindigde met de woorden: „verwagende egter ook van uE. gehouden is, dat d'uw aanbetrouwde post niet als bij den uittersten nood verlaten nog den indrang onzer mededingers in dat district zult gedogen op poene van haar Hoog Edelens uitterste indignatie en rigoureuze straffen”.

De vaste bezetting, die Faure in de nieuw te bouwen bénténg wilde leggen, zou moeten bestaan uit een sergeant, twee korporaals, een tamboer, een kanonnier, twee busschietters, een onderchirurgijn en 24 minderen. Reeds Colmond kreeg opdracht, met de overige militairen terug te komen zodra de omstandigheden het zouden gedogen. Dat tot vermindering van de sterkte van het garnizoen eerst in September van 1763 werd overgegaan, en dat toen die sterkte toch nog op 98 man werd gehandhaafd, wijst erop, dat men op gebeurlijkheden voorbereid wilde zijn, nu het aan de peperrijke Lampongs grenzende landschap Silebu door den steeds machtiger wordenden Engelsen concurrent was bezet. Want van de Maleiers had men — dat was al spoedig duidelijk geworden — niets meer te vrezen.

Hiermede zouden wij deze inleiding kunnen beëindigen, ware het niet dat over enkele punten in de tekst nog wat meer licht kan worden verspreid.

In onze tekst komen meer dan vijftig met name genoemde personen voor, benevens een klein aantal lieden, die slechts met hun functie worden aangeduid, als: de kapitein van de kits, de fiscaal. Een groot aantal der benoemde personen speelt evenwel in het verhaal geen enkele rol: zij worden vermeld, meer niet. Zo b.v. de schoonvader, de vrouw en zeven van de twaalf kinderen van Nachoda Muda; de vier Pangérans van Semangka ⁵²; de heren Norris en Garden; de Bantense agent

⁵² Van deze vier laten drie zich identificeren met de opgaven, die men in het *Tijdschr. v. N. I.* dl. 18 (1856) bl. 394 en dl. 24 (1862) bl. 169 vindt; zie ook de *Nota over de Lampoengsche Merga's* van Dr. J. W. van Royen (= Med.

Agus Djamali; de vijf leden van de Council te Fort Marlborough, en het personeel aldaar. Over het merendeel dergenen, die in het verhaal wél optreden, is boven reeds het een en ander opgemerkt. Thans volge, onder verwijzing naar het belangrijk artikel van P. J. B. C. Robidé van der Aa over De Groote Bantamsche opstand in het midden der vorige eeuw⁵³ en de daarbij gevoegde memoires van Van Gollenesse en Van Ossenberch, iets over de aanleiding tot deze opstand en den leider daarvan, Ratu Bagus Buang, wiens propaganda in de Lampongs door het optreden van Nachoda Muda zonder resultaat bleef.

Toen Sultan Zainu 'l-^cArifin in 1733 aan de regeering was gekomen, begon hij alras onder allerlei voorwendsels zijn broeders en den rijks-groten hun beste landerijen en verdere bezittingen te ontnemen, die zij, dank zij de toegeeflijkheid van zijn vader, Zainu 'l-^cAbidin, hadden kunnen verwerven. Hij vernederde hen ook persoonlijk zodat hij — zegt Stein van Gollenesse — „de schrik er zodanig onder heeft, dat ik deselve hout en steen heb sien dragen tot het groote nieuwe gebouw in den Dalm nevens de slaven van den Sulthan. Sommige syn geheele dagen en nagten besig voor den Coning te tandacken in het ordinaires gewaad van tandaksmeiden. Intusschen is het wel te denken, dat sy juyst in haar herte niet al te vergenoegd syn”. (l.c. bl. 77)

Een neef van de Sultan (zoon van zijns vaders broeder), de bij het volk ten plattenlande zeer geziene Pangéran Putra, nam de vlucht naar Batavia, alwaar hij kort voor het uitbreken van de opstand in gevangenschap overleed. Raden Bagus Buang was een zoon van dezen Pangéran Putra, doch was niet als zodanig erkend, omdat hij bij een gehuwde vrouw in overspel was verwekt. Hij week uit naar de berg Munara en wachtte daar zijn kans af. Ook de aangewezen troonopvolger, Pangéran ^cArif, geboren uit het huwelijk van Zainu 'l-^cArifin met zijn nicht Ratu Djamila, een dochter van zijns vaders zuster en Pangéran Kusumadiradja,⁵⁴ vluchtte in 1754 naar Batavia, toen hij tengevolge van het intrigueren van Ratu Sharifa, de nieuwe gemalin van zijn vader, met

v. d. Afd. Bestuurszaken d. Buitengewesten v. h. Dept. van Binnenl. Bestuur, Serie B no. 7, Weltevreden, 1930, bl. 28—30. Dit zijn die van Benawang, Balungu en Wai Ngarip (met de kampong Padang Ratu). De vierde der *paksi pak* is die van Wai Nipa (Njerupa), oorspronkelijk Belu.

Waar deze marga's gevestigd zijn, staat in de nota van Van Royen op een kaart aangegeven.

⁵³ *Bijdragen Kon. Instituut* 4e volgr. dl. 5 (1881), bl. 1—58.

⁵⁴ Deze gold als de rijkste onder de Bantense prinsen. Evenals zijn vader, Pangéran Natadiradja, die in 1681 als Bantens gezant naar Engeland was geweest, had hij schatten verdiend aan de peperleveranties.

dezen in onmin was geraakt. De Ratu Sharifa bewoog daarop den Sultan, haar neef, den Sharif 'Abdallah Mohammad Shafi'i, in zijn plaats tot troonopvolger te bestemmen. In 1746 bewilligde de Compagnie hierin (De Jonge, *Opkomst* enz., dl. 10 bl. 67, 68) en werd Pangéran 'Arif naar Ceylon verbannen. Kort daarop openbaarden zich bij den Sultan verschijnselen van krankzinnigheid,⁵⁵ van zulk een aard dat de Ratu Sharifa en haar neef de kroonprins zich te Batavia in veiligheid kwamen stellen. De Sultan werd daarop gevangen genomen en naar Ambon gebracht, terwijl de Ratu Sharifa tot regentes werd benoemd.⁵⁶ Zij wist, hoe zij zich bij de Compagnie aangenaam kon maken. Opgewekt rapporteerde Van Imhoff d.d. 31 Dec. 1749 aan de Heeren XVII, „dat de koninginne regentesse de zaken aldaar tot ons volkomen genoeg manieert, mitsgaders zig bijzonder appliceert op eene ruyme leverantie van peper, met zoodanig succes dat men sedert vele jaren sulc een groote quantiteit van dien korl van daar niet ontfangen heeft, dan in het nu ten einde gelopen jaar, als zynde . . . aangebragt 4. 357. 143 pd. (peper)⁵⁷.

Alras bleek echter, hoe onberaden de verheffing van de Ratu Sharifa tot Regentes was geweest. Toen, einde October 1750, de opstand uitbarstte, geleid door Kjai Tapa, „zekere misnoegde priester, die zig voor een soort van heylige wist te doen passeren”, en Ratu Bagus Buang, die op de berg Munara, 18 uur gaans van Batavia, allerlei ontevreden elementen om zich heen hadden verzameld, bleek niet alleen buiten de hoofdstad doch ook daarbinnen de aanhang waarop het hof kon rekenen, uitermate gering. De regentes, toch reeds als indringster beschouwd, had door haar scherpe tong, haar grote zuinigheid en overmatige strengheid zich gehaat gemaakt, zodat de heren te Batavia, onder de indruk van de „eenparige gerugten van een algemeen en ingekankert misnoegen tegens de regentesse” en het verrassende succes der opstandelingen, het roer volledig omgooiden, de Ratu Sharifa zowel als haar neef den troonopvolger naar Edam overbrachten, Pangéran Aria Adisantika met het opzicht over den vorstelijken *dalem* belastten, en hem het regentschap in het vooruitzicht stelden, wanneer hij zich aanhang zou weten te verwerven. De oude, gebrekkige, hoogst zuinige Pangéran slaagde daarin in het geheel niet;

⁵⁵ Zie de brief van den G. G. Van Imhoff aan de Heren XVII d.d. 31 Dec. 1748, bij De Jonge, *Opkomst* enz. dl. 10 bl. 136—140.

⁵⁶ Proclamatie van Van Imhoff d.d. 28 Nov. 1748. (De Jonge, *o.c.* dl. 10 bl. 148—152).

⁵⁷ De Jonge, *l.c.* bl. 154, 155.

hij handhaafde zich in de hoofdstad alleen dank zij het Compagnies-garnizoen. Daarbuiten was alles op de hand van Ratu Bagus Buang, die zich tot Sultan van Banten had uitgeroepen.

Middelerwijl was ook de naar Ceylon verbannen Pangéran 'Arif, de vroegere kroonprins, daarvandaan terug ontboden, hetgeen straks tot nieuwe complicaties zou leiden, omdat men den inmiddels tot prins-regent aangestelden Adisantika toch niet zonder meer aan den dijk kon zetten en zich zelfs verplicht achtte, hem enige jaren het Sultanaat te laten bekleden. In 1751 achtte men dit blijkbaar een aangelegenheid van later zorg. De toestand was dan ook kritiek genoeg. De regentijd en het ontbreken van troepen — men had ook op Midden-Java tegen Mangkubumi de beschikbare manschappen hard nodig — maakten, dat er van de zijde van de Compagnie in de eerste helft van 1751 niets kon worden ondernomen. Ki Tapa bracht de opstand zelfs over naar de Djakartase benedenlanden; hij gaf zich namelijk uit voor een afstammeling der vroegere heren van Djakarta en wilde de Compagnie uit zijn „erf-landen” verdrijven. De Nederlanders wisten hem evenwel gevoelig te slaan, en toen daarop ook nog de te Markasana gelegerde krijgsmacht van Ratu Bagus Buang naar de bergen verjaagd was, liet de staat van zaken zich voor de Compagnie en het rechtmatige Bantense Sultans-geslacht veel gunstiger aanzien.

Het verdere verloop der krijgsbedrijven kunnen wij hier laten rusten. Het is wel duidelijk, dat de situatie nog veel ernstiger zou zijn geworden, wanneer ook in de Lampongs de opstand om zich heen had gegrepen — hetgeen, vooral na het teloor-gaan van de sterkte Valkenoog aan de Tulang-bawang-rivier, zeker geen denkbeeldig gevaar was. De Compagnie en het Bantense hof hadden dus alle reden om Nachoda Muda voor zijn kordaat optreden dankbaar te zijn, en het is alleszins begrijpelijk, dat Van Ossenberch, die als luitenant-kolonel der dragonders zulk een belangrijk aandeel had in het bedwingen van de opstand, later als Commandeur van Banten met hem op goede voet stond. In die gunst zullen ook de zonen van Nachoda Muda hebben gedeeld. —

Tot besluit volgen hier thans nog enige gegevens omtrent den onder de naam Radén Sinaka (?) in onze tekst optredenden sergeant-oppasser in het Fort Marlborough, bij wien Nachoda Léla zich meldt wanneer hij als afgezant van zijn vader zijn opwachting maakt bij den Engelschen resident. Marsden heeft dezen Radén Sinaka in de tijd dat hij te Benkoelen vertoefde (1771—'79) goed gekend; hij was zelfs te gast op de

bruiloft van een van zijn zoons.⁵⁸ „His manners were polished and his mind well-informed”, zegt Marsden verder, en uit zijn *History of Sumatra* blijkt, dat hij hem van tijd tot tijd wel raadpleegde.⁵⁹ Deze sergeant-oppasser was dan ook niet de eerste de beste; hij was, naar Marsden ons heeft onthuld, een Madurese prins, aan wien de Engelsen bescherming hadden verleend nadat zijn vader tegen de Compagnie het onderspit had moeten delven.

De omstandigheden waaronder de gevangenneming van den vader zou hebben plaats gevonden, staan uitvoerig beschreven in een anonym verschenen Engels reisverhaal, dat in 1762 te Londen is gedrukt.⁶⁰ Marsden, naar dit boek verwijzende, doet er verder het zwijgen toe; hij vindt het „a disgraceful affair”, „a tragical and affecting history (casting a stain on the English character)”. Het is het gebeuren, door Veth, *Java* II: 472 verhaald op grond van de mededelingen van Munnik,⁶¹ en ook in het tiende deel van het bekende werk van De Jonge, blz. XXXIV—XXXVIII beschreven, alwaar men vermeld vindt dat Pangéran Tjakraningrat IV van Madura, op zijn vlucht voor de Compagnie te Bandjarmasin aangekomen, zich op een Engels schip in veiligheid had gesteld, doch op de vertogen van een Bataviasen vrijburger, Kruisbergen geheten, die daar met zijn vaarttuig lag, en van den Pangéran van Bawéan, door den Nederlandsen bevelhebber op Madura tot dat doel gezonden, door den Sultan van Bandjarmasin aan de Compagnie is uitgeleverd.

Het Engelse schip was de *Onslow*, een Oostinjevaarder die, via Borneo op weg naar China, geruime tijd te Bandjarmasin op lading had liggen wachten.⁶² De auteur van het anonyme reisverhaal bevond zich aan boord van een ander Engels schip, dat op 15 Juni 1747 de *Onslow* in straat Bangka ontmoette. De kapitein van de *Onslow* kwam toen aan boord en verhaalde wat hij te Bandjarmasin had beleefd, de haven die hij negen dagen tevoren had verlaten. Volgens dit verhaal zou Pangéran Tjakraningrat, die met zijn vrouwen en kinderen en een deel van zijn hofstoet in een aantal prauwen naar Bandjar was gevlucht, bij zijn

⁵⁸ *Memoirs* bl. 77 nt. 4; *History of Sumatra* bl. 232.

⁵⁹ *O.c.* bl. 253, over het woord *dewa*; bl. 256, over het oude rijk van Minangkabau.

⁶⁰ *A voyage to the East Indies in 1747 and 1748*, bl. 94—112.

⁶¹ *Kort verhaal van de Javasche oorlogen 1741-1757*, in deel XII der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap.

⁶² De aankomst ervan te Batavia werd den G. G. Van Imhoff tijdens zijn reis over Java op 4 Mei 1746 te Djapara bericht (*Bijdr. Kon. Inst.* dl. I (1853) bl. 385; de naam van het schip is daar tot Anslon verbasterd).

aankomst aldaar een Hollands schip hebben opgemerkt. Uit vrees daarvoor zou hij zich overdag in de krekken tussen het riet verborgen hebben gehouden en 's nachts de rivier zijn opgezeild naar Kajutanggi, waar de Sultan van Bandjar destijds resideerde. Na enige dagen had men een sloep van de *Onslow* in het gezicht gekregen, zich in verbinding gesteld met den kapitein van dit schip, Congreve, en hem verzocht, tegen een grote schadeloosstelling rechtstreeks naar een Engelse haven te varen. De kapitein had het gehele gezelschap aan boord genomen, doch men had er niet aan gedacht, de prauwen weg te zenden, en deze langs zij van het Engelse schip ziende, begrepen de Hollanders dadelijk wat er gebeurd was. Zij oefenden sterke pressie op den Sultan uit om maatregelen tegen het vertrek van het Engelse schip te nemen, en deze zou daarop Congreve hebben laten arresteren, onder de mededeling, dat hij zijn vrijheid niet zou herkrijgen voordat de Madurezen waren uitgeleverd. De kapitein zou enige dagen hebben geweigerd, hiertoe order te geven, doch tenslotte daartoe toch zijn overgegaan. Toen het nieuws den Pangéran bereikte, zou deze in woede zijn ontstoken, twee vrouwen hebben gedood, en den bevelhebber van de soldaten die gekomen waren om de Madurezen gevangen te nemen, hebben verwond. Uiteindelijk overmeesterd, zou hij in de bitterste verwijten jegens de Engelsen zijn uitgebarsten, om te eindigen met een beroep op hen, voor zijn zoon, die te Benkoelen vertoefde, te willen zorgen en hem te helpen bij het wreken van zijn vader.

Wie die Madurese pangéranszoon te Benkoelen was, leren ons de Madurese babad, uit het Javaans vertaald door W. Palmer van den Broek,⁶³ en de door De Jonge uitgegeven Compagniesbescheiden. De babad vertelt, dat Tjakraningrat IV zijn zoon R. T. Wiradiningrat naar Benkoelen zond om hulp van de Engelsen te vragen tegen de Compagnie; ook wordt gezegd, dat deze afgezant maar niet terugkeerde. Deze Wiradiningrat was echter ook vroeger reeds te Benkoelen geweest. In het anonyme reisverhaal uit 1762 wordt gememoreerd dat „the old king loved the English, and had his youngest son, at that very time, at Bencoolen, an English settlement, for his education; and, as he wanted to cultivate a good understanding with them, ordered his son to dress, and live after their manner” (p. 96, 97). Uit de babad blijkt, dat dit niet geheel juist is: de jonge man was gezonden om hulp te vragen, maar hij was vroeger ook al op Benkoelen geweest, want onder de

⁶³ *Geschiedenis van het Madoereesche Vorstenhuis*, in: Tijdschrift v. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde (T.B.G.) dl. XX (1873).

Madurese dames aan boord van de *Onslow* waren er enkele, die een woordje Engels kenden „and took a pleasure in imitating our manners and customs, of which they had understood something before by their friend the young prince at Bencoolen” (p. 101).

Hoe Wiradiningrat naar Benkoelen had kunnen gaan tijdens de vijandelijkheden met de Compagnie vindt men aangegeven in het aan Pangéran Tjakraningrat te Batavia afgenomen verhoor; hij is nl., alvorens naar de Kaap te worden verbannen, eerst op vraagpunten gehoord, geheel dus volgens de ook later bij externering gebruikelijke procedure. Dit verhoor is in hoofdzaak bij De Jonge afgedrukt (dl. 10, blz. 71—84). Wij lezen daar (blz. 73, ad art. 9) „dat op Banjoe Sangka was komen te vervallen een Engelsche chialoup, juist doen hij de tijding nopens het verlies van Grissee kreeg; de naam van de Chialoup zegd hij niet te weeten, maar de Captyn was Mr. Joen genaamd, die bij hem was gekomen, presenteerende zynen dienst, of hij hem ergens in helpen kon, als wetende dat hij in slechte omstandigheden met de Compagnie was, van welke gelegentheyd hij vervolgens geprofitteerd en daarmede zyn jongste zoon Wiera Diningrat naar Bancahoeloe gesonden had, overmits hem berigt wierd, de Compagnie zoude van de zyne alles wat mannelijk was laten ombrengen”. enz.

In zijn vertrouwen op den Engelsen zeeman zou Pangéran Tjakraningrat evenwel lelijk worden beschaamd. Wanneer hij na maandenlange omzwervingen in het Bandjarse is aangekomen, treft hij andermaal dezelfde „chialoup”, die zijn zoon naar Benkoelen heeft gebracht, thans onder het bevel van Mr. Joen en „Meester Tjarki”. Aan deze beide mooipratens geeft hij 40.000 Spaanse matten, benevens twee kostbare gouden voorwerpen, in bewaring, waarmee zij ijlings onder zeil gaan naar Batavia. Aan boord van de *Onslow* maakt men hem nog twintig kati goud afhandig (bl 81, 82).

Ad art. 51 volgt dan Tjakraningrats lezing van het optreden van den vrijburger, commandant van de brigantijn, die hem zou hebben aangevallen toen hij, nadat de vrijburger geweigerd had hem mee te nemen naar Batavia, naar Surabaja had willen varen. Daarop zou hij zijn teruggekeerd, zich opnieuw met den Sultan in verbinding hebben gesteld, en van dezen de raad hebben gekregen, zich in het binnenland schuil te houden tot men te Batavia pardon voor hem zou hebben verkregen. Eerst daarna had hij den kapitein van de *Onslow* ontmoet, die hem had beloofd, hem mede te nemen en zelfs voor zijn leven wilde instaan.

Tot opvolger van Tjakraningrat IV werd diens zoon, tot dusverre

regent van Sidaju, aangewezen. Deze heette als regent van Madura (= Bangkalan), Setyadiningrat; hij was een trouw dienaar van de Compagnie, die zeker de terugkeer van zijn broeder uit Benkoelen niet zal hebben bevorderd. Deze heeft daartoe meermalen pogingen in het werk gesteld. In de memorie van overgave van Nicolaas Hartingh aan Van Ossenberch, die in 1761 hem als gouverneur en directeur van Java's N.O. kust verving, schrijft de afgaande gouverneur over de noodzaak, een fortje te Sumenep te handhaven, omdat Engelse schepen op de terugreis uit China er dikwijls aanlopen, en er zelfs peilingen en landingen verrichten. En passant vermeldt hij: „Ook hebben zij daar eens aan den wal gebragt den broeder van den prins van Madura, voorheen door zynen vader, toen hy met de Comp. in oorlog was, met eene fraaye som van Spaansche realen als gyzelaar met verzoek van assistentie tegen ons naar Bancoeloe gezonden . . .⁶⁴

In zijn rapport over 1766 aan Bewindhebbers der Compagnie maakt de G. G. Van der Parra melding van de activiteit der Engelschen aan de kusten van Madura en Balambangan (O. Java); „kan men . . . uyt dat alles opmaken, dat die natie met vrij groote ontwerpen in nadeel van de Comp. bezwangert is, en apparent wel iets nader ondernemen zal, om zig in het Balemboangsche of elders anders in te dringen en neer te zetten, vooral indien de gerugten waar zijn, dat zij met zich om dien oirt herom voeren den zig voor lange tot den Britten begeven hebbenden broeder des Madureschen Prins”.⁶⁵ Met het oog op deze dreiging had de G. G. den gouverneur van Java's Noord-Oostkust aangeschreven, bijzondere waakzaamheid te betrachten, schepen te laten kruisen en de garnizoenen te versterken, „en eindelijk met de Balemboangers te handelen, of het mogelijk ware hen over te halen om de Engelschen met den door hen medegevoerd wordende broeder des Madureschen Prins in het net te krijgen, . . .⁶⁶

Bij deze maatregelen had de Compagnie de volle medewerking van den Panembahan, die „uit vreesse dat die natie nog eens zyn by hen zynde broeder aan den wal zullen zetten, tot tegengang hunner lorren-drayeryen mede steeds op zyn hoede” was.⁶⁷

Omstreeks het tijdstip van het overlijden van Panembahan Setyadiningrat (1770) heeft R. T. Wiradiningrat blijkbaar opnieuw een poging gedaan, zijn geboorteland te bezoeken. Toen de tijdging van dit overlijden

⁶⁴ De Jonge, *o.c.* dl. 10 bl. 336.

⁶⁵ *l.c.* dl. 11 bl. 56, 57.

⁶⁶ *Ibidem* bl. 57 noot 2 (op bl. 58).

⁶⁷ *Ibidem* bl. 59; lorrendraaijerij = smokkelhandel; bedriegerij.

den G. G. bereikte, convoceerde hij onmiddellijk de leden van den Raad van Indië ter bespreking van de opvolging. ook al omdat juist te voren uit Bandjarmasin bericht was ontvangen, dat Wiradiningrat weer op de kust van Borneo was gesignaleerd, zodat er kans bestond, dat hij iets zou gaan ondernemen, nu de bestuurszetel van Bangkalan vacant was geworden.⁶⁸

Nadien wordt, voor zover ik heb kunnen nagaan, R. T. Wiradiningrat in de Compagniesbescheiden die door De Jonge zijn uitgegeven, niet meer vermeld. Hij had, met het klimmen der jaren, blijkbaar de lust verloren, zich steeds opnieuw in avonturen te steken, die nauwelijks kans op enig succes boden. Men krijgt uit Marsdens *History of Sumatra* de indruk, dat hij een gewaardeerd en gezien burger van Benkoelen was geworden.

⁶⁸ Ibidem bl. 118, 126, 135.

VERTALING

Dit is het volledig relaas van de gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan toen de Nederlandse Compagnie zich te Semangka ging vestigen. Het verhaal is teboekgesteld omdat mijnheer Butter Hunnings, posthouder te Lais, het wilden vernemen.

I. *De afkomst en jeugdjaren van Nachoda Muda.*

Er was een Minangkabause Maleier, geboortig uit Bajang en Nachoda Mangkuto geheten. Deze ging om handel te drijven naar Java; daar voer hij van de ene stad naar de andere, een ontelbaar aantal plaatsen aandoende op zijn handelstocht. Vervolgens zette hij de reis voort naar het eiland Karimata, dat gelegen is tussen Pasir en Bandjar.¹ Op dit eiland waren heel wat Maleise handelaren gevestigd, omdat er te dien tijde goud gedolven werd. Hij trad er in het huwelijk, omdat hij zag, dat men er goed zijn brood kon verdienen. Drie seizoenen later kwam er een vloot uit de Boeginese landen onder bevel van Panglima Tuasah, met de bedoeling, de bevolking van het eiland te onderwerpen. De Panglima had namelijk vernomen, dat er een groot aantal zeer welgestelde lieden op het eiland woonachtig was. Het kwam tot vechten tussen den Panglima en de eilandbevolking. Toen de strijd een maand had geduurd, dolf de bevolking het onderspit, omdat de Panglima, die over talrijke hulptroepen beschikte, niet te weerstaan was. Daarop trachtte ieder zich in veiligheid te brengen: met prauwen, met bootjes, en ook te voet ging men er vandoor.

Nachoda Mangkuto wist des nachts met een prauw te ontsnappen zonder door den vijand te worden opgemerkt. Hij bereikte Tajan in het Bandjarse en viel daar binnen. Toen hij er één seizoen had gewoond,

¹ De Karimata eilanden liggen ten Westen van Borneo, terwijl Pasir en Bandjar aan de Oostkust van Borneo zijn gelegen. Marsden heeft terecht opgemerkt, dat de opgegeven geografische positie eer aan Pulau Laut doet denken (*Memoirs* p. 2 nt. 3). Misschien wordt in hetgeen in de tekst volgt bedoeld op de verovering van dit eiland, van waaruit de Arung van Singkang en zijn onderbevelhebber to-Assa in de eerste helft van de 18de eeuw gedurende vele jaren de zee onveilig hebben gemaakt. Zie: J. Noordduyn, *Een achttiende-eeuwse kroniek van Wadjo'*, diss. Leiden 1955, bl. 127.

kreeg hij een zoon, aan wien de naam Entjik Tajan werd gegeven. Toen dat kind drie seizoenen oud was, overlegde Nachoda Mangkuto bij zichzelf als volgt: Ik zou er beter aan doen, hiervandaan te gaan, want wie weet kom ik te sterven, terwijl mijn zoontje nog maar klein is; ik ben hier vreemdeling, en dus zal bij mijn overlijden mijn zoontje er slecht aan toe zijn. Aldus overlegde hij bij zichzelf. Derhalve gaf hij zijn matrozen opdracht, de prauw in orde te maken. Toen de prauw geheel zeilvaardig was, sloeg hij koopwaar in om die naar de Lampongs te brengen. Op het daarvoor gunstige ogenblik voer hij weg met zijn gehele gezin.

Het is mij niet bekend, hoe lang hij erover deed, naar Piabong te varen. Aldaar waren tal van Maleiers woonachtig. De Pangéran die er het bestuur voerde, heette Pangéran Surabawa; deze titel was hem verleend door den Sultan van Banten. Nachoda Mangkuto maakte zijn opwachting bij Pangéran Surabawa en verhaalde hem van begin tot eind waarom hij Karimata had verlaten. De Pangéran was bij het horen van zijn verhaal zeer met hem begaan en zeide: „U moest maar meteen hier blijven en niet verder rondzwalken, want U is al op jaren. Wanneer U de kost wilt verdienen, wel, daarvoor is er hier ook ruim-schoots gelegenheid in de handel op Banten”.

Nachoda Mangkuto antwoordde: „Graag, Pangéran!” Toen het onderhoud was afgelopen, keerde hij naar zijn prauw terug om de lading te ontschepen. Nadat dit was geschied, haalde hij de prauw op het droge en bouwde zich een huis aan de mond van de Piabong-rivier en begon daar handel te drijven; hij kreeg een talrijke clientèle onder de Lampongers en de Maleiers. Wanneer zij alleen maar kwamen om een praatje te maken, stond hij hen vriendelijk en opgeruimd met welgekozen termen te woord. Hij hield er geen slinkse streken op na en was niet wangunstig gestemd jegens de ingezetenen des lands. Toen hij enige tijd te Piabong had gewoond, verheugde hij zich in de algemene genegenheid, aangezien hij het publiek goed behandelde.

Zijn zoon Tajan groeide op en werd in de leer gedaan bij een godsdienstonderwijzer. Toen hij in het Koranreciet volleerd was, liet zijn vader hem schrijven leren. Nadat hij deze kunst machtig was geworden, werd hij op reis gezonden, van de ene plaats naar de andere. Welke plaatsen hij alle bezocht, zal ik hier niet vermelden. Na zeven jaren keerde hij naar Piabong terug.

Inmiddels was Nachoda Mangkuto tot hoofd van de Maleiers (van Piabong) aangesteld; Pangéran Surabawa was hem welgezind. Hij was dus het hoofd van de vreemde handelaren te Piabong en liet zijn

zoon Tajan geen verre reizen meer maken. Hij zeide: „Maak maar geen verre reizen meer, maar vaar van Piabong in de Lampongs naar Banten om peper te brengen. Al doe je dat maar eenmaal per seizoen, dan zit er toch nog wel een beetje winst in, want in de tussentijd kun je tuinen aanleggen, als je een compagnon hebt. Wat de prijs van de peper te Piabong betreft, die is te krijgen voor zes realen per *bara*² als je tevoren betaalt tegen levering over een jaar, hetgeen wil zeggen: over zes maanden. Betaal je contant bij de afweging, dan komt ze op zeven realen per *bara*. Zo is het gebruik in de Lampongs voor zover onder Bantense jurisdictie. Verkoop je de peper, na behouden transport naar Banten, aan den Sultan aldaar, dan brengt ze twaalf realen per *bara* op. Hoeveel peper er ook wordt aangebracht, de Sultan koopt alles. Vervolgens verkoopt hij ze aan de Nederlandse Compagnie voor twintig realen per *bara*. Zo is van oudsher het gebruik in Banten. De Compagnie kan van de proatins en de Maleise kooplieden alleen met toestemming van den Sultan rechtstreeks kopen. Wie dit gebod overtreedt, wordt met de strop gestraft, wie hij ook zij, want de peperhandel is voorbehouden aan den Sultan en dan kan de Compagnie de peper bij hem kopen. Zo is onder de opeenvolgende Sultans van oudsher in Banten het gebruik geweest.”

Tajan maakte, toen hij dit van zijn vader vernomen had, geen verre reizen meer; hij voer alleen maar van Piabong op Banten en bleef daar dan een seizoen over. Als volwassen man kreeg Tajan de naam Nachoda Muda. Zo heette hij voortaan, en hij hield zich met niets anders onledig dan met het vervoer van peper naar Banten, elk seizoen opnieuw.

Toen hij dat zo'n vier of vijf seizoenen had gedaan, werd zijn vader ernstig ziek. Hij riep zijn zoon bij zich en zei tot hem: „Mijn zoon, mijn lieveling en mijn oogappel, houd je aan hetgeen ik thans als laatste opdracht ga zeggen. Mocht Gods beschikking mij treffen, maak dan na mijn dood geen schulden. Als je geen kapitaal hebt om een tocht te ondernemen, ga dan hout hakken in het bos en verkoop dat om aan geld te komen, of ga vissen op zee en verkoop de vangst om kapitaal voor je handel bijeen te krijgen. Ga er nooit toe over je in de schuld te steken bij vorsten of bij de Compagnie, of bij particulieren. Dat is mijn opdracht, mijn jongen”!

Na zo met zijn zoon te hebben gesproken overleed Nachoda Mang-

² Een *bara* (baar) peper was drie pikols of 375 oude Amsterdamse ponden, doch in de Lampongs waarschijnlijk meer. Zie *Bijdragen Kon. Inst. Nwe volgr. deel 1* (1858), bl. 111 nt. 2, 136, 137.

kuto kort daarna te Piabong. Aan die opdracht van zijn vader hield Nachoda Muda zich nauwgezet. Aan al wat zijn vader hem op zijn sterfbed had opgedragen, bleef hij voortdurend indachtig; nooit vergat hij het.

Drie seizoenen na de dood van Nachoda Mangkuto trad Nachoda Muda in het huwelijk. Hij sloot een *semendo*-huwelijk³ met een vrouw uit Semangka, een dochter van Nachoda Paduka. Deze Nachoda Paduka was overleden met nalating van ene dochter, Radén Menteri geheten. Daarmee verbond men Nachoda Muda van Piabong in het huwelijk.

Toen hij zowat twee seizoenen getrouwd was maakte Nachoda Muda een handelsreis naar Semangka, om vervolgens weer naar Piabong terug te keren. Daarop zei hij tot zijn vrouw: „Wat dunkt je ervan? Zo je nog altijd heimwee hebt naar Semangka, welnu, 't zou mij ook wel aanstaan, daar te wonen”.

Zijn vrouw gaf ten antwoord: „Ik wil dolgraag naar Semangka terug, want ik heb daar nog klapper- en andere tuinen, die mijn vader mij heeft nagelaten”.

Daarop verhuisde Nachoda Muda met al de zijnen en zijn vrouw in een prauw naar Semangka. Te Semangka aangekomen bouwde hij er een huis. Er was daar overvloed van peper, en toen hij daar was gaan wonen, bracht Nachoda Muda elk seizoen steêvast peper naar Banten. In Banten huwde hij een tweede vrouw.

Nachoda Muda had, toen hij te Semangka woonde, negen kinderen, drie dochters en zes zoons. Het oudste meisje heette Entjik Pisang; daarop volgde Entjik Tenun. Daarna kwam er een jongen, Wasub geheten. Uit zijn Bantense huwelijk had hij een zoon die Wasal heette. Verder te Semangka een zoon genaamd Bantan en daaronder een zoon La'udin. Dan nog een meisje, Bresih, en twee jongens, Muhammed en Rafudin, in totaal tien (? lees: negen) kinderen, Verder nog drie kinderen uit bijvrouwen: één jongen, Rabu, en twee meisjes: Ramé en Kamis.

Nadat Nachoda Muda naar Semangka was verhuisd, kwamen er hoe langer zo meer Maleiers zich aldaar vestigen.

II. De uitroeiing van de Abungs.

In het gebied van Semangka, aan de andere zijde van het gebergte, woonden de Abungs, gevestigd in tien dorpen.

³ *Semendo*- of inlijfhuwelijken „worden in sommige streken juist met mannen van elders... gesloten” (Ter Haar, *Beginselen en stelsel van het adatrecht*, 1939, bl. 25).

Bij deze Abungs bestond de gewoonte, dat de jonge mannen die trouwen wilden, gezamenlijk een seizoen tevoren er op uit trokken, soms wel in groepjes van tien man. Elk hunner was bewapend met een speer, een zwaard en een kris, terwijl zij als mondvoorraad per persoon drie *kolak* rijst meenamen.⁴ Maar vooral namen zij suiker mee; wanneer hun rijst op was, stampden zij die suiker tezamen met vermolmd hout, en dat fijngestampte mengsel diende hun tot voedsel. Het doel van zo'n tocht was het snellen van koppen. Op hun tocht naar de kust kwamen zij wel tot Semangka toe. Elke maand opnieuw trof men lijken zonder hoofd in het bos aan. Als de mensen toentertijd naar hun velden gingen of hout gingen halen, durfden zij alleen maar in groepjes van vier of vijf man het bos in te gaan uit vrees voor de Abungs. Als die jongelui zich in het bezit hadden gesteld van een aantal mensehooften, keerden zij met medeneming daarvan naar hun streek terug. In hun dorpen stonden de mensen klaar met klapperdoppen gevuld met zemelen, aan alle toegangswegen tot het dorp. Alwie een mensehoofd bemachtigd had, keerde opgewekt in zijn dorp terug, in gezelschap van een aantal meisjes, die hem buiten hadden opgewacht. Veel meisjes vonden hem dan een begerenswaardig echtgenoot. Maar wie geen mensehoofd mee terugbracht, kwam er op het zien van de met zemelen gevulde klapperdoppen uit schaamte niet toe, het dorp binnen te gaan, omdat daarmee werd te kennen gegeven, dat men hem niet hoger stelde dan een hond. En daarom geneerden zij zich om in hun dorp terug te keren; soms kwamen zij hun hele leven niet terug, wanneer zij geen mensehoofd meebrachten. Zo was het gebruik bij de Abungs aan gene zijde van het gebergte van Semangka.

Zo'n mensehoofd diende voor het volgende. Wanneer men wilde gaan trouwen, legde men goud of zilver in de schedel en gaf deze aan de ouders van het meisjes. Nadat het huwelijk was gesloten, deed men arènpalmwijn in de schedel en dronken de jonge man en het meisje om beurten daaruit. Dan pas was het huwelijk naar den eis gesloten en was de jongeling waarlijk een man geworden. Vond het huwelijk niet in deze vorm plaats, dan gold het slechts als een verbintenis met een concubine, niet als een met een wettige vrouw. Zo was het gebruik bij de Abungs aan gene zijde van het gebergte van Semangka in vroeger tijd.

Nachoda Muda overlegde bij zichzelf: Als wij die dorpen van de Abungs niet ten onder brengen, komt daar stellig groot onheil uit voort,

⁴ De *kolak* (*sukat*) houdt 20 kati in.

want waar moet het heen als de mensen nooit meer alleen op het pad durven gaan?

Daarom pleegde Nachoda Muda overleg met Ki Ria⁵ Mindjan, den Javaansen gemachtigde van den Sultan van Banten in het district Semangka, om de Abungs te gaan bestrijden.

Ki Ria Mindjan zeide: „Uitstekend, Nachoda Muda; wij zullen al onze mannen oproepen en ervan kennis geven aan alle pangérans in dit gebied”.

De pangérans in het district Semangka waren vier in getal:

- 1°. pangéran Wai Ratna te Beniawang, met ongeveer twintig dorpen onder zich;
- 2°. pangéran Laut Darasanta van Bibu Lunguh (Balungu?), met achttien dorpen;
- 3°. pangéran Djajakusuma van Padang Ratu met tien dorpen;
- 4°. pangéran Wai Samangkil van Semawang met dertien dorpen.

Al deze pangérans lieten Ki Ria Mindjan en Nachoda Muda ontbieden.

Vijf dagen later kwamen zij allen te Semangka bijeen om te overleggen hoe zij de dorpen van de Abungers ten onder zouden brengen. Ki Ria Mindjan zei tot de pangérans: Pangérans! De reden dat ik en Nachoda Muda U allen hierheen hebben opgeroepen is, dat naar ons idee wij er goed aan zouden doen de Abungse dorpen ten onder te brengen, opdat, wanneer deze oorzaak van vrees is weggenomen, de ondergeschikten van alle proatins rustig hun pepertuinen kunnen aanleggen en hun ladangs verzorgen. Op het ogenblik zijn, naar ik verneem, de mensen doodsbenauwd om alleen op het pad te gaan, vanwege die Abungs. Waar moet het heen wanneer men altijd bang moet zijn voor de Abungs?”

De pangérans antwoordden: „Uitstekend, Ki Ria Mindjan! Wij horen dit met veel genoegen, maar wij hebben geen wapens zoals geweer en snaphaan. Onze enige wapens zijn lange lansen,⁶ die berg op berg af verschrikkelijk moeilijk zijn mee te nemen”.

Hierop zeide Nachoda Muda: „Maakt U daarover geen zorgen,

⁵ Afkorting van Kjai Aria, een der titels die de Bantense Sultan aan zijn ambtenaren placht te verlenen. De Bantense districtshoofden in de Lampongs droegen deze titel. Zie over deze titels en wat daarbij gegeven werd *Tijdschr. N.I.* XIV (1852), bl. 251, 252.

⁶ “They fight with a long lance, which is carried by three men; the foremost guiding the point, and covering himself and his companions with a large shield” (W. Marsden, *The History of Sumatra* (1784) pp. 261—262).

want de mannen van de proatins die met ons mee gaan, moeten vooral geen lange, maar korte lansen als wapens meenemen”.

De pangérans noch Ki Ria Mindjan gingen mee ter expeditie tegen de Abungs; Nachoda Muda commandeerde de troep, die in totaal ongeveer vierhonderd man sterk was. Daarvan waren er tachtig met een geweer bewapend; van de overigen had ieder zijn eigen bewapening.

Na een tocht van drie dagen door het oerbos bereikte men de dorpen van de Abungs. Nadat men krijgsraad had gehouden rukte Nachoda Muda met zijn vierhonderd man verder. Kort daarop was men een Abungs dorp op korte afstand genaderd; Nachoda Muda gaf toen aan de mannen van de proatins bevel niet verder op te rukken, (zeggende:) „Laat mij met de geweerdragenden voorop gaan. Als jullie geweervuur hoort, komt dan snel!”

Bij het Abungse dorp aangekomen — het heette Mindjang — liet Nachoda Muda een salvo afgeven op het dorp en het daarna binnenrukken. In het dorp trof men niemand van de bewoners meer aan: allen waren in het wilde weg op de vlucht geslagen om het vege lijf te redden.

De mannen van de proatins namen plunderend bezit van het dorp. Daarop zeide Nachoda Muda: „Hoe ver is het van hier naar de andere dorpen?” Iemand die bekend was met de plaatselijke gesteldheid in het Abungse antwoordde: „Niet zo heel ver, Nachoda Muda!”

Daarop trok men verder, om de andere dorpen ten onder te brengen. De namen daarvan doen hier niet ter zake, maar in totaal werden er een tiental dorpen verwoest. Nachoda Muda liet alle huizen in brand steken. Twee maanden lang bleef men naar Abungs zoeken zonder ze aan te treffen. Men zette ze na zoals men herten in het bos nazet. De reden dat de Abungs geen tegenstand boden, was dat zij doodsbang waren bij het horen van geweervuur, omdat zij noch hun voorouders ooit van hun leven zoiets hadden gehoord.

Ofschoon er zovele dorpen werden verwoest, vonden toch slechts vier Abungs de dood door geweervuur. De vierhonderd mannen van Nachoda hadden geen verliezen, behalve dan dat één man een wond in zijn voetzool opliep tengevolge van een voetangel. Van de Abungs werd verder niets vernomen.

Nachoda Muda keerde met zijn vierhonderd man naar Semangka terug. Nauwelijks waren zij daar aangekomen of de pangérans en Ki Ria Mindjan kwamen naar de nederzetting van Nachoda Muda om te informeren naar de verslagen Abungs. Nachoda Muda rapporteerde hun alles van het begin tot het einde. Toen de pangérans van Nachoda

Muda hadden vernomen dat de Abungs verslagen waren en al hunne dorpen verbrand, was een ieder in Semangka daarover verheugd. Het verluidde, dat de Abungs in de richting van de zee waren gevlucht, niet ver van Palembang. Naar zeggen vierden de pangérans een vier of vijf dagen lang feest in de woning van Nachoda Muda; daarna keerde een ieder naar zijn dorp terug, in opgewekte stemming, omdat de Abungs de mannen van de proatins niet langer zouden verontrusten.

III. *Nachoda Muda wordt tot gemachtigde van den Sultan van Banten aangesteld.*

Een half seizoen later zeilde Nachoda Muda met een lading peper naar Banten. Daar aangekomen ging hij zijn opwachting maken bij den hoogsten Sultansambtenaar, die pangéran Kusumaningrat heette, den vertrouwensman van den Sultan inzake alle Bantense aangelegenheden. Daar aangekomen vervoegde hij zich bij den pangéran, en toen deze hem had zien komen, zeide hij: „Wanneer bent U gearriveerd? En welke lading heeft U meegebracht! Hoe gaat het in Semangka?” Nachoda Muda gaf daarop het volgende antwoord: „Pangéran Kusumaningrat! Ik heb niet anders bij mij dan ongeveer 100 bara peper, want dat is het produkt van Semangka in de Lampongs. En nieuws over Semangka is er evenmin, behalve dan één ding dat ik U te melden heb. Aan de andere zijde van het bergland van Semangka wonen de Abungs, in een tiental dorpen. Die mensen zijn aan niemand onderhorig, noch aan Z.M. den Sultan van Banten noch aan den Sultan van Palembang. Het enige dat wij van hen merken, is dat wanneer vernomen wordt dat zij naar de kust komen, niemand meer het bos in durft, uit vrees voor de Abungs. Want treffen dezen daar iemand aan, dan vermoorden zij hem, als zij daartoe in staat zijn; daar is geen twijfel aan! Zo treden deze Abungs op, mijnheer! Alle pangérans in Semangka zijn toen overeengekomen om hun dorpen aan te vallen. Daarop ben ik er oput getrokken, tezamen met de mannen van de proatins. Het heeft niet lang geduurd of men had ze vernietigd, alle tien de dorpen”.

Toen pangéran Kusumaningrat de woorden van Nachoda Muda had gehoord, was hij zeer in zijn schik. Na afloop van het gesprek verzocht Nachoda Muda, naar zijn schip te mogen terugkeren. Daar aangekomen, liet hij de lading lossen. Toen de lading gelost was, kwamen er een schrijver van den Sultan en een van de Hollanders om de peper in ontvangst te nemen. Nadat de peper gewogen en het geld ontvangen

was, sloeg hij koopwaar in als retourvracht naar Semangka. Toen dit gebeurd was, ging hij naar pangéran Kusumaningrat om te zeggen, dat hij naar Semangka wilde terugkeren. De pangéran zei: „U moest eigenlijk in Semangka den Sultan terzijde staan, want Semangka ligt ver van Banten. Wanneer de proatins of de pangérans onenigheid hebben of zelfs tot vijandelijkheden willen overgaan, gaat U dan tezamen met Ki Ria Mindjan vrede stichten, wat ook de aanleiding tot het geschil moge zijn. Zijn er onder de ondergeschikten van de proatins nog geen doden gevallen, dan is de zaak niet van zoveel belang; doe ze dan af naar de gewoonte in Semangka is. Maar zijn er doden gevallen, arresteer dan den betrokken proatin, laat hem naar mij hier in Banten geleiden en rapporteer het geval. En wanneer er iemand namens mij in opdracht van den Sultan de pepertuinen in de Semangkase dorpen komt inspecteren, dan moet gij hem vergezellen. Dit is geen bedenkfel van mij; het is ook een last van de Sultan; ik heb het U als het ware slechts mede te delen”.

Nachoda Muda antwoordde: „Mijnheer pangéran Kusumaningrat! Voor mij is het niet erg bezwaarlijk, dit te verrichten en ten uitvoer te leggen. Maar ik denk zo, dat de proatins mij niet bijster zullen mogen, omdat ik een vreemdeling ben; dat spreekt toch van zelf, mijnheer!”

Pangéran Kusumaningrat antwoordde: „Het zijn in Semangka allemaal kooplieden, die daar alleen maar met toestemming van den Sultan mogen verblijven. Maar van oudsher is het alleen de Sultan, die het te Semangka voor het zeggen heeft”.

Toen Nachoda Muda deze woorden van den pangéran gehoord had, antwoordde hij verder niet, doch vroeg eerbiedig verlof om naar Semangka terug te keren. Pangéran Kusumaningrat begiftigde daarop Nachoda Muda met het traditionele ambtsgewaad van de proatins van den Sultan van Banten: een lendenkleed en een baadje.

Nachoda Muda ging terug naar zijn schip, en begaf zich vervolgens naar den fiscaal om een zeepas ten bewijze van zijn terugkeer van Banten naar Semangka.⁷ Toen hij die in zijn bezit had, zeilde hij weg en niet lang daarna bereikte hij Semangka.

Zes maanden na zijn terugkeer te Semangka arriveerden er aldaar twee pentjalangs van den Sultan met de opdracht, een tournee langs

⁷ „Passen waarop een zeegul gedrukt staat, werden na Batavia, Cheribon en Java verleend; kleine passen zonder zeegul na de westhoek van Bantam en de Lampongs, dog deese laatste voornaamentlijk maar aan bekende inwoonders, van wien men door een Javaanse pas-zedul verzekert is, dat sij geen mors-

alle dorpen van de proatins te maken en de pepertuinen te inspecteren. Toen deze pentjalangs waren aangekomen, droeg de bevelhebber van de nieuw aangekomenen Ki Ria Mindjan en Nachoda Muda op, zich gereed te maken voor de inspectietocht. Toen allen gereed waren, begaf men zich gezamenlijk op weg.

In elk proatindorp zei genoemde bevelhebber tot den proatin: „Nachoda Muda vergezelt mij en Ki Ria Mindjan op deze inspectietocht op last van den Sultan. Wees daarover niet gebelgd, want hij handelt op last van den Sultan, en voorts zult gij, wanneer er onenigheid tussen proatins of zelfs tussen pangérans ontstaan is en Nachoda Muda en Ki Ria Mindjan komen om de zaak te beslechten, alles doen wat deze beiden zeggen. Dat is de lastgeving, die ik van den Sultan ontvangen heb, en laten alle proatins en pangérans hier in Semangka dit weten!”

Na het aanhoren van deze woorden verklaarden alle proatins en pangérans daarmee in te stemmen.

Na een tocht van twee maanden keerde men terug naar de kampong der Maleiers. De pentjalangs keerden naar Banten terug elk met een weinig peper, als een geschenk voor den Sultan, meegebracht uit Semangka.

De Maleise kampong van Semangka werd hoe langer hoe volkrijker; er waren ongeveer vijftig prauwen. Al die Maleiers van Semangka voeren in die tijd elk seizoen met peper naar Banten. Elke Maleise prauw die naar Banten ging, vroeg een pas aan Nachoda Muda. Dat placht te dien tijde elke Maleise prauw die uit Semangka naar Banten voer, te doen. Nachoda Muda verkreeg steeds meer invloed bij de gehele bevolking van Semangka en hij was gezien bij Lampongers, Javanen en Maleiers.

IV. *De opstand van Ratu Bagus Buang.*

Thans worde verhaald van den opstand van de Bantense bovenlanders tegen het Bantense hof. De aanvoerder der opstandelingen heette Ratu Bagus Buang. Deze Ratu Bagus Buang was uiterst stoutmoedig en vastberaden; onder de Bantense bovenlanders vond hij zijn weerga niet en een ieder vreesde hem. Wat hij ook zei, niemand waagde het, hem tegen te spreken. Bij zijn aanval op de Bantense

handel zullen drijven...” zegt Van Ossenberch in zijn memorie van 1761, Bijdr. Kon. Inst. 4e volgr. dl. 5 (1881) bl. 122. Ook in de memorie van Stein van Gollenesse uit 1734 wordt over passen gesproken. Geen schip kon van Banten vertrekken zonder een pas van den Sultan en van de Compagnie (l.c. bl. 87, 88).

hoofdstad had Ratu Bagus Buang het gehele binnenland achter zich. Alle kleinere plaatsen had hij reeds ingenomen. In de hoofdstad zelf was, behalve de onmiddellijke omgeving van den Sultan, ieder op de hand van Ratu Bagus Buang; alleen de drie versterkingen waren nog bezet, nl. de kraton van den Sultan en de twee forten van de Hollanders. De versterkte kraton van den Sultan draagt de naam Gedung Intan; de beide Hollandse fortificaties heten resp. Patjinan en Karang Hantu.⁸ Daar lag nog bezetting, maar de Sultan kreeg versterking van de Compagnie uit Batavia.⁹ Na twee seizoenen vechten was er geen beslissing gevallen, omdat de strijd voortkwam uit de wens van Ratu Bagus Buang om zowel den Sultan als de Compagnie te verslaan, want, zo had hij publiekelijk gezegd: „Banten kan ik zeker wel verslaan, en als dat gebeurd is, behoeven jullie je van het gezag van den Sultan en van de Hollanders niets meer aan te trekken”.

Daardoor had hij zich grote aanhang verworven; de mensen waren er niet op bedacht hoe zij bedrogen werden, aangezien Raden Bagus Buang uitnemend de kunst verstond, de mensen naar de mond te praten.

Toen Ki Ria Mindjan vernomen had, dat er in Banten een strijd aan de gang was en dat — naar verluidde — het hof bijna het onderspit had gedolven, keerde hij naar Banten terug om zich bij Ratu Bagus Buang te voegen. Hij liep over naar Raden Bagus Buang, omdat hij eveneens uit het binnenland van Banten afkomstig was.

Nadat Ki Ria Mindjan zijn opwachting had gemaakt bij Ratu Bagus Buang zeide deze (tot zijn officieren): „Waar komt deze man vandaan?” Zij antwoordden: „Dit is, heer, Ki Ria Mindjan, die tot dusverre stadhouder van den Sultan in Semangka is geweest. Hij komt zich nu bij U voegen, omdat het hem ter ore is gekomen, dat U hier in Banten aan de winnende hand zijt”.

⁸ In de Nederlandse bronnen heet Gedung Intan fort Diamant; dit fort omsloot de vorstelijke Dalem. Patjinan is Speelwijk, dat de hoofdmond van de rivier van Banten bestreek; de post Karang Hantu diende ter verdediging van de Oostelijke monding. Zie de kaart in *T.B.G.* XLV (1902), p. 257.

⁹ De opstand brak uit einde October 1750, en reeds eind November was de toestand ter hoofdplaats zo kritiek, dat er een compagnie infanterie en 250 matrozen ter versterking uit Batavia werden gezonden, zonder dat dit de krijgskans deed keren. Het in 1751 1350 man tellende garnizoen, door ziekte geteisterd, kon niet verhinderen, dat de stad van de landzijde geheel werd ingesloten, zodat de communicatie alleen nog mogelijk was via de baai van Banten, die door gewapende sloepen van de Compagnie werd opengehouden. (Zie P. J. B. C. Robidé van der Aa, *De groote Bantamsche opstand in het midden der vorige eeuw*, in Bijdr. Kon. Inst. 4e volgrees deel 5 (1881) bl. 9, 10).

Ki Ria Mindjan zei: „Heer! Ik stel mij volledig onder Uw orders! Ik wil den Sultan van Banten niet langer dienen”. Daarop antwoordde Ratu Bagus Buang: „Zijn er soms ook Maleiers te Semangka?” Ki Ria Mindjan zeide: „Maleise kooplieden zijn er te Semangka in groot aantal; ik schat zo'n 250 weerbare mannen. Hun hoofd heet Nachoda Muda”. Toen gaf Ratu Bagus Buang ten antwoord: „In dat geval moet U naar Semangka gaan om er alle Maleiers te halen en die bij mij te brengen”.

Ki Ria Mindjan vroeg: „En, mijnheer, wat staat mij te doen als zij niet goedschiks voor U willen verschijnen?”

Ratu Bagus Buang antwoordde: „Neemt U dan maar een 150 man mee daarheen. Blijken de Maleiers goedwillend, breng ze dan met een zoet lijntje naar mij toe. Maar gaat het niet goedschiks, breng ze dan maar kwaadschiks bij mij. En als zij zich te weer stellen, breng mij dan het hoofd van hun chef”.

Dat was het wat Ratu Bagus Buang tot Ki Ria Mindjan zei.

Na dit onderhoud zeilde Ki Ria Mindjan met twee grote pentjalangs uit de monding van de Tjaringin-rivier naar Semangka. Aldaar aangekomen bracht hij een bezoek aan Beniawang, het dorp van pangéran Wai Ratna. In het dorp gekomen sprak hij als volgt tot den pangéran: „In opdracht van Ratu Bagus Buang kom ik een inspectietocht maken door geheel Semangka. Het doel is, te vernemen, wie van de proatins en familieleden van de pangérans hier in Semangka op de hand van Ratu Bagus Buang zijn, want deze zal zeker de overwinning behalen op de hofpartij. Ik zeg U dit, omdat U de voornaamste pangéran hier in Semangka bent, nergens anders om”.

De pangéran gaf ten antwoord: „Ki Ria Mindjan! Als het hof het onderspit delft, zullen wij dengene dienen, die dan als vorst van Banten zal optreden. Hebt U daarover maar geen zorgen!”

Ki Ria Mindjan zei verder tot den pangéran: „Wat denkt U van de Maleiers? Zullen die terzake volgzzaam blijken of niet? Ik zeg dit, omdat Ratu Bagus Buang mij heeft gelast alle Maleiers te gaan halen: goedschiks, wanneer zij willen meewerken, of desnoods kwaadschiks, wanneer zij niet goedschiks voor Ratu Bagus Buang willen verschijnen. Zo is de opdracht, die ik van Ratu Bagus Buang heb gekregen”.

Nu was er een Lamponger, Raden Sapang geheten. Deze man was Nachoda Muda zeer goed gezind. Toen deze aangelegenheid hem ter ore kwam, begaf hij zich naar Nachoda Muda om hem te zeggen, dat Ki Ria Mindjan op last van Ratu Bagus Buang gekomen was om hem te halen. Bij het vernemen van dit bericht liet Nachoda Muda alle

schippers van de Maleise kampong bijeenroepen. Toen zij bijeen waren, in het huis van Nachoda Muda, sprak hij tot hen als volgt: „Wat zeggen jullie ervan, dat Ki Ria Mindjan ons allen hier wil komen halen, op last van Ratu Bagus Buang? Weigeren wij mee te doen, dan zal hij stellig geweld gebruiken. Dat heeft Raden Sapang mij medegedeeld. Ik zou wel eens willen weten, hoe jullie daarover denkt, want Ki Ria Mindjan is op het ogenblik al in het dorp van pangéran Wai Ratna aangekomen om volk bijeen te brengen teneinde naar ons toe te gaan”.

De meningen van de schippers waren verdeeld; sommigen zeiden: Laten wij maar doen wat Ki Ria Mindjan ons opdraagt, maar anderen wilden hem niet gehoorzamen. Toen sprak een zekere Nachoda Malim, een oude man, die uit de Kamparstreek afkomstig was, tot de verzamelde schippers als volgt: „Mijne vrienden! Op deze manier komen wij nooit tot een besluit. Laten wij de zaak terugverwijzen naar Nachoda Muda om te horen hoe hij erover denkt”.

Na deze opmerking van Nachoda Malim wendde men zich tot Nachoda Muda, en Nachoda Malim zeide tot hem: „Laat ons horen hoe U erover denkt”. Nachoda Muda antwoordde: „Ik denk er zo over: Zolang de Sultan van Banten nog niet verslagen is en de Compagnie te Batavia vernietigd, gehoorzaam ik nog niet aan opdrachten van Ratu Bagus Buang. En wat Ki Ria Mindjan aangaat, als hij hierheen mocht komen, moeten wij hem liever bestrijden dan hem gehoorzamen, want naar mijn idee zal Ratu Bagus Buang, hoe stoutmoedig en vastberaden hij ook wezen moge, er niet in slagen den Sultan ten onder te brengen, want deze wordt bijgestaan door de Nederlandse Compagnie te Batavia. Zo denk ik erover!”

Toen zeiden de Maleise schippers: „Als de zaak zo staat, laten wij dan alle wapens gereedhouden en onze woonwijk in staat van verdediging brengen”.

Daarop gaf Nachoda Muda bevel, twee prauwen uit te rusten en te bewapenen, en gelastte de schippers van deze prauwen buiten de mond van de rivier de wacht te houden. Zou Ki Ria Mindjan met zijn pentjalangs komen, dan moesten die prauwen tegenstand bieden.

De bemanning van de prauwen bestond uit uitgelezen mannen onder bevel van Nachoda Malim. Deze had in den strijd tegen zeeroovers ervaring van oorlog ter zee opgedaan. Aldus de orders van Nachoda Muda. Voorts stuurde hij een kleine prauw naar Banten met een brief voor den commandeur mijnheer Van Ossenberch, om te rapporteren, dat er een afgezant van Ratu Bagus Buang naar Semangka was ge-

komen om deze streek te vermeesteren.¹⁰ Voorts: dat de proatins in Semangka allen benauwd waren voor den afgezant van Ratu Bagus Buang, en dat alleen de Maleiers zich nog niet voor hem gebukt hadden. Aldus de inhoud van de brief. De overbrenger van de brief, Nachoda Tengah, had ook nog vis, rijst en rijp geplukte pinangnoten bij zich als geschenk van Nachoda Muda aan den Sultan. Aan den Commnateur zond Nachode Muda een aantal kippen ten geschenke.

Toen de prauw geladen was, vertrok zij naar Banten. Daar aangekomen, bood men de ene brief aan den Sultan aan en de andere aan den Commandeur, en ook de geschenken werden overhandigd. Nadat de Sultan en de Commandeur mijnheer Van Ossenberch kennisgenomen hadden van de inhoud der brieven, werden er twee schepen naar Semangka gezonden, een driemaster en een tweemaster, met drie honderd Hollandse en Buginese soldaten aan boord. Acht dagen na de verzending der brieven verschenen deze schepen voor Semangka.

Ondertussen was Ki Ria Mindjan nog steeds aan het plezier maken met de proatins in het dorp van pangéran Wai Ratna, ten einde het zo ver te krijgen dat zij de Maleise kampong zouden aanvallen. De lieden van Ki Ria Mindjan zagen de schepen op de rede van Semangka aankomen en gingen dit aan hun chef rapporteren. Zij berichtten a.v.: „Mijnheer! Er zijn twee schepen aangekomen, die in de richting van de Maleise kampong zijn gekoerst. Wij denken, dat het vast schepen uit Banten zijn, die klaarblijkelijk door den Sultan en den Commandeur hierheen zijn gestuurd om Semangka te beveiligen”.

Bij het horen van deze woorden ontstelde Ki Ria Mindjan en werd door schrik bevangen. Onmiddellijk keerde hij terug naar zijn prauw en scheepte zich direct in om naar Banten terug te keren en zich bij Ratu Bagus Buang te vervoegen. Daar aangekomen zeide hij: „Mijnheer Ratu Bagus Buang! Ik ben terug uit Semangka. Wat mijn overleg met de proatins betreft, die hebben allen hun instemming betuigd; zij zijn op Uw hand. Alleen met de Maleiers is nog geen overleg gepleegd; wat zij zullen doen, weten wij nog niet, mijnheer! Toen zijn er twee sche-

¹⁰ De schrijver laat Van Ossenberch, met wien N. M. later persoonlijke aanrakingen heeft gehad, hier reeds als Commandeur optreden. Dit is onjuist. Van Ossenberch nam wel als luitenant-kolonel der dragonders deel aan de Bantamse oorlog, maar werd pas in 1755 Commandeur. In 1751 berustte het gezag bij G. T. Falck, die als militair bevelhebber Convert naast zich had. Toen Falck in de loop van 1751 repatrieerde, werd Convert met de algehele leiding van de Bantamse zaken belast. In 1753 werd Convert opgevolgd door Van Suchtelen, die einde 1754 overleed. Zie over hen *Bijdr. Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881), bl. 104 noot 1 en 105 noot 2.

pen gekomen, een driemaster en een tweemaster, en daarom ben ik teruggekeerd, mijnheer!"

Op het horen van deze woorden zweeg Ratu Bagus Buang; hij zei volstrekt niets meer, maar gaf iedere dag opnieuw order om te vechten. Zo handelde Ratu Bagus Buang in Banten.

Thans worde verhaald van de schepen die te Semangka waren aangekomen. Toen Nachoda Muda ze gezien had, liet hij alle mannen van de Maleise kampong bijeenroepen om de kapiteins van die schepen bij het aan land gaan op te wachten. Nachoda Muda begroette hen eerbiedig bij hun aankomst, en zo deden ook de Maleise schippers van Semangka. Vervolgens vroegen de kapiteins aan Nachoda Muda: „Waar heet het, dat die afgezant van Ratu Bagus Buang op het ogenblik is?"

Nachoda Muda antwoordde: „Naar ik heb vernomen, is hij in het gebied van pangéran Wai Ratna”.

Toen de kapiteins dit hadden gehoord, droegen zij een aantal mensen op, te gaan zien of hij daar was of niet. Ongeveer honderd man in twee prauwen begaven zich op weg, en de kapitein gaf hun de volgende last: „Als er werkelijk iemand van Ratu Bagus Buang in het gebied van pangéran Wai Ratna is, rapporteer mij dat dan onmiddellijk en kom niet hierheen terug. Let op, laat hem niet uit dat dorp ontsnappen. Straks kom ik dan zelf”.

Nog diezelfde nacht gingen de mensen onder zeil naar het gebied van pangéran Wai Ratna. Daar aangekomen zagen zij op de rede geen pentjalang of prauw liggen. Toen pangéran Wai Ratna hun prauwen had opgemerkt, stuurde hij mensen op verkenning uit. Dezen gingen op weg. In de nabijheid van de prauwen gekomen, moesten zij aan boord komen en men stelde hun de vraag: „Waar is Ki Ria Mindjan op het ogenblik?"

Zij gaven ten antwoord: „Hij is hier niet meer. Hij is terug naar Banten. Twee dagen geleden is hij al vertrokken!"

De manschappen aan boord van de beide prauwen gingen aan wal om naar pangéran Wai Ratna toe te gaan. Toen de pangéran hen zag komen, nodigde hij hen ijlings bij zich thuis. Hij gedroeg zich als iemand die bevreesd was en zeide: „Waarom zijn jullie hier gekomen?"

Daarop antwoordden die mannen: „Wij hebben opdracht van onzen kapitein om Ki Ria Mindjan te zoeken. Het heet dat hij hier is”.

De pangéran zeide: „Hij is hier geweest, maar nu is hij naar Banten teruggekeerd. Het is al twee dagen geleden dat hij vertrokken is”.

Na dit onderhoud keerden de mannen naar hun prauwen terug en

aanvaardden de terugreis naar den kapitein te Semangka. Bij hun aankomst zochten zij den kapitein op om hem te rapporteren, dat Ki Ria Mindjan reeds naar Banten was teruggekeerd en niet meer in het gebied van Pangéran Wai Ratna verblijf hield.

Bij het vernemen van dit bericht gaf de kapitein aan Nachoda Muda opdracht alle proatins en pangérans van Semangka op te roepen. Daarop gingen er boden uit naar alle dorpen om de proatins te gelasten, met hunne pangérans tezamen op te komen naar de Maleise kampong.

Tien dagen nadat de boden er op uitgegaan waren, waren alle proatins van Semangka bijeen. Toen zij bijeen waren, tezamen met een aantal van hunne onderhorigen die met hen meegekomen waren, kon de Maleise kampong alle mensen die daar bijeen waren, nauwelijks bevatten. De kapitein van het (Hollandse)schip zei tot Nachoda Muda: „Vraag aan alle hier aanwezige proatins en pangérans, wat zij van zins zijn, of zij de zaak van den Sultan en van de Compagnie trouw blijven of niet, opdat ik hoor wat zij te zeggen hebben!”

Toen Nachoda Muda deze woorden van den kapitein had gehoord, bracht hij ze over aan de aanwezigen. Daarop zeide pangéran Wai Ratna tot Nachoda Muda: „Alle proatins blijven als vanouds den Sultan en den Commandeur van Banten toegedaan”.

Dit gehoord hebbende zei de kapitein: „Als dat werkelijk zo is, waarom hebt U dan den afgezant van Ratu Bagus Buang in Uw dorp toegelaten? Wist U dan niet, dat Ratu Bagus Buang thans in oorlog is met den Sultan en met de Compagnie? Als Nachoda Muda het niet aan den Sultan en aan den Commandeur van Banten had gerapporteerd, zouden dezen tot op heden nog niet hebben geweten, dat er een afgezant van Ratu Bagus Buang in Semangka is geweest”.

De pangéran antwoordde hierop: „De reden dat ik het niet aan den Commandeur heb gerapporteerd, is dat ik niemand ter beschikking had dien ik naar Banten kon sturen, en verder was ik bang voor Ki Ria Mindjan, omdat ik niet tegen hem op kon. U weet, hoe het met ons, proatins in Semangka, gesteld pleegt te zijn: wij beschikken niet over de wapens om een vijand te weerstaan. En daarom zijn wij hier in Semangka allemaal net zoveel waard als vrouwen. Al wat wij hier in Semangka op last van den Sultan en den Commandeur te doen hebben, is peper telen”.

Na dit betoog van den pangéran was de kapitein niet langer boos. Op zekeren dag zei hij tot Nachoda Muda, aan de proatins te laten vragen of zij hem peper wilden brengen, zodat hij alle in het gebied aanwezige peper in ontvangst zou kunnen nemen, zoals de Sultan en

de Commandeur hem hadden opgedragen te doen. Nachoda Muda bracht dit over aan de proatins. Toen de proatins dit vernamen, waren zij zeer in hun schik, en allen droegen zij hun onderhebbenden op, peper naar de Maleise kamp te brengen. Nadat de peper bijeengebracht was, werd ze gewogen en aan boord gebracht.

Drie maanden later waren de schepen geheel beladen. Zij keerden echter nog niet naar Banten terug, in afwachting van bericht aangaande het verloop van den strijd tussen Ratu Bagus Buang en den Sultan. Pas toen Ratu Bagus Buang verslagen was en er geen vijanden van den Sultan en de Compagnie meer aanwezig waren omdat allen de bergen in gevlucht waren,¹¹ zond de Commandeur een brief aan den kapitein om hem te gelasten, naar Banten terug te keren. Daarop keerden de beide schepen met hun vracht peper naar Banten terug.

Van den kapitein vernemende dat hij een zeer grote partij peper meebracht, waren de Sultan zowel als de Commandeur bijzonder ingenomen met dit bericht. De Sultan zond een pentjalang naar Semangka met geld om de peper te betalen. Dit wat den Sultan en den Commandeur mijnheer Van Ossenberch in Banten betreft.

V. *Nachoda Muda verliest prauw en lading.*

Een half seizoen nadat de schepen naar Banten waren teruggegaan, voer Nachoda Muda ook naar Banten, begeleid door alle Maleise handelsprauwen van Semangka, alle beladen met peper. In de straat tussen Java en Sumatra werden zij door tegenwind overvallen, zodat de prauw van Nachoda Muda verging, tussen Banten en Tjaringin. Dit gebeurde des nachts om twaalf uur. De lading bestond uit honderd baar peper; niets daarvan kon worden gered, alleen de wapens, die in de prauw waren, liet hij de matrozen meenemen. De vaartuigen van de andere schippers bereikten alle veilig Banten.

Met medeneming van wat men had weten te redden begaf Nachoda Muda zich met twee matrozen in een klein bootje naar Banten. Te Banten aangekomen begaf Nachoda Muda zich naar het fort om den fiscaal te ontmoeten en te rapporteren, dat zijn prauw met 100 baar peper aan boord tussen de mond van de rivier van Tjaringin en Banten vergaan was. Toen de fiscaal deze tijding had vernomen, bracht hij Nachoda Muda naar den Commandeur om verslag uit te brengen van het vergaan

¹¹ Dit was het geval na de aanval, die Convert einde Juli 1751 had ondernomen. Zie *Bijdr. Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881) bl. 16, 17.

van zijn prauw met 100 baar peper aan boord. De Commandeur zei: „'t Is niet anders! Dit verlies was U blijkbaar beschoren!”

Na met den Commandeur te hebben gesproken ging Nachoda Muda ook nog naar het huis van pangéran Kusumaningrat, den hoogsten in rang onder de Sultansambtenaren van Banten, omdat deze als vertrouwensman van den Sultan alle zaken in Banten behartigde, zowel te land als ter zee. Te dien tijde liet de Sultan al zijn aangelegenheden aan den pangéran over; dat was zo de gewoonte van de Bantense Sultans. Daarom maakte Nachoda Muda zijn opwachting bij pangéran Kusumaningrat om te rapporteren, dat zijn prauw met haar lading van 100 baar peper vergaan was.

Nadat de pangéran Nachoda Muda had aangehoord, zeide hij: „'t Is niet anders! Voorspoed en tegenspoed komen beide van God. Verlies Uw Godsvertrouwen niet!”

De pangéran zei verder: „Ik kan U helpen met alles wat U nodig heeft”. Nachoda Muda antwoordde: „Daarom ben ik tot U gekomen. Ik verzoek U, mij een prauw te willen lenen, die twee kojan kan laden, om daarmee mijn matrozen en dat wat wij hebben weten te redden op te halen”. Daarop stelde de pangéran een prauw met bemanning te zijner beschikking.

Toen de prauw ter plaatse was aangekomen, laadde men daarin alles wat men had weten te redden, en daarop voer de prauw naar Banten terug.

Nachoda Muda ging nergens heen omdat hij zorgen had.

Op zekeren dag nu maakte pangéran Kusumaningrat zijn opwachting bij den Sultan en deelde hem het volgende mede: „Er is een groot aantal prauwen met peper uit Semangka aangekomen, tegelijk met Nachoda Muda, maar de prauw van Nachoda Muda heeft Banten niet bereikt; zij is met 100 baar peper aan boord vergaan tussen Banten en de mond van de rivier van Tjaringin. Ik heb erg met Nachoda Muda te doen!” Aldus sprak de pangéran tot den Sultan. Dit vernomen hebbende zeide de Sultan tot pangéran Kusumaningrat: „Als Nachoda Muda gebrek aan geld mocht hebben, help hem dan met zoveel als hij nodig heeft”.

Na dit onderhoud met den Sultan verzocht de pangéran huiswaarts te mogen gaan. Hij droeg een der officieren op, Nachoda Muda te gaan halen. Bij hem gekomen zeide de officier: „Ik heb last gekregen van mijnheer pangéran Kusumaningrat, U te gaan halen”. Dit horende ging Nachoda Muda onmiddellijk mee naar den pangéran; bij hem thuis gekomen werd hij door den pangéran toegesproken als volgt:

„Heb geen zorg, Nachoda Muda! Wanneer het U aan geld ontbreekt, kan de Sultan U aan het nodige helpen om een prauw en lading daarvoor aan te schaffen”.

Deze woorden van den pangéran horende, zei Nachoda Muda: „Mag ik daar nog even over denken, pangéran?” Na een ogenblik te hebben nagedacht zei Nachoda Muda: „Ik ben U zeer erkentelijk, mijnheer pangéran Kusumaningrat! Maar ik waag het niet, geld van den Sultan aan te nemen, want wie weet kom ik te sterven en dan komen bij mijn dood mijn kinderen beslist in moeilijkheden, want zij zijn nog niet gewend aan het werken met geld van de Sultan. Ik heb altijd nog met eigen kapitaal gewerkt, zo goed en zo kwaad als dat ging”.

De pangéran gaf hierop ten antwoord: „De Sultan en ik zullen het U niet kwalijk nemen, wanneer U geen geld van den Sultan wilt aannemen. Dan gaat het eenvoudig niet door!”

Na afloop van dit onderhoud keerde Nachoda Muda naar zijn prauw terug, en verliet die niet meer. Zowat een maand later kwam er een prauw uit Semangka, daarvandaan gezonden door de echtgenote van Nachoda Muda, met geld om een prauw te kopen. Toen deze prauw was aangekomen, kocht Nachoda Muda een prauw met toebehoren, alsmede lading daarvoor, en keerde naar Semangka terug. Na een etmaal varen kwam hij daar aan. Voortaan ging hij niet zelf meer op reis, doch stuurde alleen zijn prauw naar Banten met peper en een begeleidend schrijven van zijn hand.

VI. *Nachoda Muda krijgt de titel van Kjai Demang Purwasedana.*

Nachoda Muda liet een huis bouwen van tien vadem lang en acht vadem breed, de wanden geheel van djatihout opgetrokken. Dit huis liet hij zo bouwen omdat hij bij zichzelf het volgende overdacht: Wanneer ik kom te sterven, behoeven mijn kinderen de eerste twintig jaar na mijn dood geen huis te bouwen. Aldus overlegde hij bij zichzelf.

Over het huis werd ongeveer twee seizoenen gebouwd en er was nogal wat geld mee gemoeid, omdat de bouwkosten niet minder dan duizend realen beliepen. Nadat het huis voltooid was, voer Nachoda Muda weer eens naar Banten, en drie opeenvolgende seizoenen ging hij zo naar Banten om peper te brengen. Vervolgens kocht hij twee prauwen, die hij op de thuisvaart naar Semangka meenam. Aldaar aangekomen, gaf hij één van die prauwen aan zijn zoon Wasub, en verschaftte hem

ook de uitrusting daarvoor benevens handelskapitaal. Wasub kreeg daarop de naam Nachoda Bujung. De andere prauw, mèt uitrusting en handelskapitaal, schonk hij aan zijn zoon Wasal, die voortaan Nachoda Léla genoemd werd. Deze twee zoons van Nachoda Muda waren bedreven in alle wereldse aangelegenheden zoals schrijven en handeldrijven; dat had hun vader hun laten leren.

Nachoda Muda had nog twee zoons, Bantan en La'udin; ook deze twee liet hij godsdienstonderwijs geven en schrijven leren.

Daarop voer Nachoda Muda naar Banten in gezelschap van een aantal andere schippers; zijn beide zoons, Nachoda Bujung en Nachoda Léla, waren ook van de partij, elk op zijn eigen schip. Deze keer bereikten alle prauwen met hun lading peper aan boord na korte tijd veilig Banten. Nachoda Muda begaf zich naar den fiscaal en naar den Commandeur van Banten mijnheer Van Ossenberch¹² om te rapporteren, dat hij met alle Maleise handelsprauwen die te Semangka in de Lampongs thuishoorden, peper had aangebracht. Op het horen van dit bericht was de Commandeur zeer in zijn schik. Na afloop van zijn onderhoud met den Commandeur begaf Nachoda Muda zich naar pangéran Kusumaningrat en de havenautoriteiten van het Sultansbestuur om te berichten, dat de prauwen van de Maleise kooplieden peper uit Semangka hadden aangebracht. Dezen verheugden zich erover, dat er veel peper uit de Lampongs was aangekomen. Daarna ging Nachoda Muda naar zijn prauw terug. Den volgenden ochtend werd de lading gelost en kwamen de schrijvers van de Compagnie en van den Sultan om de peper in ontvangst te nemen.

Toen dit gebeurd was, liet de Sultan pangéran Kusumaningrat ontbieden. Toen de boodschapper bij den pangéran gekomen was zeide hij: „Mijnheer de pangéran. Mij is door Zijne Majesteit gelast U het bevel over te brengen om Uw opwachting te komen maken in het paleis”. Na het vernemen van deze lastgeving begaf de pangéran zich naar het paleis van den Sultan en, daar aangekomen, maakte hij eerbiedig zijn opwachting, met de volgende woorden: „Mijn Heer! Uw dienaar is hier voor U verschenen en al wat U zult bevelen, neemt hij onderdanig op zich”.

Daarop zeide de Sultan: „Ik heb U laten roepen omdat ik Nachoda Muda ten paleize wil ontbieden om hem een titel te verlenen, aangezien

¹² Aangezien uit het verhaal blijkt, dat dit bezoek aan Banten tenminste 6 jaar na de gebeurtenissen die in hoofdstuk IV werden beschreven, en die in 1751 zijn te stellen, plaats had, was Van Ossenberch toen werkelijk Commandeur van Banten. Hij bekleedde dit ambt van 1755—1761.

hij zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt jegens Banten, jegens mij en jegens de Compagnie”.

Deze woorden horende zeide de pangéran: „Wanneer zal ik Nachoda Muda hier brengen om zijn opwachting te maken?”

De Sultan antwoordde: „Breng mij morgenochtend vroeg Nachoda Muda hier in het paleis”.

Na beëindiging van het onderhoud vroeg de pangéran verlof om naar huis terug te keren. Den volgenden ochtend nog heel vroeg gaf de pangéran aan een officier opdracht, Nachoda Muda te gaan halen. Ten huize van Nachoda Muda gekomen zeide de officier: „Ik kom hier op last van pangéran Kusumaningrat, ten einde U te bevelen, met hem naar het paleis van den Sultan te gaan”.

Deze woorden vernomen hebbende ging Nachoda Muda met den officier mee naar pangéran Kusumaningrat. Te diens huize aangekomen zei Nachoda Muda: „Ik kom bij U, omdat een officier mij op Uw last is komen ophalen”.

De pangéran antwoordde: „Ik heb U laten halen, omdat ik van Z.M. den Sultan last gekregen heb, vandaag met U voor hem te verschijnen”.

Na afloop van dit gesprek ging Nachoda Muda met den pangéran mee naar de versterking, waarin de vorstelijke woning gelegen was. Aan de toegangspoort van de fortificatie ging hij zitten, want daar was een wachtpost. De wacht bestond uit negen man, en negen officieren die daar om beurten elken dag gewapend de wacht betrokken. Terzijde van deze toegangspoort was een wacht van een Hollandse kapitein met veertig soldaten. Toen dezen pangéran Kusumaningrat in gezelschap van Nachoda Muda zagen komen, zeiden de schildwachten en de Hollandse kapitein: „Waarom brengt U Nachoda Muda hierheen?” De pangéran antwoordde: „Ik kom hier tezamen met Nachoda Muda omdat de Sultan mij gelast heeft, Nachoda Muda hier te brengen om zijn opwachting bij den Sultan te maken”.

Bij het vernemen van dit antwoord stonden de schildwachten zowel als de kapitein verbaasd, terwijl zij bij zichzelf dachten: Wat wil de Sultan met Nachoda Muda, want wij hebben nog nooit gezien of gehoord, dat van de vele grote en rijke Javaanse scheepskapiteins, die hier te Banten geweest zijn, er een door den Sultan ten paleize ontboden is. Aldus overlegden de schildwachten en de Hollandse kapiteins.

Daarop zei pangéran Kusumaningrat tot de wacht: „Ga jij eens even naar Pekir Adam en zeg hem, dat ik met Nachoda Muda aan de poort sta om onze opwachting bij Zijne Majesteit te maken”.

Toen hij dit gehoord had, ging de wacht op weg om aan Pekir Adam deze boodschap over te brengen. Pekir Adam zei: „Laat mijnheer hier naar mij toe komen”. De officier keerde naar pangéran Kusumaningrat en Nachoda Muda terug om te zeggen, dat Pekir Adam order had gegeven, dat zij naar hem toe moesten komen. Dezen gaven daaraan gevolg en gingen naar Pekir Adam. Daar waren veertig mannen, waarvan sommigen bedreven waren in het Arabisch *dabus*-spel en in het bespelen van muziekinstrumenten, terwijl anderen bedreven waren in de Javaanse dans. Wanneer de Sultan een vertoning wilde zien, kwam hij naar het verblijf van Pekir Adam. Wat voor vertoning de Sultan ook wilde zien, dat kon daar geschieden.

Toen de pangéran en Nachoda Muda in het verblijf van Pekir Adam waren gekomen, zei deze: „Wat brengt U hier in het gezelschap van pangéran Kusumaningrat?” De pangéran antwoordde: „Ik weet niet wat de Sultan beoogt met het bevel, vandaag Nachoda Muda hierheen te brengen om voor hem te verschijnen”.

Dit horende stond Pekir Adam verbaasd, terwijl hij bij zichzelf dacht: Wat heeft de Sultan met Nachoda Muda voor? Maar hij had er geen idee van.

Pangéran Kusumaningrat zei tot Pekir Adam: „Vervoeg U bij Zijne Majesteit en bericht hem, dat ik hier ben met Nachoda Muda om onze opwachting bij Zijne Majesteit te maken!” Pekir Adam gaf aan deze woorden gevolg.

Toen Pekir Adam aan de verblijven van de vrouwelijke hofstoet gekomen was en dezen hem hadden zien komen, zeide de oude vrouw die daar het opzicht had: „Wat brengt U hierheen, Pekir Adam!” Deze antwoordde: „Moeder, ik ben hier gekomen om te berichten dat Pangéran Kusumaningrat in gezelschap van Nachoda Muda gekomen is om voor Zijne Majesteit te verschijnen. Zijne Edele vertoeft in mijn vertrekken teneinde de last van Zijne Majesteit af te wachten”.

Na het aanhoren van deze woorden ging de oude vrouw haar opwachting maken bij Zijne Majesteit den Sultan.

Toen zei daar was aangekomen, vroeg de Sultan haar: „Wat is het doel van Uw komst?” Eerbiedig antwoordde de oude vrouw: „Mijn Heer! Ik smEEK U nederig om vergiffenis. De reden van mijn komst is, te Uwer kennis te brengen, dat mijnheer de pangéran Kusumaningrat en Nachoda Muda ten huize van Pekir Adam aanwezig zijn met de bedoeling, voor Uwe Majesteit te verschijnen”.

Dit gehoord hebbende zeide de Sultan: „Gelast den pangéran hier te komen!”

De oude vrouw maakte een sembah en ging heen om aan Pekir Adam het bevel van den Sultan, waarbij den pangéran en Nachoda Muda werd gelast in het paleis hun opwachting te komen maken, over te brengen. De vorstelijke lastgeving vernomen hebbende, begaf Pekir Adam zich naar pangéran Kusumaningrat en Nachoda Muda ten einde hun 's vorsten last over te brengen. De beide heren begaven zich naar de privé-vertrekken van het paleis.

Bij Zijne Majesteit gekomen, begroetten zij dezen eerbiedig en zetten zich voor hem. De Sultan zeide tot pangéran Kusumaningrat: „Op de dag van heden verleen ik aan Nachoda Muda de titel van Kjai Demang Purwasedana. Zeg dit aan de negen paleiswachten en den Hollandsen kapitein die aan de poort van mijn fortificatie de wacht heeft, en voorts aan al mijn onderdanen hier ter stede”.

Bij het vernemen van de woorden van den Sultan zeide Nachoda Muda eerbiedig tot Zijne Majesteit: „Vergiffenis, Mijn Heer! Schenk mij geen andere titel! Laat mij mijn eigen titel behouden! Maar al wat gij gelast, zal ik op mij nemen!” Daarop zeide Zijne Majesteit: „Neen, 't blijft zoals ik het gezegd heb, want zo kwam het mij in den zin”.

Toen het onderhoud afgelopen was, vroegen zij verlof om huiswaarts te gaan. De Sultan gaf aan de dienaressen opdracht een stel (ambts)-kleden te brengen: een gaffelvormig hoofddeksel, een lans, een kris en een groot zonnescerm. Nadat al deze waardigheidsteken gebracht waren, namen pangéran Kusumaningrat en Kjai Demang Purwasedana afscheid van Zijne Majesteit.

Toen zij bij de buitenpoort waren aangekomen, zeide de pangéran tot de negen paleiswachten en den kapitein: „Op last van den Sultan voert Nachoda Muda thans de titel van Kjai Demang Purwasedana. Zegt dat aan alle inwoners van Banten”.

Zij antwoordden: „In orde, mijnheer de pangéran! Wij zullen dat aan de onderdanen van Zijne Majesteit hier ter stede mededelen!”

Na dit gesprek gingen de pangéran en Kjai Demang huiswaarts.

Den volgenden ochtend begaf Kjai Demang Purwasedana zich naar den Commandeur. Daar aangekomen begroette hij dezen en zei: „Mijnheer de Commandeur, ik kom hier om U mede te delen, dat ik gisteren door den Sultan ben opgeroepen en een titel heb gekregen zoals de Javaanse groten. Ik heb den Sultan verzocht, mij mijn oude naam te laten behouden, maar dat werd niet toegestaan!” De Commandeur antwoordde: „Wanneer de Sultan U geen titel had verleend, zou ik U een titel hebben verleend op de bij de Compagnie gebruikelijke wijze. Maar nu heeft de Sultan al gedaan wat ik voornemens was”.

Daarop liet de Commandeur een dubbelloops geweer en een dubbelloops pistool brengen. Kjai Demang Purwasedana zeide: „Wat kosten deze wapens, mijnheer?” De Commandeur antwoordde: „Die wil ik U niet verkopen; ik geef ze U ten geschenke”.

Na afloop van het onderhoud keerde hij terug naar zijn schip. Toen hij daar gekomen was, kwamen er twee mannen met een bootje een vat kruid en een vat kogels brengen. Kjai Demang zei tot hen: „Wat brengen jullie daar? En wie heeft jullie gestuurd?” De mannen antwoordden: „Wij hebben van den kapitein van het Sultansfort opdracht gekregen, dit kruid en deze kogels aan Kjai Demang Purwasedana te brengen”. Daarop liet hij zijn matrozen het kruid en de kogels opbergen; de boodschappers gingen weg. Kjai Demang Purwasedana zei: „Brenge mijn groeten over aan den kapitein”.

Kjai Demang liet een boodschap sturen naar elk der scheepskapiteins, die evenals hij van Semangka afkomstig waren, naar ieder schip afzonderlijk. Toen zij bijeen waren, zeiden zij: „Tot welk doel heeft U ons laten roepen?” Kjai Demang antwoordde: „Ik heb U allen laten roepen omdat de Sultan en de Compagnie mij een titel hebben verleend. Ik heb verzocht, mijn oude naam te mogen behouden, maar dat werd mij niet toegestaan. Het is dus niet op mijn verzoek gebeurd en ik ben er dan ook niet mee ingenomen. 't Valt immers niet te voorzien, of het mij ten voordeel of ten nadeel zal strekken”.

Elk der kapiteins gaf daarop zijn mening te kennen; sommigen voorzagen gunstige gevolgen, anderen niet. Kjai Demang Purwasedana gaf ten antwoord: „Er valt niets aan te verhelpen. De Sultan en de Compagnie hebben mij nu eenmaal die last opgelegd. Ik kan niet anders dan de zaak aan God overlaten; voorspoed en tegenspoed komen van God, en het betaamt niet dat ik mij daartegen verzet. Zo is het nu eenmaal gesteld met mensen, die aan een vorst of aan de Compagnie ondergeschikt zijn: zij kunnen niet doen wat zij zelf willen; de wil van den vorst en van de Compagnie is wet!”

Na afloop van deze bespreking keerde elk der kapiteins naar zijn schip terug en ging koopwaar inslaan. Van alle kapiteins waren de schepen in gereedheid om naar Semangka te varen.

Op zekere dag vervoegde Kjai Demang zich bij pangéran Kusumaningrat om hem te melden, dat hij en alle andere kapiteins naar Semangka terug wilden varen. Daarna begaf hij zich naar den Commandeur in het fort om hetzelfde te berichten. De Commandeur zei: „Uitstekend, Kjai Demang Purwasedana! Zorg er goed voor, dat de

proatins onder elkaar geen onenigheid hebben. En als er droge peper is, sla die dan niet te lang te Semangka op!"

Na dit gesprek keerde hij naar zijn prauw terug, en alle schepen voeren huiswaarts naar Semangka. 't Duurde niet lang of zij waren daar aangekomen. Zo was het bedrijf van de Maleise kooplieden te Semangka, elk seizoen opnieuw.

VII. *Benkoelen tijdelijk door de Fransen bezet.*
Kjai Demang Purwasedana wordt van verboden handel
beticht en beboet.

Drie seizoenen later brachten twee soldaten een brief uit Kerui, door den heer Norris, posthouder aldaar, gericht aan Kjai Demang. Deze brief behelsde het verzoek, de soldaten met een brief naar Batavia te laten gaan, naar den heer Garden, een Engelsman; deze was namelijk toentertijd de agent van de heren te Benkoelen. Kjai Demang Purwasedana gaf opdracht, de soldaten met hun brief naar Batavia te brengen. In die zelfde maand werd bericht ontvangen, dat Benkoelen door de Fransen was aangevallen, en als gevolg van deze aanval trokken vele ingezetenen van Kerui naar Semangka en vervoegden zich daar bij Kjai Demang Purwasedana. Kjai Demang zeide: „Blijft allen met ons hier te Semangka en weest niet bang voor de Fransen. Daar is geen reden voor, want Semangka is Nederlands gebied. Wanneer de rust in Benkoelen is weergekeerd, kunt gij zonder bezwaar naar Kerui terugkeren als gij wilt”.

Ongeveer vijf maanden nadat de Fransen naar zeggen te Benkoelen het anker hadden gelicht kwam er een prauw uit Banten om in opdracht van den Sultan en den Commandeur peper te halen.

De prauw deed Semangka aan om Kjai Demang Purwasedana een paar man te vragen die Kerui kenden, op order van den Sultan en den Commandeur. Toen deze mensen waren gevonden, zeilde de prauw door naar Kerui, met die mensen uit Semangka aan boord. Na te Kerui peper geladen te hebben, ging de prauw daarmee naar Banten. Niet lang daarna heette het dat Benkoelen weer door de Engelse Compagnie was bezet. De Sultan stuurde verder geen schip meer naar Kerui.

Een seizoen later voeren twee kapiteins uit Semangka, Nachoda Setia en Nachoda Dugam, met peper naar Banten. Aldaar aangekomen sloegen zij, na hun lading te hebben ontscheept, goederen in die te Benkoelen een markt zouden vinden. Daarna keerden zij naar Se-

mangka terug om hun vaartuigen te kalefateren. Toen dit geschied was, werden de goederen weer ingeladen. Kjai Demang Purwasedana zeide: „Waar gaat U naar toe, Nachoda Setia en Nachoda Dugam?’ De beide kapiteins antwoordden: „Wij gaan naar Benkoelen”. Op het horen van deze woorden zei Kjai Demang Purwasedana: „Er kan geen sprake van zijn dat U naar Benkoelen gaat, want dat heeft de Nederlandse Compagnie verboden. De vaart op Benkoelen is, hoe dan ook, niet toegestaan, en er komt stellig ongeluk uit voort”. De kapiteins gaven ten antwoord: „U hoeft niet bang te zijn! Er zal ons niets overkomen, want wij tweeën weten daar wel raad op!” Kjai Demang echter zeide: „Dat mag dan zo zijn, maar toch kan er niets van komen, dat U naar Benkoelen gaat”. Daarop zwegen de kapiteins, maar toen de nacht was ingevallen zeilden zij weg en men kon het hun niet beletten.

Een seizoen later arriveerde er een pentjalang uit Banten onder bevel van Nachoda Djamil. Te Semangka aangekomen zeide deze tot Kjai Demang Purwasedana: „Ik verzoek om een geleide van dertig man. Mij is door den Commandeur opgedragen, naar Kerui te gaan om de toestand aldaar op te nemen”. Kjai Demang antwoordde: „Wat heeft het voor zin naar Kerui te gaan, nu de Engelse Compagnie naar zeggen al te Benkoelen terug is”. Nachoda Djamil gaf hierop ten antwoord: „Dat doet niet ter zake! Nu de Commandeur ’t eenmaal bevolen heeft, moet ik wel naar Kerui gaan!”

Een geleide van dertig man vergezeld Nachoda Djamil. Nadat zij een maand onderweg waren geweest keerden zij te Semangka terug, daar zij vernomen hadden, dat er een gemachtigde van den Commandeur uit Benkoelen te Kerui was aangekomen. Nachoda Djamil wilde niemand uit Benkoelen ontmoeten. Te Semangka gekomen, ontmoette Nachoda Djamil daar Nachoda Setia en Nachoda Dugam, die uit Benkoelen kwamen. Nachoda Djamil keerde daarop naar Banten terug, alwaar hij den Commandeur mijnheer Van Ossenberch niet meer aantrof; deze was naar Semarang overgeplaatst in de rang van Edele Heer (lid van de Raad van Indië). De nieuwe Commandeur van Banten heette mijnheer Faure. Nachoda Djamil rapporteerde aan mijnheer Faure: „Mijnheer de Commandeur! Ik kom uit Kerui, alwaar ik op last van den Commandeur mijnheer Van Ossenberch de situatie moest opnemen. Toen ik te Kerui vertoefde, kwam daar een gemachtigde van den Commandeur te Benkoelen om het bestuur te voeren”. Dit horende zeide de Commandeur: „’t Is niet anders. Als de rechtmatige eigenaar terug is, is er voor ons geen aardigheid meer aan in andermans land”.

Na dit onderhoud begaf Nachoda Djamil zich naar het huis van den vaandrig Si Talib. Deze was een Makassaarse halfbloed, die te Banten als vaandrig was geplaatst. Hij vroeg Nachoda Djamil: „Wat voor nieuws was er te Semangka?” Nachoda Djamil antwoordde: „Alleen dit, dat Nachoda Dugam en Nachoda Setia zo juist uit Benkoelen waren teruggekomen. Dat heb ik gezien!”

De vaandrig zeide: „Hebt U dit niet aan den Commandeur gerapporteerd?” Nachoda Djamil gaf ten antwoord: „Ik heb er met niemand anders dan met U over gesproken”.

Den volgenden ochtend begaf de vaandrig zich in gezelschap van Nachoda Djamil naar den Commandeur mijnheer Faure om te rapporteren a.v.: „Er is een plaats, Semangka geheten, die tot Uw ambtsgebied behoort. Ze doen daar niet anders dan elk seizoen opnieuw schepen naar Benkoelen sturen. Nachoda Djamil hier zegt bovendien: Er zijn te Semangka twee prauwen zojuist uit Benkoelen terug, die door het hoofd der Maleiers te Semangka zijn uitgestuurd, door Kjai Demang Purwasedana, die zijn titel aan den Sultan en aan den Commandeur mijnheer Van Ossenberch te danken heeft. Die titel is hem verleend omdat hij daar het bestuur voert en ertegen moet waken dat er prauwen naar Benkoelen gaan. Kjai Demang is in zeer goeden doen; in heel Semangka is er geen die rijker is dan hij”.

De Commandeur stelde toen de vraag, of hij wel eens naar Banten kwam, waarop Nachoda Djamil antwoordde, dat bij zijn vertrek uit Semangka Kjai Demang juist een prauw had uitgerust om met een lading peper naar Banten te varen.

Na afloop van dit onderhoud gingen de vaandrig en Nachoda Djamil huiswaarts. De vijandige gevoelens van den vaandrig vonden hun oorzaak hierin, dat hij gedurende de gehele ambtstijd van den Commandeur mijnheer van Ossenberch had opgemerkt, dat onder alle lieden van Semangka die elk seizoen met peper naar Banten kwamen, er geen was die zich aan hem gelegen liet liggen en ontzag voor hem had. Doch onder den Commandeur mijnheer Faure was hij de vertrouwensman; de Commandeur maakte hem al zijn verlangens kenbaar en was bijzonder op hem gesteld.

Vijf maanden later kwam Kjai Demang Purwasedana naar Banten, tezamen met een aantal Maleise prauwen en met zijn zoons Nachoda Bujung en Nachoda Léla; ook Si Bantan en La'udin waren van de partij. In totaal waren het twaalf prauwen, alle met peper beladen. Dadelijk nadat de prauwen waren gearriveerd begaf Kjai Demang zich aan wal om den Fiscaal op te zoeken. Toen hij hem had aange-

troffen, begroette hij hem, en de Fiscaal zeide: „Wanneer bent U aangekomen?” Z.E. zeide: „Ik ben zojuist gearriveerd, mijnheer de Fiscaal. En met mij zijn er twaalf prauwen aangekomen, alle met peper”. De Fiscaal antwoordde: „Uitstekend, Kjai Demang Purwasedana. Kom, laten we naar den Commandeur gaan, want er is een nieuwe functionaris. Had U te Semangka al bericht gekregen, dat er een andere Commandeur is?” Kjai Demang antwoordde hierop ontkennend.

Na zo met den Fiscaal te hebben gesproken ging hij in het gezelschap van dezen het fort in om den Commandeur op te zoeken. Dezen aangetroffen hebbende begroette hij hem, en de Fiscaal zeide: „Dit, mijnheer de Commandeur, is Kjai Demang Purwasedana uit Semangka in de Lampongs, die als gemachtigde van de Compagnie en van den Sultan daar voor den gang van zaken verantwoordelijk is”.

Toen de Fiscaal was uitgesproken, zeide Kjai Demang Purwasedana tot den Commandeur: „Mijnheer de Commandeur, ik ben hier gekomen met een vracht peper, en tegelijk met mij zijn er twaalf prauwen gearriveerd. Al die prauwen hebben peper aan boord, maar verder moet ik U iets rapporteren dat in Semangka is voorgevallen. Er zijn buiten mijn weten twee prauwen naar Benkoelen gevaren. Die mannen zijn nu uit Benkoelen terug in Semangka”.

De Commandeur antwoordde: „Laat dat geval voorlopig maar rusten! Ik heb er trouwens al van vernomen”.

Na afloop van het onderhoud namen de Fiscaal en Kjai Demang Purwasedana eerbiedig afscheid van den Commandeur en gingen huns weegs.

Kjai Demang Purwasedana begaf zich naar pangéran Kusumaningrat om te berichten, dat er met hem twaalf met peper beladen prauwen uit Semangka waren aangekomen. Op het vernemen van deze tijding was de pangéran zeer in zijn schik, daar hij hoorde dat er veel peper uit Semangka was gearriveerd. Na afloop van het onderhoud nam Kjai Demang Purwasedana afscheid en keerde terug naar zijn prauw. Den volgenden ochtend losten alle prauwen hun lading. Toen dit was geschied kwamen er een schrijver van de Compagnie en een van den Sultan om de peper in ontvangst te nemen.

Een maand nadat alle peper gewogen was liet de Commandeur Kjai Purwasedana roepen. Er kwam een soldaat om hem te ontbieden. Deze zeide, toen hij op de prauw was gekomen: „Kjai Demang Purwasedana, ik heb van den Commandeur last gekregen, U te ontbieden. U moet met mij mee komen!”

Na den soldaat te hebben aangehoord, begaf ZEd. zich op weg. In het fort gekomen begroette hij den Commandeur. Toen deze zag dat Kjai Demang zijn opwachting maakte, zeide hij : „Ik heb u laten roepen terzake van die twee prauwen, die naar Benkoelen zijn geweest. Daarvoor stel ik niet die mensen maar U verantwoordelijk. Zij hebben daarin geen schuld, maar U! Waarom hebt U het hun niet verboden? Ik denk, dat U die prauwen naar Benkoelen heeft gestuurd. Daarom leg ik U een boete op van twee honderd realen”.

Toen Kjai Demang deze woorden van den Commandeur had aangehoord, zeide hij : „Mijnheer de Commandeur! Wat dat geval betreft, ik heb die prauwen niet naar Benkoelen gestuurd. Had ik dat wel gedaan, dan zou ik elke bestraffing Uwerzijds aanvaarden”.

De Commandeur gaf ten antwoord : „U kunt tegen mijn uitspraak niet in verzet komen ; breng mij morgenochtend vroeg die tweehonderd realen!”

Nadat ZEd. de woorden van den Commandeur had aangehoord, keerde hij terug naar zijn prauw, Hij liet alle kapiteins roepen die tezamen met hem uit Semangka waren gekomen. Toen zij er allen waren, zeide ZEd.: „De reden, dat ik U allen hier heb laten komen, is dat ik vanwege de aangelegenheid van Nachoda Setia en Nachoda Dugam bij den Commandeur ontboden ben. De Commandeur zegt dat ik degene ben, die hen naar Benkoelen heeft gestuurd. Alleen ik heb hier verkeerd gehandeld, zegt de Commandeur. En nu zit ik in de narigheid, want vanwege dat geval heeft de Commandeur mij een boete van tweehonderd realen opgelegd. Wat vindt U allen hiervan?”

De kapiteins antwoordden : „Wij denken, dat het het beste is, wanneer U deze zaak gaat bespreken met pangéran Kusumaningrat ; wij weten immers allemaal, dat U Nachoda Setia niet gelast hebt, naar Benkoelen te varen, en dat U hem ook niet hebt laten gaan. Hoe de Commandeur ook moge oordelen, wij durven dat gerust vol te houden!”

ZEd. zeide toen : „Het heeft geen zin, deze aangelegenheid te gaan bespreken. 't Zou net zijn alsof wij ons verzetten tegen de Compagnie. Ik zal die boete wel betalen. De reden, dat ik met U erover spreek, is dat ik door den Commandeur om zo te zeggen volstrekt onbehoorlijk ben behandeld, want naar mijn gevoelen heb ik mij noch jegens de Compagnie noch jegens den Sultan of de proatins in Semangka aan iets verkeerd schuldig gemaakt. Ik stel mij in Gods hand. 't Is niet anders : tengevolge van wat Nachoda Setia en Nachoda Dugam hebben gedaan, zit ik nu in de narigheid. Zelfs al zou het gedrag van mijn

familieleden te Semangka mij het leven kosten, dan nog zou ik niet anders handelen!"

Daarop zeiden de kapiteins: „Als U die tweehonderd realen boete betaalt, komen er honderdvijftig voor onze rekening, en vijftig betaalt U er zelf. Dat hebben wij, de gezamenlijke kooplieden uit Semangka, besloten!"

Nadat de boete betaald was, gelastte de Commandeur Kjaj Demang Purwasedana met alle prauwen uit Semangka de terugreis te aanvaarden. Hij beval hem, vier soldaten en een korporaal, alsmede diens vrouw, mede te nemen. Deze soldaten moesten worden meegenomen ter bewaking van de vlaggestok; dat had mijnheer Faure aan den Sultan gezegd, en hij had daaraan toegevoegd, dat, zo er geen Compagniespost te Semangka was, deze streek zeker door de Engelse Compagnie in bezit zou worden genomen. De naam van den korporaal was Raus.

Kjai Demang keerde naar Semangka terug met vijf Hollanders en één vrouw. Te Semangka aangekomen liet hij een huis voor hen bouwen. Maar geen koperen duit¹³ droeg de Compagnie in de bouw van het huis bij; alle onkosten waren voor rekening van Kjaj Demang, terwijl de Maleiers van Semangka op passende wijze te hulp kwamen bij de bouw van het huis en de bijgebouwen.

Daar kwam nog bij, dat de korporaal een bijzonder hoge toon voerde. Als men niet terstond uitvoering gaf aan wat hij ook beval, dan begon hij te slaan. Vier Maleiers kregen een pak slaag van den korporaal, omdat de bouw van het huis niet vlug genoeg opschoot.

Drie maanden later kwamen er nog negen Hollanders, waaronder een sergeant en een vrouw, zodat er nu dertien Hollandse soldaten in Semangka waren, alsmede twee vrouwen, tezamen vijftien personen.

VIII. *Het bezoek van kapitein Thomas Forrest.*

Toen die Hollanders achttien maanden te Semangka hadden verbleven, arriveerde er een Engels schip uit Benkoelen. De kapitein ervan heette kapitein Forrest. Het schip was een tweemaster. Toen de Hollandse sergeant het schip zag komen ontbood hij Kjaj Demang en zei tot hem: „Daar komt een Engels schip. Ik kan met de kijker de vlag onderscheiden”.

¹³ Koperen duiten met het stempel van de Compagnie waren door Sultan Zainu'l-'Arifin als gangbare munt in zijn rijk erkend; zij golden acht voor een dubbele stuiver.

Kjai Demang Purwasedana antwoordde: „Welke orders heeft U van den Commandeur gekregen voor het geval dat er een schip hier te Semangka komt, een Hollands dan wel een Engels?”

De korporaal (bedoeld is: de sergeant) zei: „Ik heb van den Commandeur order gekregen, alleen maar de vlag te hijsen; dat is de order die ik ken, en verder niets”.

Daarop zeide Kjai Demang: „Vroeger heb ik van den Commandeur mijnheer Van Ossenberch order gekregen om, als er een schip op komst was, waarvandaan dan ook, een bootje te sturen om het een goede ankerplaats te wijzen; verder moest ik, als het schip op zee saluutschoten loste, die van het land af beantwoorden”.

Dit van Kjai Demang vernemende, zeiden de korporaal en de sergeant: „Wat Kjai Demang daar zegt, is nog zo gek niet! Nachoda Bujung en ik moesten maar eens met een bootje dit schip in ogen-schouw gaan nemen!”

Daarop roeiden korporaal Raus en Nachoda Bujung met vier man in een bootje achter het schip aan. Toen zij bij het schip gekomen waren, vroeg de kapitein aan korporaal Raus: „Waar kan ik een goede ankerplaats vinden?” De korporaal antwoordde: „Dat weet ik niet. Maar Nachoda Bujung hier weet waar er geankerd kan worden”. Daarop richtte de kapitein zich tot Nachoda Bujung en deze wees hem een plaats om te ankeren.

Op een goede ankerplaats gekomen liet het schip het anker vallen. Nadat het schip voor anker was gegaan begaf de kapitein zich aan den wal, in gezelschap van den Hollandsen korporaal en Nachoda Bujung.

Aan den wal gekomen ging de kapitein het verblijf van den Hollandsen korporaal binnen, en Kjai Demang kreeg bericht dat hij daar vertoefde. ZEd. ging daarop den kapitein opzoeken. In zijn tegenwoordigheid gekomen begroette ZEd. hem, en de kapitein beantwoordde die groet. De kapitein vroeg aan den korporaal: „Wie is deze man?” Korporaal Raus deelde hem mede, dat het Kjai Demang Purwasedana was, het hoofd van de plaats, die door den Commandeur en den Sultan van Banten met het beheer van zaken te Semangka was belast.

Hierna keerde kapitein Forrest naar zijn schip terug.

Den volgenden ochtend om negen uur kwam de kapitein opnieuw aan den wal, begaf zich naar het huis van korporaal Raus en zei: „Wilt U mij kippen, eenden en een geit leveren?”. Alles wat de kapitein nodig had, gaf hij op aan den Hollandsen korporaal en den sergeant. Dezen zeiden: „Neemt U het ons niet kwalijk! Wij zijn hier nog maar pas, nog niet zo erg lang. Alles wat wij nodig hebben, moeten wij aan

Kjai Demang vragen, want die heeft hier alles te zeggen. Wij zijn hier op order van mijnheer den Commandeur Faure om de vlaggestok te bewaken”.

Toen de kapitein dit vernomen had, liet hij Kjai Demang ontbieden. De boodschapper van den kapitein ging naar het huis van Kjai Demang en zei: „In opdracht van den kapitein en den sergeant kom ik U halen”. Dadelijk begaf ZEd. zich naar het huis van den Hollandsen sergeant en aldaar aangekomen begroette hij den kapitein. De kapitein beantwoordde zijn groet en korporaal Raus zeide: „Wij hebben U laten roepen, omdat de kapitein onze hulp heeft ingeroepen voor de levering van kippen, eenden, en al wat hij verder nodig heeft”.

Kjai Demang antwoordde: „Hoe denkt U beiden daarover?” De sergeant zeide: „’t Is mijn zaak niet, maar als U den kapitein van dienst kunt zijn, help hem dan zoveel mogelijk”. Daarop zei de kapitein: „Kjai Demang, wees mij behulpzaam! Wees zo goed, mij kippen of eenden of een geit te verschaffen als provisie voor mijn reis”.

Na den sergeant, den korporaal en den kapitein te hebben aangehoord zei Kjai Demang: „Goed, kapitein! Ik zal U helpen, maar ik verzoek U uitstel tot morgen. Kan ik U van dienst zijn, dan moet U niet blij zijn, en kan ik het niet, dan moet U niet boos op mij zijn”.

Hierop keerde de kapitein terug naar zijn schip. Kjai Demang zei tot den sergeant: „Wat dunkt U van het verzoek van den kapitein? Moet ik hem helpen of niet?” De sergeant gaf ten antwoord: „Er steekt geen kwaad in, dat U den kapitein behulpzaam bent, wanneer U ertoe in staat bent”.

Na de beëindiging van dit gesprek keerde Kjai Demang naar zijn woning terug en stuurde mensen uit op kippen en eenden. Den volgenden ochtend ging de kapitein aan wal en begaf zich naar het huis van Kai Demang. Deze was den kapitein behulpzaam bij het verkrijgen van al wat hij nodig had. Na tien dagen te Semangka te hebben gelegen voer de kapitein weg met onbekende bestemming.

IX. De vaandrig Si Talib, met een vracht rijst te Semangka gekomen, complotteert tegen Kjai Demang Purwasedana.

Vier dagen na het vertrek van het schip arriveerde de vaandrig Si Talib uit Banten, op weg naar Benkoelen. Hij kon Benkoelen echter niet meer bereiken, omdat de wind inmiddels was gedraaid. Hij begaf zich naar Kjai Demang en zei: „Kjai Demang, de Commandeur mijnheer Faure heeft mij met rijst naar Benkoelen gezonden. Ik heb order

van den Commandeur om, als ik Benkoelen niet zou kunnen bereiken, mij toch van de lading te ontdoen. Mocht ik Kerui niet kunnen bereiken, dan moest ik naar Semangka gaan en de lading bij U afleveren. Aldus de order van den Commandeur. U weet dus dat ik de rijst in geen geval mee terugneem naar Banten”.

Vernomen hebbende wat vaandrig Si Talib te zeggen had liet ZEd. alle kapiteins van Semangka bij zich roepen. Toen zij allen bijeengekomen waren, sprak Kjai Demang als volgt: „Ik heb U allen laten roepen, omdat vaandrig Si Talib door den Commandeur met rijst naar Benkoelen is gezonden. De order van den Commandeur aan den vaandrig is, dat hij, als hij Benkoelen niet zou kunnen bereiken, zo mogelijk naar Kerui zou moeten gaan. De lading zou hij dan aan den posthouder aldaar moeten afleveren. Mocht dit niet mogelijk blijken, dan moest hij naar Semangka gaan en de lading bij mij afleveren. Wat dunkt U hiervan?”

De kapiteins wisten niet wat hierop te zeggen, want de lading bestond uit 10 kojans Java-rijst die al door insecten was aangevreten. De vaandrig zei: „Wat is Uw antwoord op datgene wat Kjai Demang heeft gezegd?”

Daarop gaf Nachoda Sampurna het volgende ten antwoord: „Wat dat aangaat, ben ik van mening, dat het 't beste zou zijn, wanneer wij eerst lieten proberen de rijst te verkopen in elke riviermond hier in Semangka. En als er een markt voor te vinden is, hoeveel moet ze dan opbrengen?”

De vaandrig Si Talib antwoordde: „Wat de prijs betreft, die is, naar de Commandeur mij heeft opgedragen, twaalf . . . voor een reaal”. Waarop Nachoda Sampurna repliceerde: „En als ze onverkoopbaar blijkt, wat dan?”

Bij het vernemen van het voorstel van Nachoda Sempurna liet ZEd. zijn zoon Nachoda Léla per prauw een lading rijst groot tweeë kojan aan den man brengen. Toen hij daar twee maanden mee bezig was geweest, was de partij geheel uitverkocht.

Drie maanden bleef de vaandrig Si Talib te Semangka. In die periode beraamde hij met sergeant Raus, den Hollandsen wachtcommandant te Semangka, een plan om Kjai Demang ten val te brengen. De vaandrig zei tot den sergeant: „Ik zou wel hier in Semangka willen wonen”. De sergeant antwoordde: „Wat zou U hier moeten doen? 't Is immers Kjai Demang, die hier de zaken in handen heeft. Hoe zou U meer kunnen gaan betekenen dan Kjai Demang, want die is met de streek volkomen vertrouwd”.

Daarop zei de vaandrig: „Als U met mij tot een accoord zoudt willen komen, zouden wij, als U wilt, daar wel iets op kunnen vinden”. De sergeant zei: „Laat mij maar eens horen wat U hebt uitgedacht”.

De vaandrig ontvouwde toen het volgende plan: „U stelt een brief op en zendt die aan den Commandeur te Banten. In die brief moet U zeggen, dat Kjai Demang peper heeft verkocht aan den Engelsman, die hier enige tijd geleden een bezoek heeft gebracht, en verder, dat al den tijd dat het Engelse schip voor Semangka lag, hij zich aan U niets heeft laten gelegen liggen. Zeg verder in die brief, onder vermelding van mijn naam, dat vaandrig Si Talib van het optreden van Kjai Demang op de hoogte is. Stuur die brief pas weg nadat ik vertrokken ben, zodanig dat hij niet lang na mij te Banten aankomt, dan kan de Commandeur mij ernaar vragen. En als mijn voorslag om Kjai Demang uit Semangka te verbannen dan wordt aanvaard, kunnen wij samen hier het beheer voeren. 't Zal ons stellig geen windeieren leggen!”

De sergeant gaf hierop ten antwoord: „In dat geval doet U er goed aan, spoedig naar Banten terug te keren, want naar ik hoor staat er een prauw met peper voor Banten op het punt te vertrekken. Dan kan ik die brief met den kapitein van dat schip meesturen, en ik zal mijn vrouw opdracht geven de brief te brengen”.

Toen zij dit zo hadden afgesproken, keerde de vaandrig naar Banten terug. Tien dagen later zeilde Entjik Laut naar Banten met een vracht peper. Sergeant Raus schreef een brief aan den Commandeur en bracht die, met zijn vrouw, aan boord van de prauw van kapitein Entjik Laut.

Dertien dagen na de aankomst van den vaandrig te Banten bracht de vrouw van sergeant Raus de brief aan den Commandeur mijnheer Faure te Banten. De Commandeur las de brief; er stond in dat Kjai Demang peper had verkocht aan een Engelsman, die uit Benkoelen was gekomen, en voorts, dat zolang kapitein Forrest te Semangka had vertoefd, Kjai Demang zich aan den schrijver niets gelegen had doen zijn; als de Commandeur den schrijver niet geloofde, dan moest hij den vaandrig Si Talib er maar naar vragen, want die was toentertijd te Semangka geweest.

Toen de Commandeur kennis had genomen van de inhoud van deze brief, ontbood hij vaandrig Si Talib en stelde hem de vraag: „Wat voor nieuws is er uit Semangka? Wat mij ter ore is gekomen, is dat een Engels schip onder bevel van kapitein Forrest, uit Benkoelen afkomstig, Semangka heeft aangedaan. Ik heb gehoord, dat Kjai Demang den kapitein peper heeft verkocht, en dat hij al den tijd dat de kapitein

te Semangka vertoefde, zich van sergeant Raus niets heeft aange- trokken, en alleen maar gedaan heeft wat de kapitein hem zei". Verder zei de Commandeur: „Waarom hebt U daarvan tot dusverre nog geen rapport gemaakt?"

De vaandrig antwoordde: „Dat ik dat tot dusverre heb nagelaten, is omdat ik bang was, dat U zou denken, dat ik mij aan verdachtmaking schuldig maakte".

Bij het horen van deze woorden zweeg de Commandeur, en de vaandrig keerde naar zijn woning terug.

Alle prauwen, met inbegrip van die van kapitein Entjik Laut, keerden naar Semangka terug. Op last van den Commandeur gingen de vrouw van sergeant Raus en drie Hollandse soldaten mee terug in de prauw van Entjik Laut.

X. Een kits uit Banten komt te Semangka, naar het lijkt omdat er een versterking zal worden gebouwd.

Een maand na de terugkeer van Entjik Laut te Semangka stuurde de Commandeur een kits¹⁴ met twee masten naar Semangka. Zodra Kjai Demang het schip zag aankomen, ging hij naar het huis van sergeant Raus en vroeg hem: „Wat is dat, dat daar aankomt en eruit ziet als een Europees schip?" De sergeant antwoordde: „Ik kan 't nog niet zeggen. 't Kan een Europees schip zijn, maar ook wat anders". Kjai Demang zei: „Hoe zijn de orders in het geval dat het saluutschoten lost? Moet ik die beantwoorden of niet?" De sergeant gaf ten antwoord: „Beantwoord ze niet; anders zou het net zijn alsof wij ons met hem gelijk in rang achtten. Wie weet waar het schip vandaan is; ik ken het althans niet!"

Toen de kits naderbij kwam, bleek zij de Nederlandse vlag te voeren.

Daarop liet de sergeant Nachoda Bujung roepen om (met hem) het schip tegemoet te varen. Zo vertrokken sergeant Raus en Nachoda Bujung in een bootje dat door vier mannen werd geroeid. Bij de kits aangekomen gingen zij aan boord en begroetten den kapitein.

De kits ging voor anker. Men liet het anker vallen en de kanonnen aan boord werden door de kanonniers afgeschoten.

¹⁴ Een *kits* (uit Eng. *ketch*) was een zeeschip met één dek en twee masten, waarvan de voorste het langst was. 't Werd gebezigd als adviesvaartuig of om jacht op andere schepen te maken.

Daarna begaf de kapitein zich aan den wal. Kjai Demang wachtte hem op aan de riviermond. Toen zij elkaar ontmoetten, begroette Kjai Demang den kapitein, maar deze was boos op ZEd. en zei: „Waarom hebt U mijn saluutschoten niet beantwoord? Bent U soms meer dan ik, dat U mijn schoten niet beantwoordt?” Hierop antwoordde ZEd.: „Dat heb ik niet gedaan omdat sergeant Raus mij zeide, eventuele saluutschoten niet te beantwoorden”. Waarna de kapitein, nog steeds boos, zei: „Wat hebt U te maken met wat de sergeant zegt?” Kjai Demang deed er daarop het zwijgen toe, omdat hij van mening was, dat het geen nut had, tegen de woorden van den kapitein in te gaan. Na dit gesprek keerde de kapitein aan boord terug.

Den volgenden ochtend kwam hij andermaal aan den wal. Hij liet alle mannen uit de Maleise kamp roepen en schreef hun namen op. Daarna sprak hij als volgt tot Kjai Demang: „Geef al deze mensen opdracht een houten versterking aan te leggen”. Zelf nam hij het terrein op en gaf aan hoe het worden moest: veertig bij veertig.

Kjai Demang zeide daarop tot den kapitein: „Hoe zit het met het bouwen van deze versterking? Moeten wij van de Maleise kamp dat alleen doen, of helpen de proatins ook mee? Want als de Maleiers het alleen moeten doen, zal het wel lang duren, denk ik”. De kapitein antwoordde: „Wat de aanleg van deze versterking betreft, wil ik gaarne een passend voorstel Uwerzijds in overweging nemen”.

Kjai Demang zeide toen: „Het komt mij voor, dat billijkerwijs de proatins ook moeten meehelpen. Hier te Semangka is er een pangéran, pangéran Wai Ratna geheten. Dat is de belangrijkste pangéran van Semangka.. Tot hem moet U zich richten”.

Na dit van Kjai Demang te hebben vernomen begaf de kapitein zich naar het dorp van pangéran Wai Ratna, vergezeld door Kjai Demang. Daar aangekomen zeide de kapitein tot den pangéran: „Ik kom hier omdat ik van den Commandeur van Banten de opdracht heb gekregen, de situatie hier op te nemen, want men wil Semangka net zo maken als de havens op Java. Nu heb ik gezien, dat er in de Maleise kamp een geschikte plaats is om een versterking te bouwen, maar U en Kjai Demang moeten maar overleg plegen over het werkvolk”.

De pangéran gaf ten antwoord: „Uitstekend, kapitein! Maar ik verzoek U om uitstel; over vijf dagen zal ik de bouw van de versterking in oenschouw komen nemen”.

Na beëindiging van dit gesprek keerden de kapitein en Kjai Demang naar de Maleise kamp terug.

XI. *Kjai Demang Purwasedana en zijn vier zoons, verraderlijk gevangengenomen, lopen het Hollandse schip af en moorden de bezetting van Semangka uit.*

Den volgenden dag ontbood de kapitein Kjai Demang om met hem de aanduiding van de grens tussen het gebied van de Engelse Compagnie en dat van de Nederlandse te gaan inspecteren. Die bevond zich op een plek, die Muara Tanda (riviermond van de grenspaal) heette. Zij gingen daarheen, ieder in een eigen pentjalang. Nachoda Bujung en Si Bantan vergezelden hun vader; Nachoda Léla en La'udin bleven op het huis passen. Toen zij ter plaatse van de grensaanduiding waren aangekomen, liet de kapitein die weghalen. Een zich op het gebied van de Engelse Compagnie bevindende aanwijzing (?) van het Engelse gebied nam hij mee.

Na drie dagen daar te hebben verbleven keerden de kapitein en Kjai Demang naar Semangka terug. De kapitein was bij Kjai Demang aan boord van diens pentjalang gegaan. Toen men in de nabijheid van de kits was gekomen, zeide de kapitein tot Kjai Demang: „Laten wij eerst even op mijn kits hier aan boord gaan en een paar uurtjes ons wat verpozen”. Kjai Demang antwoordde, dat hij gaarne eens wilde zien, hoe het er op zo'n kits uitzag, en zo kwam hij aan boord van dat schip.

Daarop ging sergeant Raus Nachoda Léla en La'udin halen, tot hen zeggende: „Nachoda Léla, laten we naar de kits gaan om Kjai Demang en den kapitein af te halen. Neem Uw jongeren broer ook mee!” Toen gingen Nachoda Léla en La'udin tezamen met sergeant Raus in een door drie man geroeid bootje naar de kits. Daar aangekomen moest Nachoda Léla van den sergeant en den kapitein zijn kris afleggen. Nachoda Léla zei: „'t Maakt niets uit dat ik een kris draag. Zelfs in het fort te Banten is mij dat nooit verboden!”¹⁵

De woordenwisseling tussen Nachoda Léla en den kapitein horende zei Kjai Demang: „Geef je kris maar af; 't maakt niet uit; doe wat de kapitein zegt”. Op het vernemen van deze woorden legde Nachoda

¹⁵ In de Memorie van Stein van Gollennesse, gedateerd 28 Aug. 1734, leest men: „Niemand mag met een crits binnen Speelwyk komen, behalve die van de Coniglyke familie en de Pangerangs mitsgaders de sendelingen van den Coning en Rijxbestierder. Hetselve is een oude ordre en over de dertig jaren in gebruyk geweest, maar veeltjds weer in 't vergeetboek geraakt, totdat den presenten Coning in den beginne van syne regeering hetselve niet alleen heeft vernieuwt . . . Het heeft Syn Hoogheyd selfs behaagd te ordonneeren, dat geen Bantammers omtrent Speelwyk met een crits mogen komen, hetwelk veele menschen Speelwyk doet myden, also sy trots genoeg syn, liever haar

Léla zijn kris af en gaf die aan een van de mensen daar; La'udin deed hetzelfde. Daarop gingen zij aan boord en zetten zich neer bij hun vader, zodat de vier gebroeders zich met hun vader Kjai Demang Purwasedana op een en dezelfde plek bevonden.

Toen zei de kapitein tot Kjai Demang: „U en Uw vier zoons mogen dit schip niet meer verlaten, want de Commandeur mijnheer Faure heeft order gegeven U te gaan halen. Tot dat doel ben ik hier te Semangka”.

Dit van den kapitein vernemende zeide ZEd.: „t Is goed, kapitein! Het was niet nodig geweest mij te komen halen, zoals U nu gedaan heeft; als mij een schriftelijke opdracht had bereikt, zou ik mij daarvan ook hebben gekweten, want ik ben altijd tot Uw dienst”.

Na dit gesprek ging de kapitein aan wal en begaf zich naar het huis van Kjai Demang. Daar gekomen beval hij zijn soldaten het huis te omsingelen. De kapitein en sergeant Raus gingen het huis binnen, en de kapitein legde beslag op alles wat zich daarin bevond. Vier dagen lang waren de mensen bezig de bezittingen van Kjai Demang naar de kits over te brengen. De kapitein nam zijn intrek in het huis van Kjai Demang; dag en nacht vertoefde hij daar. Iedere dag opnieuw liet hij een karbouw slachten, en iedere dag werd er gegeten en gedronken en feest gevierd op het domein van Kjai Demang.

Kjai Demang en zijn vier zoons stonden onder bewaking van een aantal soldaten onder bevel van een korporaal, maar hun eten en drinken werd hun gebracht uit het huis van familieleden van Kjai Demang, Nachoda Darman en Nachoda Sempurna. Daar kwamen hun maaltijden vandaan. Nachoda Sempurna en Nachoda Darman kwamen die iedere dag brengen; alles echter wat aan boord werd gebracht moest eerst door de wachthebbende soldaten worden geinspecteerd. Pas daarna werd het aan Kjai Demang gegeven. Dat ging zo iederen dag.

Op zekeren dag vervoegde Nachoda Sempurna zich bij den kapitein

belangen te verwaarlosen als sig ongewapend in 's Comps. fortresse te vertonen”. (*Bijdragen Kon. Inst.* 4e volgr. dl. 5 (1881), bl. 80, 81). Van Ossenberch komt in zijn memorie van 1761 op dit punt terug en moet bekennen, dat, trots de strikte voorschriften, „somtyds een enkele, met een cris gewapent, in Speelwyk is genomen, ofschoon het niet gepermitteert was. Dog daartegen hebbe ik mij so zeer niet willen aanzetten en hebbe ook niet kunnen bemerken, dat zulx so zeer noodzaakelyk was, dewyl de naturellen der Bantamers by vergelyking van de voorige tyden in haaren boosen aard merkelyk vermindert syn”. (l.c. bl. 118)

Nachoda Léla zal dus wel de waarheid hebben gesproken. Tijdens het regiem van Van Ossenberch zal hem, als bevriend Maleier, wel niet gezegd zijn, zijn kris af te leggen als hij in het fort kwam.

onder aanbieding van een aantal zwaluwnestjes,¹⁶ en zei tot hem: „Ik kom U vragen wat er met Kjai Demang en zijn vier zoons gaat gebeuren. Denkt U dat zij nog naar Semangka mogen terugkeren of niet?” De kapitein antwoordde: „Waarom vraagt U dat?” Nachoda Sempurna zei: „De reden dat ik U dit vraag is dat ik niet van Semangka afkomstig ben. Ik kom uit Batavia, waar ik in Kampung Melaju heb gewoond, en ik ben hierheen gekomen in dienst van Kjai Demang, omdat hij goed voor mij is. Zou hij niet meer naar Semangka terugkeren, dan ga ik terug naar Batavia”.

Hierop gaf de kapitein ten antwoord: „Ik weet het niet; misschien mag Kjai Demang naar Semangka terugkeren, misschien ook niet, want ik heb vernomen, dat hij zich ernstig heeft misdragen jegens de Compagnie. Ik heb nl. gehoord, dat hij peperhandel drijft met de Engelse Compagnie”.

Na het aanhoren van deze woorden zweeg Nachoda Sempurna, en toen het onderhoud beëindigd was, keerde hij naar huis terug. Vervolgens bracht hij het eten voor Kjai Demang aan boord van de kits en sprak met Kjai Demang over datgene wat de kapitein had gezegd. Kjai Demang zeide: „Heb daarover geen zorg! Ik heb noch tegen de Compagnie noch tegen den Sultan iets misdreven. Ik ben onschuldig, en ik stel mij in Gods hand. Al betekent het mijn ondergang, als deze maar niet aan een misslag mijnerzijds te wijten is. Doch de beschikking laat ik aan God over!” Na dit gesprek ging Nachoda Sempurna naar de wal terug.

Toen hij vertrokken was, zeiden Nachoda Bujung en Nachoda Léla tot hun vader: „Zit U er maar niet langer over in! Zo mogelijk zouden wij U het volgende willen vragen: Wij vieren kunnen de behandeling, die wij hier te verduren hebben, niet langer verdragen, en ook niet langer accepteren. Dan is de dood nog verkieslijker! Wij willen dus een overval doen op de Hollanders; dat komen wij U vragen. En wij verzoeken zo mogelijk Uwe toestemming daarvoor”.

Op deze woorden van zijn zoons gaf Kjai Demang ten antwoord: „Maakt je toch geen zorg over deze zaak. Als de kapitein ons naar

¹⁶ Vogelnestjes waren een belangrijk uitvoerproduct van de Lampongs; de van Kalambajan aan de baai van Semangka afkomstige witte soort gold als de beste en moest dan ook uitsluitend aan den Sultan van Banten worden geleverd. Ook voerde Semangka nog een veel mindere soort uit, die te Batavia echter goed geld opbracht. „Zij zijn swart en vol vuyligheid en veeren; schoon gemaakt zijnde blijft er wijnig van over, nogthans pretenderen sommige Chineezen dat zij meer versterkend zijn als de witte, en op sommige plaatsen in China zeer duur verkogt worden” (*Bijdr. Kon. Inst. nwe volgr. deel 1 (1856), bl. 353*).

Banten brengt, zal de Sultan ons helpen; brengt hij ons naar Batavia, dan zal de kapitein der Maleiers ons helpen; brengt hij ons naar Semarang, dan zal de Edele Heer (Van Ossenberch) ons helpen”¹⁷.

Daarop antwoordden Nachoda Léla en Nachoda Bujung: „U hebt gelijk, wanneer zo ons naar Banten, Batavia of Semarang brengen. Maar als ze ons naar Pulau Damar¹⁸ verbannen, wie zal ons dan te hulp komen? Dan zullen wij vieren aan het touw slaan worden gezet, vader! En wie weet wat zij U zullen opleggen en waarheen ze onze familieleden zullen brengen. Misschien maken zij die wel tot slaven. En het staat als een paal boven water, dat U van Uw bezittingen niets zult terugzien! Of Uw leven nog van langen duur zal zijn, weten wij niet. Maar wij vieren zullen er ons hele leven de misère van onder vinden. En daarom vragen wij, zo mogelijk, ons Uw toestemming te geven; wij vertikken het, om door die Hollanders te worden weggevoerd. 't Is ons liever te sterven dan te leven en ons hele leven ellende te moeten verduren”.

Na deze woorden van zijn vier zoons te hebben aangehoord zweeg ZEd. een ogenblik om na te denken. Daarop zeide hij: „Mijn zoons, als dat jullie wil is, (gaat jullie gang dan maar); ik laat de zaak over aan God en Zijn gezant. Maar rekenen jullie niet op je vader; ik heb de kracht niet meer om te vechten”. Nachoda Léla zei: „Al had U mee willen doen, wij zouden 't niet hebben toegelaten, want U is al oud, en bovendien, als U er de dood bij zou vinden, dan zouden wij ons geen raad weten! Mocht Gods beschikking over ons vieren komen, dan kunt U altijd nog onze zusters meenemen naar waar ook, en als U alleen dit gevecht overleeft, zal men bovendien veel ontzag voor U hebben”.

Bij het aanhoren van deze woorden kon ZEd. zijn tranen niet bedwingen; de gedachte kwam bij hem op dat er stellig doden bij zouden vallen. En zo er al geen doden zouden vallen, dan zouden de vier broers zeker wel verwondingen oplopen, want de Hollandse bewaking was bijzonder streng. De wacht werd door telkens acht man betrokken:

¹⁷ Van Ossenberch was Gouverneur van Java's Noordoostkust van Oct. 1761—Mei 1765.

¹⁸ *Pulau Damar* (*besar*) is de inheemse naam van het eiland Edam, 't noordelijkste eiland in de baai van Batavia. De veronderstelling, geuit in de *Encyclopaedie van Ned.-Indië*, dat het die naam zou danken aan de vuurtoren, die er in 1881 is opgericht, is blijkens het voorkomen van de naam in deze 18e eeuwse tekst, niet houdbaar. Onder de Compagnie was er op Edam een lijnbaan, waar gestraften tewerk werden gesteld. 't Eiland was in 1685 aan G. G. Camphuys in eigendom gegeven „om tot een warande te maken”, doch in 1709 aan de Compagnie teruggegeven.

twee op het voorschip, twee midscheeps, twee op het achterschip bij het roer, en twee met geweren bewapende mannen boven op de kajuit. Daaruit bestond de bewaking, waaronder de Hollanders Kjai Demang en zijn vier zoons hadden gesteld. Op het erf van Kjai Demang waren een kapitein, een sergeant en twaalf soldaten aanwezig om het huis van Kjai Demang te bewaken; op het terrein van de Hollanders een korporaal met vijf soldaten. Dit was de macht, die Kjai Demang en zijn zoons en kleinzons, alsmede Nachoda Sempurna en Nachoda Darman, tegenover zich hadden.

Toen Kjai Demang tot de slotsom was gekomen, dat een aanval op de Hollanders onvermijdelijk was, zei hij: „Laat Nachoda Sempurna hier komen; die moet hierover worden ingelicht”.

Enige tijd na dit gesprek kwam Nachoda Sempurna eten brengen. Nachoda Bujung zei tot Nachoda Sempurna: „Waar bent U op het ogenblik mee bezig?” Nachoda Sempurna antwoordde: „Het enige dat ik op het ogenblik om handen heb, is dat ik Darman een prauw in orde laat maken om U voedsel te brengen. Overal waarheen U met zijn vijven ook gebracht moogt worden, zal ik U laten volgen”. Nachoda Léla gaf hierop ten antwoord: „Houd daar maar mee op, maar verschaft ons, hoe dan ook, goede wapens, want wij willen de Hollanders overvallen. Wij willen niet door hen wie weet waarheen worden gebracht! En ook al zou je niet aan goede wapens kunnen komen, dan zullen wij, hoe dan ook, toch een overval wagen”.

Nachoda Sempurna keerde na dit gesprek naar den wal terug. Hij zei tot Nachoda Darman: „Onze vier jongens willen een overval wagen, en Kjai Demang is al voor het plan gewonnen. Maar hoe kunnen wij in vredesnaam aan deze vijf mannen goede wapens bezorgen?” Nachoda Darman ging er toen op uit om dolken te zoeken. Hij vond vier heel goede. Vervolgens ging hij overleg plegen met de naaste familieleden van Kjai Demang en zichzelf, om aan den wal een overval te organiseren in afwachting van de terugkeer van Kjai Demang aan den wal na het welslagen van de overval aan boord van de kits. Bij dit overleg waren twaalf man betrokken.

Om ongeveer vier uur des middags bracht Nachoda Darman gekookte rijst aan boord in een mand. In de rijst had hij vier dolken verborgen. Toen Nachoda Darman aan boord van de kits was gekomen, nam Nachoda Léla de mand in ontvangst. Nachoda Darman zei: „Er zitten dolken in de mand”. Nachoda Léla bracht de mand dadelijk naar zijn broers en zij begonnen te eten. De Hollanders die de wacht hadden stonden verstomd, toen zij zagen hoe de vier broers op de mand aan-

vielen als mensen die in geen vier of vijf dagen gegeten hadden. Na afloop van de maaltijd bleef de mand onder de hoede van de vier broers. Nachoda Darman ging van boord.

Dien nacht liet hij twee man in een bootje de wacht houden. De afspraak (met de mensen aan de wal) was: Als jullie vuur ziet, komt ons dan schielijk halen, want dat is het teken dat de opzet gelukt is. Maar horen jullie op zee geweervuur, laat dan de mensen aan de wal tot de aanval overgaan en komt niet naar de kits. Aldus was de afspraak met Nachoda Darman.

Kjai Demang en zijn vier zoons waren nu reeds volle zes etmalen gevangen. Toen de zevende dag aanbrak pleegden zij omstreeks drie uur des nachts hun overval. Zij wachtten tot dat uur omdat de maan nog op was en de wind verkeerd, uit vrees dat het hun volstrekt onmogelijk zou zijn, de woning van Kjai Demang binnen te komen zo de Hollanders waren gealarmeerd. In dat geval zouden dezen stellig alle huisgenoten van Kjai Demang ombrengen.

Om drie uur ging de maan onder, en er begon een landwind te waaien. Nachoda Bujung, Nachoda Léla, Si Bantan en La'udin voorzagen zich elk van een dolk. Kjai Demang was niet bij hen; men had den Hollandsen korporaal verzocht, hem een andere plek te geven. Maar die plek was naast de kajuit; 't was er tamelijk ruim en er hingen daar twintig pieken, die het eigendom waren van Kjai Demang, maar die door de Hollanders waren geconfiskeerd. Hij werd daar door twee man bewaakt.

Nachoda Léla zei tot zijn jongeren broer La'udin: „Ga jij vader helpen; wij rekenen wel met de twee Hollanders af”. La'udin zei: „Goed! Ik zal eerst proberen, er goedschiks te komen”. Hij begaf zich naar de plek waar zijn vader was, en de (daar wacht hebbende) Hollanders zeiden: „Wat kom jij hier doen?” La'udin gaf ten antwoord: „Ik kom even naar mijn vader kijken, of hij soms sirih wil, want hij voelt zich niet erg goed”. Dit vernemende zwegen de Hollanders. Na met zijn vader te hebben gesproken keerde La'udin naar zijn drie broers terug. Een dolk en sirih medenemende ging hij daarop weer naar zijn vader toe. Nachoda Léla ging naar het voorschip, terwijl Nachoda Bujung en Si Bantan midscheeps waren, waar de meerderheid der Hollanders zich bevond.

Na een half uur op het voorschip te hebben vertoefd, pleegde Nachoda Léla daar een overval. Nachoda Bujung en Si Bantan overvielen de wacht midscheeps, terwijl La'udin en zijn vader de beide Hollanders die hen bewaakten doodden. Kjai Demang maakte gebruik

van een pistool van de Compagnie; daarmee sloeg hij één van de twee wachtgebende Hollanders dood.

Zonder verder nu iets van elkaar af te weten gingen daarna de vier broeders elk op eigen initiatief er op uit om de Hollanders te doden. Kjai Demang haalde alle pieken omlaag, die daar waren opgehangen. Er waren zeven Javaanse matrozen aan boord van de kits. Kjai Demang zei tot hen: „Als jullie de Hollanders te hulp wilt komen, komt dan maar op tegen mijn zoons, maar als jullie dat niet van plan bent, zoekt dan een goed heenkomen!” Daarop klommen zij alle zeven in de bezaansmast; niet van zins de Hollanders te helpen hielden zij zich stil.

Toen het gevecht met de Hollanders ongeveer een uur had geduurd, riep Kjai Demang zijn zoons bijeen. Hij zeide: „Komt allemaal hier, mijn zoons, ik wil jullie gezicht zien! En neemt allen een piek”. Drie zoons kwamen en deden dat, waarop Kjai Demang zei: „Waar is La'udin?” Nachoda Léla antwoordde: „La'udin heb ik naar U toegestuurd! En nu is hij hier niet”. In de mening dat La'udin dood was, barstte Kjai Demang in tranen uit. Maar La'udin was op het voorschip om te kijken naar vier Hollanders, die in het want hingen. Daar stond hij naar te kijken, want hij was nog maar een jongen, en nog onnadenkend. Toen hij zijn vader hoorde roepen, kwam hij ijlings naar hem toe.

Elk met een piek bewapend gingen daarop Kjai Demang en zijn vier zoons op zoek naar Hollanders die nog in leven waren, en doodden ze allen, tot den laatsten man toe. 't Was Gods wil, dat zij allen zouden sterven. Maar Kjai Demang en zijn vier zoons ontsnapten aan dood en gevaar. God kwam zijn ware dienaren te hulp.

Nachoda Léla stak een kaars aan, en toen kwamen de mensen hen met een bootje ophalen. Nachoda Bujung wilde naar de wal gaan, maar zijn vader zei: „Doe jij dat niet, maar laten ik en Nachoda Léla gaan. Blijven jullie met z'n drieën hier de kits in het oog houden; al ons bezit is immers aan boord, en die zeven matrozen moet jullie niet vertrouwen. Zolang wij nog niet helemaal klaar zijn, en onze vijanden aan den wal nog niet allemaal dood zijn, moet jullie niet aan land gaan, want al ons bezit is aan boord van de kits”.

Daarop begaven Kjai Demang en zijn zoon Nachoda Léla zich aan land. Direct gingen zij naar het huis van Nachoda Sempurna en Nachoda Darman. Bij hen waren acht man. Kjai Demang riep: „Vooruit, Nachoda Sempurna, laten we de Hollanders die in mijn huis zijn telijf gaan!”

Toen Nachoda Sempurna en Nachoda Darman de stemmen van Kjai

Demang en Nachoda Léla hoorden, kwamen zij hun huis uit en gezamenlijk begaf men zich op weg naar de woning van Kjai Demang. Nachoda Sempurna, Nachoda Darman en Sarafuddin¹⁹ gingen het huis van Kjai Demang binnen en doodden de drie Hollanders die zich daar bevonden, een kapitein, een sergeant en een soldaat. Dadelijk bij hun komst gingen zij daartoe over. Toen de beneden wacht hebbende soldaten boven in het huis lawaai hoorden, kwamen zij allen naar buiten, gewapend met hun geweren, en gaven een salvo af in de richting van het huis. Na dit salvo vielen Kjai Demang en Nachoda Léla met hun troep op de Hollanders aan. Van hen werd één man gedood en twee werden gewond; de Hollandse soldaten werden tot den laatsten man gedood. Kjai Demang gaf de te Semangka woonachtige Maleiers bevel het Hollandse blokhuis te nemen. Dezen rukten het binnen, maar troffen er niemand aan; allen waren gevlucht. Er waren vijf Hollanders ontkomen; de overigen hadden, dank zij de hulp van God, allen de dood gevonden.

XII. *De uittocht der Maleiers van Semangka naar het Engelse gebied.*

De dag brak aan. ZEd. liet al zijn bezittingen, die zich aan boord van de kits bevonden, ontschepen. Alle wapens liet hij in een kleine prauw laden, met bagage van de Maleiers, maar dit prauwtje kon niet zo heel veel bergen. Al wat de Maleiers en Kjai Demang bezaten, moest achterblijven, terwijl ook de vijftig aan de Maleiers toebehorende handelsprauwen opgelegd moesten blijven.²⁰

Kjai Demang zeide tot de Maleiers: „Ik denk, dat U er beter aan doet, hier te Semangka te blijven en niet met mij mee te gaan; 't is immers nog niet zeker, waar ik met mijn gezin een schuilplaats zal vinden. Het is mogelijk, dat wij ons in het gebied van de Engelse Compagnie zullen mogen vestigen. Maar stort U niet in de ellende door met mij mee te gaan!”

De Maleiers antwoordden: „Wij laten U en de Uwen niet alleen gaan, want U hebt volstrekt geen schuld, noch jegens de Compagnie noch jegens den Sultan; naar ons idee bent U heel lelijk behandeld. Terwijl U zich jegens de Compagnie en den Sultan zo verdienstelijk heeft gemaakt, doet de Compagnie U dit aan!”

¹⁹ Wel dezelfde zoon van Kjai Demang, die op bl. 55 aan het slot van het eerste hoofdstuk Rafudin wordt genoemd.

²⁰ De prauwen waren, omdat het vaarseizoen voorbij was, op het droge gehaald.

Toen men tot een besluit was gekomen, stelde Kjai Demang twee brieven op, één gericht tot den Commandeur mijnheer Faure en één tot den Sultan, welke aldus luiden :

„Dit is een brief afkomstig van Kjai Demang Purwasedana te Semangka in de Lampongs, en gericht aan mijnheer den Commandeur en den Sultan.

Wat aangaat Kjai Demang en de Maleiers te Semangka, wij zijn allen op weg om Semangka te verlaten, daar wij het optreden van de Hollanders niet langer kunnen verdragen. Of dit nu op Uw last geschiedt of niet, een feit is dat ik als een hond behandeld ben, dat op al mijn bezittingen beslag is gelegd en dat ik gevangen ben gezet, terwijl mijn huis onder bewaking is gesteld. Bij mijn weten heb ik echter noch aan den Sultan noch aan de Compagnie ook maar één koperen duit schuld. Hier te Semangka in het gebied van den Sultan en de Compagnie vertoevende heb ik, met één of twee duiten tegelijk mijn brood verdienend, nooit iets verkeerd gedaan. Maar, met Uw welnemen, van nu af aan ben ik U niet langer onderdanig en dien ik de Nederlandse Compagnie niet meer. Van mijnheer Van Ossenberch heb ik indertijd een dubbelloops geweer en twee dubbelloops pistolen ten geschenke gekregen ; die laat ik, met de kits, ter beschikking van Agus Djamali, terwijl de Maleise prauwen alle hier blijven. Ik vertrek met niet meer bagage dan ik, te voet gaande, kan dragen ; zoveel neem ik mee. Waar ik heen ga, weet ik nog niet, doch ik vertrek in vol vertrouwen op God. Alleen Hij is het, die voor het lot van Zijn dienaren verantwoordelijk is!”

Deze brieven stelde Kjai Demang in handen van Agus Djamali, den gemachtigde van den Sultan. Drie etmalen na de overval op de Hollanders vertrok Kjai Demang naar Kerui, tezamen met alle Maleiers, mannen en vrouwen, oud en jong. Vier honderd personen in totaal trokken met Kjai Demang mee weg. Na drie dagen onderweg te zijn geweest kwam men te Bengkumat, alwaar Kjai Demang een brief schreef aan Dr. Mister Blankin. Dat was te dien tijde de posthouder te Kerui. Deze brief luidde als volgt :

„Kjai Demang van Semangka zendt zijn groeten aan den posthouder te Kerui. Ik verzoek U mij zo mogelijk te helpen. Ik wil doorreizen naar Kerui. De reden dat ik Uw hulp inroep is, dat ik met de Nederlandse Compagnie in conflict ben geraakt. Zo het mij wordt toegestaan, zou ik voortaan onder de Engelse vlag willen leven. Wordt dat mij niet toegestaan, dan verzoek ik slechts doortocht naar enigerlei plaats waar ik mij zal kunnen vestigen”.

Deze brief werd de dag voordat Kjai Demang zijn tocht voortzette verzonden. Drie dagen na de verzending kwam er antwoord van den posthouder te Kerui, van den volgenden inhoud:

„U kunt gerust naar Kerui komen. Is U eenmaal hier, dan kunnen wij overleg plegen met de Council en den Commandeur van Benkoelen”.

De aankomst van deze brief was voor Kjai Demang als regen voor het gewas, zo verheugd was hij bij het kennisnemen van den inhoud. Kjai Demang trok verder en kwam zeven dagen later van Bengkunt te Kerui aan. Onmiddellijk na zijn aankomst begaf hij zich in gezelschap van Nachoda Sembawa, vaandrig te Kerui, naar Dr. mijnheer Blankin. Ten huize van den doctor aangekomen, begroette hij dezen en zei: „Tot welk besluit is U ten aanzien van mij gekomen? Mag ik mij onder de vlag van de Compagnie van Benkoelen vestigen of niet?” De doctor gaf ten antwoord: „Kjai Demang, laat mij over deze gelegenheid een brief schrijven aan de Council en den Commandeur te Benkoelen”. Ook Kjai Demang schreef een brief aan de Council en den Commandeur. Te dien tijde was mijnheer Carter Commandeur te Benkoelen; mijnheer Hay, mijnheer Nairne, mijnheer Darval, mijnheer Stuart en mijnheer Wyatt vormden de Council. Al deze heren waren toentertijd te Benkoelen gevestigd.

Dr. Blankin stelde de volgende brief op:

„Deze brief van den doctor te Kerui aan de Council en den Commandeur van Benkoelen dient om U te rapporteren, dat Kjai Demang uit Semangka en zijn Maleiers, vier honderd man sterk, thans te Kerui vertoeven en mijn hulp hebben ingeroepen om zich onder de Engelse vlag te mogen vestigen, aangezien Kjai Demang de Hollanders te Semangka heeft omgebracht omdat hij hun optreden niet langer kon verdragen. Kjai Demang is met zijn zoons door hen gevangen gezet en op al zijn bezittingen is beslag gelegd; daarom zijn zij naar mij toegekomen met al hun familieleden. Wat is de beschikking van de Council en den Commandeur dienaangaande?”

In de door Kjai Demang verzonden brief werd eveneens medegedeeld, dat men, zo 't maar enigszins mogelijk was, de medewerking van de Council en den Commandeur verzocht om zich te vestigen onder de vlag van de Compagnie te Benkoelen, omdat de schrijver de behandeling van de Hollanders niet langer kon verdragen. Hij was onschuldig gevangen gezet en zijn bezittingen waren geconfisqueerd. Daarom was hij in verzet gekomen, dat wil zeggen: God had hem geholpen. En deswege verzocht hij thans de hulp van de Council en den Commandeur.

Acht dagen nadat deze brieven naar Benkoelen waren verzonden gaf

Kjai Demang aan Nachoda Léla opdracht naar Benkoelen te gaan met een prauw lojang? die uit Semangka was aangebracht. Van Bengkumat zeilde Nachoda Léla naar Benkoelen. Twee dagen na de ontvangst van de brieven kwam ook Nachoda Léla te Benkoelen aan en voer met zijn prauw de monding van de Selibar in. Hij zei tot de mensen van half-maleisen bloede die te Kandang woonachtig waren: „Ik verzoek U mij naar Benkoelen te brengen, want ik wil in contact komen met de Council en den Commandeur, en eveneens met het hoofd der Buginezen en de twee pangéran, en de vier datuks, omdat ik de hulp wil inroepen van alle autoriteiten hier in Benkoelen. Ik doe dit uit naam van mijn vader. Zo mogelijk zouden wij ons willen vestigen onder de vlag van de Compagnie van Benkoelen, aangezien wij in conflict zijn geraakt met de Nederlandse Compagnie. De reden dat ik Uw geleide verzoek is deze, dat ik misschien wel door de Council en den Commandeur ter dood veroordeeld zal worden. Ik vraag U, of gij getuigen wilt zijn van mijn dood, en of gij mijn prauw, die hier achterblijft, door iemand wilt laten bewaken. Kom ik te sterven, dan kunt U met de prauw doen wat U wilt”.

Toen de halfbloed-Maleiers van Kandang gehoord hadden wat Nachoda Léla zeide, begaven zeven van hen zich met hem op weg naar Benkoelen. Op het fort Marlborough aangekomen ging Nachoda Léla naar Radén Sinaka, den sergeant-oppasser van den Commandeur Mijnheer Carter, om zich bij dezen te laten aandienen, zeggende: „Ik ben uit Semangka gekomen om uit naam van mijn vader Kjai Demang van Semangka iets te bespreken”. Radén Sinaka antwoordde: „Goed, Nachoda Léla! Ik zal naar den Commandeur gaan om hem dit te rapporteren”.

Daarop ging Radén Sinaka naar den Commandeur om hem te rapporteren, dat Nachoda Léla, de zoon van Kjai Demang van Semangka, zijn opwachting bij hem wilde maken. De boodschap van Radén Sinaka vernemende zeide de Commandeur: „Ga naar den Nachoda toe en zeg hem dat hij vanmiddag om vier uur bij mij komt, want het is nu al twaalf uur en ik wil eerst eten”.

Dit gehoord hebbende zocht Radén Sinaka Nachoda Léla op en toen hij hem had aangetroffen zeide hij: „Nachoda Léla, ik heb Uw boodschap aan den Commandeur overgebracht. Maar de Commandeur vraagt U, straks pas te willen komen, want hij wil eerst gaan eten. Komt U maar zodra het vier uur heeft geslagen”.

Na dit van Radén Sinaka te hebben vernomen begaf Nachoda Léla zich naar een huis op de pasar van Marlborough.

Toen het vier uur sloeg, ging hij zijn opwachting maken bij den Commandeur. Nadat deze hem had zien komen liet hij acht soldaten met een korporaal uit het fort ophalen en met hun geweren zich achter hem opstellen. Toen de korporaal en de soldaten present waren, liet de Commandeur Nachoda Léla de vergaderzaal binnenkomen. Deze verscheen voor den Commandeur en begroette hem eerbiedig, waarop de Commandeur zeide: „Waar komt U vandaan?” Nachoda Léla antwoordde: „Mijnheer de Commandeur, ik ben uit Semangka hierheen gekomen om in opdracht van mijn vader mij bij U te vervoegen”.

De Commandeur gaf ten antwoord: „Zeg mij wat gij op 't hart hebt, dat ik het verneem”.

Nachoda Léla zei: „Mijnheer de Commandeur! De reden van mijn komst is dat wij door de Hollanders te Semangka hoogst onrechtvaardig zijn behandeld, en daartegen zijn wij in verzet gekomen. Alle Hollanders, die te Semangka waren, zijn dood, en van de Maleiers, die met ons hebben meegedaan, zijn er ook twee dood. Daarom zijn de gezamenlijke Maleiers van Semangka nu naar Kerui verhuisd. Zo enigszins mogelijk verzoeken wij medewerking om ons onder de vlag van de Compagnie van Benkoelen te vestigen, en wij smeken U, ons het leven te gunnen”.

De Commandeur gaf hierop ten antwoord: „Hoe is dat conflict ontstaan? Daar moet natuurlijk een aanleiding toe zijn geweest! Ik denk, dat U er goed aan doet, mij dat ook maar te vertellen”.

Nachoda Léla zeide: „Uitstekend, mijnheer, ik zal het U vertellen van het allereerste begin af. Maar het is een beetje lang verhaal”. De Commandeur zeide: „Dat geeft niet! Laat het mij toch maar horen!”

Daarop vertelde Nachoda Léla de gehele geschiedenis van het begin tot het einde aan mijnheer Carter. Hij begon met te verhalen hoe Kjai Demang Purwasedana, in Semangka woonachtig, door den Commandeur en den Sultan van Banten was belast met het toezicht in het gebied van dien naam, en zo voort tot aan het gaan van Nachoda Setia en Nachoda Dugam naar Benkoelen na afloop van de oorlog met de Fransen, en het bezoek van kapitein Forrest aan Semangka; dat alles vertelde Nachoda Léla aan den Commandeur. Toen het verhaal ten einde was, liet de Commandeur kapitein Forrest roepen, en nadat deze zich bij hem had vervoegd vroeg de Commandeur aan den kapitein: „Hebt U werkelijk Semangka aangedaan?” Kapitein Forrest antwoordde: „Ja ik ben daar werkelijk geweest”. — „Wat voor reden had U om Semangka aan te doen?” — De kapitein verklaarde daarop:

„Ik had gebrek aan water en aan victualie”. — „En wie heeft U te Semangka hulp verleend?” — „Er was daar een Maleis hoofd, Kjai Demang geheten; die is mij behulpzaam geweest bij het aanvullen van mijn tekorten”.

Daarop zei de Commandeur: „Heeft U te Semangka gehandeld in katoentjes of in opium? Heeft U er peper gekocht?” De kapitein antwoordde: „Ik heb er hoegenaamd niets verkocht en er ook geen peper gekocht”.

Vervolgens stelde de Commandeur de vraag: „Wie is deze man?” Toen kapitein Forrest Nachoda Léla gezien had, zeide hij: „Deze man ken ik; 't is een zoon van Kjai Demang van Semangka! Wat doet die hier?” De Commandeur zei: „Hij is mijn hulp komen inroepen om zich onder bescherming van de vlag van de Engelse Compagnie te mogen vestigen, omdat hij de Hollanders te Semangka om zeep heeft gebracht”. De kapitein antwoordde: „U moet dezen man helpen, want volgens mij heeft hij jegens de Hollanders niets misdreven. Als het om een schuld was, zou hij om nog geen duizend (realen) Semangka hebben verlaten”. Verder zei kapitein Forrest tot den Commandeur: „Het is stellig omdat zij het optreden van de Hollanders jegens hen niet langer konden verdragen dat zij dit hebben gedaan”.

De Commandeur droeg Nachoda Léla op, naar het huis van sergeant Mijut op de pasar terug te gaan. Zeven dagen later werd Nachoda Léla naar de vergaderzaal in de loge ontboden om te verschijnen voor de Council, de twee pangérans en de datuks ter hoofdplaats Benkoelen. Commandeur mijnheer Carter sprak tot hem als volgt: „Nachoda Léla, ga naar Kerui terug met een brief van mij voor Kjai Demang. Wat jullie, mensen uit Semangka, betreft, jullie moogt je vestigen waar je wilt; daar is geen bezwaar tegen. Willen jullie je te Kerui vestigen, dan ga ik daarmee accoord; willen jullie naar Benkoelen komen, dan is dat mij ook wel. Als er een afgezant van de Hollanders komt om jullie te zoeken, zullen wij wel zeggen dat wij van niets weten. En bovendien, als de Hollanders er toch achter zouden komen waar jullie zijn, en jullie bang zoudt zijn dat wij jullie aan de Hollanders zullen uitleveren, weet dan dat dat niet de gewoonte is van de Engelse Compagnie. Weest dus niet bang! Vertrouwt op de Engelse Compagnie!” Zo sprak de Commandeur tot Nachoda Léla.

Nachoda Léla keerde onmiddellijk naar Kerui terug. Toen hij op de rede van Kerui aankwam, was Kjai Demang reeds overleden, zonder van de inhoud van de brief van mijnheer Carter kennis te hebben kunnen nemen. Nachoda Léla stelde de brief toen ter hand aan

Nachoda Bujung, opdat deze het schriftelijk stuk van den Commandeur mijnheer Carter ter hoofdplaats Benkoelen in zijn bezit zou hebben.

Het verlaten van Semangka berokkende na de dood van hun vader aan alle kinderen van Kjai Demang ongekend verdriet. De zoons gingen elk voor zich hun geluk in den vreemde beproeven: sommigen bleven op Sumatra, anderen gingen naar Bali of naar Java. Overal waar het land nog niet onder het gezag van de Nederlandse Compagnie stond, daar hielden zij verblijf, als vogels die neerstrijken waar een boom met rijpe vruchten staat. Zij waren als kuikens zonder kloekhen: waar de mensen hun welwillendheid en genegenheid betoonden, daar traden zij in hun dienst. Zo was het lot van de kinderen van Kjai Demang na den dood van hun vader, opdat elk een die dit geschrift leest het wete! Wat hier in dit geschrift verhaald wordt, is (de zuivere waarheid) als hadde men met eigen ogen de lotgevallen van het gezin van Kjai Demang tijdens het verblijf van ZEd. te Semangka aanschouwd.

God de Verhevene kent Zijne dienaren in deze wereld, zowel de goede als de slechte.

Einde.

Geschreven op den 8sten van de maand Dzulhidjdjah; toen stelde de schrijver Nachoda La'udin te Kuala Pali de lotgevallen van zichzelf en zijn broers te boek.

Het is zoals in de pantuns staat:

't Is niet zo, dat het kapmes zopas is gesmeed,

't Gudjeraatse kapmes zonder greep.

Niet thans eerst is het zo over ons beschikt:

't Stond van oudsher aldus geschreven.

Rijst naar hartelust kan men niet krijgen.

Stampt men los kaf, dan verpulvert het.

Hoe zou men al wat het hart begeert kunnen verkrijgen!

't Valt ons slechts ten deel als God het wil.

In Atjeh hebben de schoeners veel traliewerk.

De troonsbestijging van Sultan Djamalu'l-'Alam.

Dat Uw voorspoed geen einde moge vinden,

Bid daarvoor dag en nacht!

De troonsbestijging van Sultan Djamalu'l-'Alam.
De rotan is gearriveerd in het fort.

Bid dag en nacht,

Dat Uw gebed verhoord moge worden!

Hoog zijn de huizen te Pulau Pinang.

Een waterstraal op een heuvel.

Wees er terdege op voorbereid,

Dat veel ellende Uw deel kan zijn.

TEKST *

pag. 1 Alkisah. Ini hikajat suatu tjerita tatkala nenggeri Semangka akan diduduki kompeni Wolanda dari pada permulaannja datang kepada kesudahannja. Kerana tuan petor Butter Hunnings petor di Lais hendak mendengar chabar itu, itulah sebab maka disuratkan chabar ini.

I.

Ada suatu orang Melaju Minangkabau, Bajang nama nenggerinja. Adapun gelar bagi[n]da itu Nachoda Mangkuta. Maka baginda pergi berdagang ketanah Djawa, lalu baginda berlajar dari pada suatu nenggeri datang kepada suatu nenggeri, tiada terbilang nama nenggeri tanah Djawa jang dimasuki baginda itu pergi berdagang. Sjahdan maka baginda lalu berlajar kepulau Karimata. Adapun pulau itu antara nenggeri Pasir dengan nenggeri Bandjar. Tetapi pulau itu, banjak anak Melaju diam berdagang dalam pulau itu, karena ada tempat orang menambang emas pada masa djaman itu. Maka baginda bebini disana, karena dilihat baginda senang sahadja orang mentjari kehidupan dalam pulau itu. Ada barang tiga musin antaranja maka datanglah pag. 2 angkatan panglima Tuasah dari nenggeri Bugis hendak mengalahkan orang didalam pulau itu. Sebab maka hendak dialahkannja, karena kedengaran chabarnja terlalu banjak orang jang kaja² didalam pulau itu. Itu peranglah orang didalam pulau itu dengan panglima Tuasah. Ada sebulan lamanja berperang itu, alah orang didalam pulau itu, sebab tiada terlawan, karena terlalu banjak orang membantu panglima itu. Maka orang didalam nenggeri itu larilah masing² membawa dirinja, ada jang lari dengan perahu, ada jang lari dengan sampan, ada jang lari djalan kaki.

Adapun Nachoda Mangkuta lari dengan prahu, keluar malam hari; tiada kelihatan oleh musuh ketika baginda keluar itu. Maka baginda sampailah ketanah Bandjar suatu nenggeri Tajan namanja. Maka iapun masuk kedalam nenggeri itu. Ada semusin baginda duduk didalam nenggeri itu beranak seorang laki² bernama Entjik Tajan.

* Wat tussen de vierkante haken staat, is door mij ingevoegd. D.

pag. 3 Sjahdan ada umur tiga musin anakanda itu maka baginda pikir seketika didalam hati baginda itu : Baiklah hamba pindah dari nenggeri ini, karena siapa tahu hamba mati anak hamba lagi ketjil, tiada bangsa hamba nenggeri ini, pasti anak hamba ini susah sepeninggal hamba. Demikian pikir Nachoda Mangkuta. Sjahdan maka disuruh baginda baiki perahu pada segala anak perahu. Setelah lengkab semuanja pekas perahu maka membeli dagangan akan dibawak berlajar ketanah Lampung. Maka datanglah ketika jang baik, maka berlajar dengan isi rumah baginda.

Tiada hamba chabarkan berapa lamanja baginda berlajar itu maka sampailah ketanah Piabung. Adapun nenggeri itu banjak Melaju diam disana. Tetapi ada pangeran jang memegang nenggeri itu bergelar Pangeran Surabawa ; Sultan Bantan jang memberi gelar itu. Maka Nachoda Mangkuta pergi mendjelang Pangeran Surabawa, maka dia berkata kepada pangeran itu daripada permulaaannya datang kepada kesudahannya tatkala baginda meninggal pulau Karimata, semuanja dichabarkan baginda kepada pangeran itu. Terlalu belas kasihan hatinja sebab mendengar chabar Nachoda Mangkuta itu. Maka kata Pangeran Surabawa : „Baiklah Nachoda Mangkuta diam sekali disini, djangan berlajar lagi, karena Nachoda sudah tua. Kalau hendak mentjari, banjak pula pentjarian disini lalu ke Bantan”. Maka kata Nachoda Mangkuta : „Baiklah pangeran”. Setelah sudah berkata-kata maka Nachoda Mangkuta pulanglah keperahunja membongkar muatan perahu. Setelah sudah membongkar muatan perahu lalu digalangkan sekali. Setelah sudah menggalang perahu lalu membuat rumah dikuala Piabung itu, maka baginda berniaga ; banjak orang Lampung dan Melaju datang membeli dagangan. Djikalau hendak pergi berkata-kata sadja, dilawan baginda berkata-kata dengan mulut manis dan muka jang djernih dengan basa jang baik. Tiadalah ia membuat djalan jang djahat dan tiada baginda berhati dengki kepada orang didalam nenggeri itu. Beberapa lama baginda diam didalam nenggeri Piabung itu semuanja orang suka kepada baginda itu, sebab budinja baik kepada orang banjak.

pag. 4 Adapun anakanda jang bernama Tajan itupun besarlah, lalu disuruhkan mengadji. Setelah sudah tamat ia mengadji, disuruh beladjar menjurat. Sudah tahu ia menjurat maka disuruh baginda pergi belajar kenenggeri orang daripada suata nenggeri datang kepada suatu nenggeri. Tiada tersebut nama nenggeri jang dimasukinja itu. Setelah genap tudjuh tahun lamanja maka iapun pulang kenenggeri Piabung itu.

Adapun Nachoda Mangkuta itu sudah ia [di]djadikan datuk segala

anak Melaju serta dengan Pangeran Surabawa suka padanja. Ialah penghulu segala dagang didalam Piabung itu dan anak jang bernama si Tajan itu tiadalah disuruhnja berlajar djauh² lagi. Katanja: „Djanganlah anakanda berlajar djauh. Baiklah berlajar dari Lampung Piabung lalu hinggan nenggeri Bantan membawak lada. Miski hinggan sekali didalam satu musin, ada djuga untung sedikit², karena, kalau ketika belum berlajar, boleh membuat ladang, kalau ada menaruh kawan. Adapun harga lada didalam Piabung, kalau memberi real dahulu djandji setahun, arti setahun enam bulan, boleh enam real sebara. Kalau memberi timbang tunai, boleh dapat tudjuh real didalam sebara. Itu 'adat didalam Lampung hinggan pegangan Sultan Bantan. Kalau selamat sampai dinenggeri Bantan didjual kepada Sultan, lada itu boleh laku dua belas real didalam sebara. Meski berapa banjak lada datang, Sultan djuga membelinja. Sjahdan Sultan mendjual kepada Kompeni Holanda dua puluh real satu bahara. Itu 'adat didalam nenggeri Bantan selama-lamanja. Djikalau Kompeni membeli sendiri kepada perwatin ataupun nachoda², tiada djadi djikalau tiada suka Sultan Bantan. Pasti digantung hukumnja, djikalau barang siapanja jang membuat perbuatan itu, karena lada itu didalam suka Sultan maka boleh Kompeni Holanda membeli. Itulah 'adat selama-lamanja, hilang Sultan beganti Sultan, didalam nenggeri Bantan”.

Setelah didengarnja kata ajahanda demikian itu, tiadalah ia berlajar djauh² lagi si Tajan itu, selalu dari Piabung lalu kenenggeri Bantan sadja pelajarannja, ada hinggan semusin lamanja. Maka digelari orang si Tajan Nachoda Muda. Itulah gelarnja, melainkan tiada lain kerdjanja berlajar pada tiap² musin membawak lada lalu keBantan.

Sjahdan ada empat lima musin ia berlajar itu maka bapaknja sakit terlalu keras. Maka dipanggilnja anakanda itu, demikian katanja Nachoda Mangkuta kepada anakanda Nachoda Muda: „Hai anakku dan buah hatiku dan tjaja matakku, melainkan pegang petaruhku, ja anakku, baik²! Djikalau sampai hukum Allah kepadaku, [se]peninggalku mati djangan anakku membuat utang! Djikalau tiada modal belajar, kaju dirimba potong. djual buat modal, ikan dilaut pantjing, djualkan buat modal belajar. Djangan anakku berani berutang kepada radja² atau kepada Kompeni atau pada orang banjak. Itu pesanku, ja anak!” Setelah sudah berkata-kata dengan anakanda itu, tiada berapa lama antaranja maka Nachoda Mangkuta itu matilah didalam nenggeri Piabung itu.

Adapun pesan bapaknja semuanya dipegangnja oleh Nachoda Muda. Semuanya jang dipesankan bapaknja itu ditaruhnja didalam hatinja,

tiada ia lupa selama-lamanja. Setelah itu ada seinggan tiga musin lamanja Nachoda Mangkuta mati, maka bebinilah ia. Nachoda Muda bebinu semanda dengan orang datang dari Semangka, anaknja oleh Nachoda Paduka. Adapun Nachoda Paduka itu sudah mati meninggalkan anak perempuan seorang bernama Raden Menteri; itulah dikawinkan orang dengan Nachoda Muda itu didalam nenggeri Piabung.

Setelah sudah kawin ada seinggan dua musin Nachoda Muda itu belajar lalu keSemangka pergi berdagang, setelah itu maka pulang kembali kePiabung. Sjahdan Nachoda Muda berkata pada isterinja: „Bagaimana pikiran kita? Djikalau lagi ada terpikir didalam hati hendak kembali di Semangka, hambapun suka pulak pada nenggeri itu”. Maka kata isteri: „Hambapun terlalu suka kembali di Semangka, karena lagi ada tanam-tanaman seperti kelapa dan lain daripada itu peninggal orang tua hamba tinggal di Semangka”.

Setelah itu pindahlah Nachoda Muda keSemangka dengan segala isi rumahnja dan isteri dalam satu perahu. Setelah sampai di Semangka membuat rumah. Setelah itu adapun tanah Semangka terlalu banjak lada. Didalam Semangka itu Nachoda Muda tiada berhenti tiap² musin pergi keBantan membawak lada. Sjahdan maka ia beristeri pulak didalam nenggeri Bantan itu.

Adapun anaknja Nachoda Muda itu di Semangka pada zaman itu sembilan orang, perempuan tiga, laki² [enam]. Nama anakanda jang tua sekali Entjik Pisang namanja, sudah itu Entjik Tenun namanja, kemudian jang laki² Wasub namanja, seorang lagi anakanda di Bantan bernama Wasal namanja. Kemudian anakanda di Semangka djuga Bantan namanja, adiknja La'udin namanja. Seorang lagi perempuan pulak Bersih namanja dan lagi Muhammad namanja dan Rafudin namanja. Djadi semuanja anakanda itu sepuluh <? sembilan> orang. Anak gundiknja ada pulak tiga orang, satu laki² Rabu namanja, dua perempuan, satu si Rame satu si Kamis namanja. Selama Nachoda Muda pindah didalam nenggeri Semangka mangkin bertambah-tambah banjak organ Melaju pindah keSemangka itu.

pag. 6

II.

Adapun tanah Semangka itu ada orang Abung namanja dibalik-balik bukit, ada sepuluh buah kampungnja. Adapun adat orang Abung itu, kalau ada anak budjang² hendak bebinu semusin lagi antaranja maka

ia mupakat anak budjang itu samanja budjang pergi berdjalan, barang-kala sampai sepuluh orang berdjalan itu. Sendjatanja tumbak sebatang seorang, pedang sebilah seorang, keris satu seorang dan makanannja berdjalan itu beras tiga kulak seorang. Gula jang lebih dibawak. Kalau sudah habis beras, ditumbuknja gula dengan batang kaju jang busuk, sudah hantjur itulah jang dimakannja. Sebab maka ia berdjalan itu hendak memotong kepala orang. Perdjalanannja lalu ketepi laut sampai keSemangka. Didalam sebulan² ada djuga orang mati didalam hutan tiada lagi kepalanja. Pada djaman itu, djikalau orang keladang atau pergi mengambil kaju, boleh orang empat lima orang maka berani berdjalan kedalam hutan, sebab takut kepada orang Abung it. Kalaunja dapat kepala orang, maka pulanglah ia kenenggerinja membawak kepala orang itu. Orang didalam dusum itu sedia menanti dengan tempurung kelapa ditaruhnja dedak didalam tempurung itu, tiap djalan jang ditempuh masuk kedalam dusun itu. Barangsiapa boleh kepala orang, pulanglah ia kedalam dusunnja itu dengan beberapa anak gadis² menjongsongnja diluar dusun serta dengan suka² hatinja. Banjaklah anak gadis² hendak menerima budjang itu hendak dibuatnja laki. Barang siapa tiada membawak kepala orang, djikalau dilihatnja tempurung berisi dedak itu, tiada ia djadi masuk kedalam dusunnja itu, sebab malunja melihat dedak didalam tempurung itu, artinja disamakan orang seperti andjing sadja. Itu sebabnja maka malu pulang kedusunnja, barangkalanja sampai mati tiada pulang kalau tiada membawak kepala orang. Itulah 'adat orang Abung dibalik bukit Semangka.

pag. 7 Gunanja kepala orang itu, djikalau ia hendak bebini ditaruhnja emas atau perak didalam tempurung kepala itu, dikasihkan pada emak bapaknya gadis itu. Kalaunja sudah nikah kawin, maka ditaruh air tuak enau didalam tempurung kepala orang itu, maka diminumnjalah air tuak itu berganti-ganti gadis dengan budjang itu. Maka sempurnalah nikahnja itu dan lagi laki² sungguhlah nian orang itu. Kalau tiada seperti itu, lakunja bebini seperti 'adat gundik sadja, tiada seperti bini jang sebenarnja. Itulah 'adat orang Abung pada masa djaman dahulu dibalik bukit Semangka.

Sjahan maka pikir didalam hati Nachoda Muda: Djikalau tiada dialahkan dusun orang Abung itu, nistjaja datang djuga tjilaka olehnja, dan lagi apa sudahnja orang tiada berani berdjalan satu orang selamalamanja? Maka Nachoda Muda mupakat dengan Ki Ria Mindjan, orang Djawa, djenang Sultan Bantan didalam nenggeri Lampung Semangka, akan menjerang dusun orang Abung itu. Maka kata Ki Ria Mindjan: „Baiklah, Nachoda Muda, melainkan kita kampungkan segala

anak buah hamba serta kita memberi tahu kepada segala pangeran dinenggeri ini”.

Adapun pangeran didalam nenggeri Semangka itu empat buah nenggeri, pertama pangeran Wai Ratna. Adapun nama nenggerinja Beniwang namanja. Anak buah pangeran itu ada barang dua puluh buah kampung —arti kampung: dusun—. Dan kedua pangeran Laut Darasanta. Adapun nama nenggeri pangeran itu Bibu Lunguh namanja. Anak buahnja pangeran itu ada delapan belas buah dusun. Dan ketiga pangeran Djajakusuma. Adapun nama nenggeri Pangeran itu Padang Ratu namanja. Anak buahnja itu ada sepuluh buah dusunnja. Dan lagi pangeran Wai Samangkil. Adapun nama nenggerinja Semawang namanja. Banjak anak buah pangeran itu ada tiga belas buah dusunnja. Semuanja pangeran itu disuruh panggil oleh Ki Ria Mindjan serta dengan Nachoda Muda.

pag. 8 Ada lima hari antaranja maka berkumpullah segala pangeran didalam Semangka itu akan mentjari mupakat hendak mengalahkan dusun orang Abung itu. Maka kata Ki Ria Mindjan kepada segala pangeran itu: „Hai pangeran, adapun sebab maka hamba dengan Nachoda Muda ini memanggil segala pangeran, adapun didalam pikiran hati kami jang kedua ini baik kita alahkan dusun orang Abung, supaja senang hati segala anak buah perwatin membuat kebun lada dan membuat ladang, djikalau tiada tempat takut ini. Sekarang hamba dengar chabar terlalu takut orang berdjalan seorang² sebab orang Abung itu. Apakah sudahnja selama-lamanja takut kepada orang Abung?” Maka berkatalah segala pangeran² itu: „Baiklah, Ki Ria Mindjan. Sukalah kami kepada bitjara itu, tetapi kami tiada menaruh sendjata seperti bedil senapang. Jang pada kami sendjata tumbak pandjang sadja, terlalu susah membawaknja naik bukit turun bukit”. Maka kata Nachoda Muda: „Djangan pangeran susah, sebab sendjata-sendjata djangan dibawak tumbak pandjang, tumbak pendek sadja dibawak oleh anak buah perwatin siapa jang berdjalan dengan hamba”.

Adapun pangeran² itu tiada pergi, Ki Ria Mindjan tiada pergi mengalahkan dusun Abung itu, melainkan Nachoda Muda sadja penghulu orang² berdjalan itu. Ada sekira-kira empat ratus orang semuanja berdjalan. Orang membawak senapang ada delapan puluh; lain daripada itu masing pada sendjatanja berdjalan itu.

Adapun lamanja tiga malam didalam hutan rimba belantara, sjahdan maka sampai didusunnja Abung itu. Setelah sudah putus bitjara maka Nachoda Muda berdjalanlah dengan orang empat ratus itu. Tiada berapa lama antaranja hampir dusunnja Abung itu, maka kata Nachoda

Muda pada segala anak buah perwatin: „Djangan kamu berdjalan dahulu! Biar hamba berdjalan dahulu serta dengan orang membawak senapang. Djikalau ada kedengaran senapang berbunji, maka kamu datang dengan lekasnja”.

Sjahdan Nachoda Muda sampai diluar dusun Abung itu — Mindjang nama dusunnja — maka Nachoda Muda menjuruh memasang senapang kedalam dusun Mindjang itu, lalu dimasuki orang dusun itu. Serta sampai kedalam dusun itu, tiada lagi bertemu dengan orangnja. Semuanja sudah lari tiada tentu tempatnja lari itu membawak dirinja. Sjahdan anak buah perwatin semuanja masuk kedalam dusun merampas barang jang ditinggal. Maka kata Nachoda Muda: „Ada berapa djauh lagi dusun jang lain² itu?” Maka kata orang jang tahu pada bilangan dusun didalam nenggeri Abung: „Tiada berapa djauh lagi antaranja dari tempat kita ini, Nachoda Muda!” Maka berdjalanlah segala mereka itu pergi mengalahkan dusun jang lain² itu. Tiada tersebut bilangannja nama dusun jang lain² itu. Semuanja dialahkan kesepuluh buah dusunnja. Semuanja rumah disuruh Nachoda Muda panggang. Ada dua bulan lamanja orang mentjari orang Abung itu tiada lagi orang bertemu padanja. Dihalau seperti orang mehalau rusa didalam hutan. Sebab maka ia tiada melawan, orang Abung itu, sebabnja terlalu takut mendengar bunji senapang, karena tiada didengarnja seumur hidupnja seperti itu dari pada djaman nenek mojangnja. Sungguh begitu banjak dusun jang kalah hanja empat orang sadja orang Abung jang mati

pag. 9

kena senapang. Orang jang empat ratus sama² Nachoda Muda itu seorangpun tiada jang mati, melainkan luka sadja seorang tapak kakinja kena randjau. Adapun orang Abung itu tiada lagi kedengaran chabarnja.

Maka Nachoda Muda serta dengan orang empat ratus itu pulang keSemangka. Serta sampai keSemangka, maka segala pangeran² itu serta dengan Ki Ria Mindjan datang kekampung Nachoda Muda menanjakan chabar orang Abung jang dialahkan itu. Maka Nachoda Muda berchabar kepada segala pangeran serta Ki Ria Mindjan itu dari pada permulaannja datang kepada kesudahannja. Setelah didengar oleh segala pangeran² itu chabar Nachoda Muda orang Abung sudah alah dan dusunnja sudah dipanggang semuanja, senanglah hati segala orang didalam tanah Semangka itu. Adapun chabar orang Abung itu lari lalu kesebelah laut dekat Palembang. Chabarnja ada empat lima hari segala pangeran itu bersuka-suka didalam kampung Nachoda Muda itu, maka pulang kedusunnja masing² serta dengan suka hatinja sebab orang Abung tiada lagi akan menggaduh anak buah perwatin lagi.

III

Ada setengah musin antaranja maka Nachoda Muda berlajar ke-Bantan membawak lada. Serta sampai keBantan Nachoda Muda pergi mengadap menteri Sultan jang tua dari pada menteri jang lain² itu, bergelar pangeran Kusumaningrat, jang tempat Sultan pertjaja pada barang suatu bitjara didalam nenggeri Bantan itu. Setelah sampai maka Nachoda Muda duduk mengadap pangeran itu. Setelah dilihat oleh pangeran Nachoda Muda datang, maka ia berkata demikian katanja: „Bila Nachoda Muda datang? Apa jang dibawak muatan perahu? Apa chabar didalam tanah Lampung Semangka?” Maka berkata Nachoda Muda demikian katanja?: „Ja tuanku pangeran Kusumaningrat, tiada apa² jang hamba bawak melainkan lada jang hamba bawak, ada seratus bahara. Itulah ada didalam tanah Lampung Semangka. Adapun chabar didalam Semangka tiada pulak, melainkan ada suatu chabar kepada tuan. Ada orang Abung dibalik bukit Semangka, ada sepuluh buah dusun. Adapun orang itu tiada tentu radjanja, kepada Tuanku didalam nenggeri Bantanpun tiada, kepada Sultan Palembangpun tiada. Melainkan tiada lain kerdjanja, kalau ada chabar ketikanja datang ketepi laut, tiada lagi orang berani berdjalan kedalam hutan, takut kepada Abung itu. Kalau bertemu dengan orang, kalau boleh 'akalnja, lalu membunuh orang itu, pesti dibunuhnja. Demikian lakunja, ja tuanku! Mupakatliah segala pangeran² didalam Semangka pergi menjerang dusun. Jang pergi hambalah sama² dengan anak buah perwatin. Tiada berapa lama orang mengalahkannja, alah dusun itu kesepuluh dusunnja”.

pag. 10

Serta didengar pangeran Kusumaningrat kata Nachoda Muda itu, terlalu suka hatinja. Serta sudah berkata-kata, maka Nachoda Muda bermohon pulang keperahunja. Serta sampai keperahu menjuruh membongkar muatan kedarat. Setelah habis muatan terbongkar, maka datanglah djurutulis Sultan serta djurutulis Holanda menerima lada itu. Sjahdan semuanja lada terdatjing, real sudah diterima, maka membeli dagangan akan dibawak pulang keSemangka.

Setelah sudah membeli dagangan, maka Nachoda Muda datanglah kepada pangeran Kusumaningrat mengatakan hendak pulang keSemangka. Maka kata pangeran: „Adapun Nachoda Muda didalam Semangka baik djuga menolong Sultan, karena Semangka itu terlalu djauh dari nenggeri Bantan. Kalau perwatin atawa pangeran² hendak berselisih atawa hendak berperang sekali, Nachoda Muda pergi sama² dengan Ki Ria Mindjan membaiki, barang apa sebabnja maka selisih.

Djikalau belum ada jang mati anak buah perwatin itu, tiada mengapa, sudahkan setjara didalam nenggeri Semangka itu, tetapi djikalau sudah bermatian, maka djeput perwatinnja, suruh hantarkan kepada hamba kenenggeri Bantan ini. Maka taruh didalam surat barang apa sebabnja. Dan lagi, kalau ketika datang suruhan hamba serta perintah tuan Sultan pergi mendjalani kebun lada pada tiap² dusun didalam Semangka, Nachoda Muda pergi sama². Adapun bitjara itu bukan bitjara hamba sendiri, serta dititah tuan Sultan; hamba seperti mengatakan sadja kepada Nachoda bitjara ini”.

Maka kata Nachoda Muda: „Ja tuanku pangeran Kusumaningrat, adapun bitjara ini tiada berapa susah hamba mengerdjakannja dan mendjalaninja. Tetapi didalam pikir hati hamba, pesti perwatin tiada suka pada hamba, karena hamba ini orang dagang; maklumlah, tuanku”.

Maka kata pangeran Kusumaningrat: „Semuanja orang didalam nenggeri Semangka itu orang berdagang semuanja, melainkan suka tuan Sultan makanja boleh diam disana. Adapun jang kudrat dan iradat dalam nenggeri Semangka tiada lain daripada tuan Sultan jang punja dari dahulu sampai sekarang”.

Serta didengar Nachoda Muda kata pangeran demikian itu, tiada Nachoda Muda menjawab lagi, serta memohon mengatakan hendak berlajar pulang keSemangka. Maka pangeran Kusumaningrat memberi persalin kepada Nachoda Muda kain dan badju seperti ‘adat perwatin Sultan Bantan. Maka Nachoda Muda pulang keperahu lalu kepada fiscaal minta tjap laut tanda dari Bantan hendak pulang keSemangka.

pag. 11 Setelah sudah dapat surat tjap laut lalu berlajar. Tiada berapa antaranja sampailah keSemangka.

Ada enam bulan lamanja Nachoda Muda sampai di Semangka maka datanglah pentjalang tuan Sultan keSemangka dua buah haluan, di-suruh Sultan mendjalani tiap² dusun perwatin, mendjalani kebun lada. Setelah sampai pentjalang itu maka berkatalah penghulunja jang datang itu menjuruh Ki Ria Mindjan serta dengan Nachoda Muda sedia hendak berdjalan kebun. Setelah sudah sedia semuanja, berdjalan mereka itu sama². Pada tiap² dusun perwatin, demikian katanja: „Adapun Nachoda Muda itu disuruh tuan Sultan berdjalan kebun sama² dengan hamba serta Ki Ria Mindjan. Melainkan djangan kamu ketjil hati padanja, karena tuan Sultan jang menjuruhnja, dan lagi, kalau ada selisih perwatin sama perwatin baik pangeran sekali, djikalau datang Nachoda Muda dengan Ki Ria Mindjan menjelesaikannja, turut barang apa katanja orang itu. Demikian kata tuan Sultan pada hamba, supaja tahu segala perwatin serta dengan pangeran didalam nenggeri Semang-

ka ini". Setelah didengar segala perwatin serta dengan pangeran kata penghulu itu, semuanya mengatakan suka semuanya pada bitjara itu. Ada dua bulan lama berdjalan itu maka pulang kekampung Melaju. Pentjalang itu pulang keBantan serta dengan membawak lada sedikit seorang, tanda datang dari Semangka dikasihkan kepada tuan Sultan.

Adapun kampung Melaju di Semangka mangkin bertambah-tambah ramai orangnja, ada kira² lima puluh buah perahu. Segala anak Melaju didalam Semangka pada masa djaman itu pada tiap musin datang keBantan membawak lada. Djikalau datang perahu Melaju keBantan, minta surat pada Nachoda Muda. Demikianlah 'adat tiap² perahu Melaju datang dari Semangka laku keBantan pada masa djaman itu. Sjahdan Nachoda Muda mangkin bertambah banjak hitjaranja pada segala orang didalam Semangka itu. Baik Lampung baik Djawa baik Melaju semuanya suka kepada Nachoda Muda itu.

IV

Alkisah maka tersebut perkataan nenggeri Bantan berperang dengan orang gunung Bantan. Adapun gelar penghulunja jang datang berperang itu bergelar Ratu Bagus Buang. Adapun Ratu Bagus Buang itu terlalu berani dengan keras hatinja, tiada terlawan oleh orang digunung Bantan itu, semuanya takut padanja. Barang apa katanja tiada orang berani melawan kata Ratu Bagus Buang itu. Segala orang gunung Bantan itu datang mengiringkan Ratu Bagus Buang menjerang nenggeri Bantan. Adapun segala nenggeri jang ketjil² semuanya sudah alah oleh Ratu Bagus Buang itu. Orang didalam nenggeri Bantan itu lain daripada jang dekat kepada Sultan semuanya menurut kata Ratu Bagus Buang itu. Adapun jang lagi bertunggu orang melainkan kota tiga itu, pag. 12 kota Sultan dengan kota Holanda dua buah. Adapun nama kota Sultan Gedung Intan; nama kota Holanda satu kota Patjinan, satu kota Karang Hantu namanja. Itulah jang lagi bertunggu orang, tetapi Sultan Bantan ditolong Kompeni dari Betawi.

Ada kira² dua musin berperang itu tiada berkesudahan; sebab maka perang itu Ratu Bagus hendak mengalahkan Sultan dengan Kompeni, karena katanja pada orang banjak itu: „Pesti boleh alah oleh hamba nenggeri Bantan ini. Djikalau sudah alah nenggeri ini, tiada kamu susah sebab perintah Sultan dengan perintah Holanda lagi". Itulah maka orang banjak menurut katanja, tiada ingat kepada djalan terkena, karena Ratu Bagus Buang itu terlalu tahu memudjuk hati orang.

Setelah didengar oleh Ki Ria Mindjan nenggeri Bantan itu berpe-

rang, nenggeri itu hampir kalah chabarnja, maka Ki Ria Mindjan pulang keBantan pergi kepada Ratu Bagus Buang itu. Sebab maka ia pergi kepada Ratu Bagus Buang itu, karena bangsanja Ki Ria itu orang gunung Bantan itu djuga.

Setelah Ki Ria Mindjan itu bertemu kepada Ratu Bagus Buang seraja menjembah kepadanja maka kata Ratu Bagus Buang: „Dari mana datangnya orang ini?“ Maka kata segala hulubalang: „Inilah, tuanku, jang bergelar Ki Ria Mindjan, disuruh Sultan mendjaga tanah Semangka selama ini. Sebab maka ia datang mendapatkan tuanku, karena kedengaran chabar tuanku hendak mengalahkan nenggeri Bantan ini“.

Maka kata Ki Ria Mindjan: „Ja tuanku, apa titah tuanku patik djundjung diatas batu kepala patik. Tiada hamba suka lagi menurut perintah Sultan Bantan lagi“.

Maka kata Ratu Bagus Buang: „Ada anak Melaju di Semangka atau tiada?“

Maka kata Ki Ria Mindjan: „Banjak, tuanku, anak Melaju didalam nenggeri Lampung Semangka berdagang disana, ada kira² tengah tiga ratus orang jang patut memegang sendjata. Adapun penghulunja bergelar Nachoda Muda“.

Maka kata Ratu Bagus Buang: „Djikalau demikian pergilah kamu pergi keSemangka djeput segala anak Melaju di Semangka itu bawak pada hamba“.

Maka kata Ki Ria Mindjan: „Bagaimana, tuanku, kalau tiada hendak dia datang mendjelang tuanku dengan baik?“

Maka kata Ratu Bagus Buang: „Djikalau demikian, bawaklah orang barang tengah dua ratus sama dengan Ki Ria. Djikalau hendak dengan baik, bawak dengan bitjara jang baik pada hamba. Djikalau tiada dia hendak dengan jang baik, dengan buruknja bawak djuga pada hamba. Djikalau ia melawan, ambil kepala penghulunja, bawak pada hamba kemari“. Demikian kata Ratu Bagus Buang kepada Ki Ria Mindjan.

Setelah berkata-kata maka Ki Ria Mindjan berlajarliah keSemangka dengan dua buah pentjalang besar keluar dari Kuala Tjaringin. Setelah sampai, Ki Ria Mindjan itu singgah pada dusun pangeran Wai Ratna, Beniawang nama dusunnja. Setelah sampai Ki Ria Mindjan disana pag. 13 maka ia berkata pada pangeran itu, demikian kata Ki Ria Mindjan pada pangeran Wai Ratna: „Hamba ini disuruh Ratu Bagus Buang datang mendjalani segala nenggeri Lampung Semangka ini. Barangsiapa perwatin anak pangeran² didalam Semangka ini hendak menurut

kata Ratu Bagus Buang atawa tidak, supaja hamba dengar, karena nenggeri Bantan pesti alah oleh Ratu Bagus Buang. Sebab maka hamba bilang demikian pada pangeran, karena pangeran jang lebih besar didalam tanah Semangka ini. Itu sebab maka hamba berkata demikian”.

Maka kata pangeran itu: „Ja Ki Ria Mindjan, djikalau tentu kalah nenggeri Bantan, barangsiapa djadi radja didalam nenggeri Bantan itulah jang kami sembah. Djangan Ki Ria susah pada bitjara itu”.

Maka kata Ki Ria Mindjan pada pangeran Wai Ratna: „Bagaimana pikir pangeran akan hal anak Melaju hendak menurut bitjara ini atawa tidak? Sebab berkata demikian itu, karena Rata Bagus Buang menjuruh mendjeput segala anak Melaju; djikalau hendak dengan baik, dengan baiknja hamba bawak; djikalau tiada hendaknja datang mendjelang Ratu Bagus Buang dengan baik, dengan djahatnja hamba bawak djuga. Demikian titah Ratu Bagus Buang pada hamba”.

Ada satu orang Lampung bernama Raden Sapang. Orang itu terlalu baik hatinja pada Nachoda Muda. Setelah didengarnja bitjara itu, maka ia pergi kepada Nachoda Muda mengatakan Ki Ria Mindjan datang disuruh Ratu Bagus Buang hendak mendjeput Nachoda Muda itu. Setelah didengar oleh Nachoda Muda chabar itu, maka baginda menjuruh memanggil segala nachoda² di dalam kampung Melaju itu. Setelah berkampunglah semuanja dirumah Nachoda Muda, maka Nachoda berkatalah kepada segala nachoda² itu, demikian katanja: „Bagaimana pikir segala sanak saudara hamba akan hal Ki Ria Mindjan hendak datang mendjeput kita sekalian ini disuruhkan Ratu Bagus Buang? Djikalau kita tiada hendak menurut bitjaranja, pesti kita diperanginja. Inilah chabar Raden Sapang pada hamba. Melainkan oleh pikir segala sanak saudara hamba dan segala nachoda² sekalian ini, karena Ki Ria Mindjan sudah sampai sekarang didusun pangeran Wai Ratna mengampungkan orang hendak datang kemari pada kita”.

Maka kata segala nachoda itu, ada jang berkata: „Baik kita turut bitjara Ki Ria Mindjan itu”, ada jang berkata tiada hendak menurut kata Ki Ria Mindjan itu. Tiada jang tentu bitjara jang akan diturutkan.

Maka berkatalah ada satu orang tua bergelar Nachoda Malim, orangnja orang datang dari Kampar nama nenggerinja, demikian katanja kepada segala nachoda jang banjak itu: „Hal segala sanak saudara hamba, djikalau begini bitjara kita, tiada boleh tentunja, melainkan kita kembalikan bitjara ini kepada Nachoda Muda bagaimana pikirnja supaja kita dengar”.

Setelah didengar segala nachoda jang banjak itu kata Nachoda Malim demikian itu maka dikembalikan orang bitjara kepada Nachoda Muda.

pag. 14 Maka kata Nachoda Malim kepada Nachoda Muda: „Bagaimana pikiran Nachoda Muda supaja kami mendengarnja”.

Maka kata Nachoda Muda: „Kalau didalam pikir hati hamba, djikalau belum alah Sultan Bantan dan djikalau belum habis Kompeni di Betawi, belum hamba hendak menurut kata Ratu Bagus Buang itu. Akan hal Ki Ria Mindjan, djikalau ia datang kemari, kita lawan berperang daripada kita menurut katanja, karena didalam pikir hamba tiada akan alah nenggeri Bantan oleh Ratu Bagus Buang meski bagaimana beraninja dan keras hatinja itu, karena Sultan Bantan itu ditolong Kompeni Holanda di Betawi. Itulah pikir hamba”.

Maka kata segala nachoda jang banjak itu: „Djikalau demikian, kita sediakan segala sendjata sekalian dan kita baiki kampung semuanya akan tempat melawan”. Maka Nachoda Muda menjuruh baiki perahu dua buah serta dengan alat sendjatanja dan nachoda didalam perahu itu akan menanti diluar kuala. Djikalau Ki Ria Mindjan itu datang dengan pentjalang, perahu dua itu akan melawannja.

Sjahdan orang didalam perahu dua itu orang jang berpilih semuanya, penghulunja bergelar Nachoda Malim. Adapun Nachoda itu sudah biasa berperang dilaut melawan badjak. Itulah jang disuruhkan Nachoda Muda. Sjahdan satu perahu ketjil disuruh lalu keBantan, [membawa] satu surat kepada kemandur menir Samberek dinenggeri Bantan mengatakan suruhan Ratu Bagus Buang datang keSemangka hendak mengalahkan nenggeri Semangka. Akan hal perwatin didalam Lampung Semangka semuanya takut kepada suruhan Ratu Bagus Buang itu, melainkan segala anak Melaju jang belum tunduk pada suruhan Ratu Bagus Buang itu. Itulah jang dibilang didalam surat. Jang pergi membawak surat ini bergelar Nachoda Tengah serta membawa ikan dan beras serta dengan pinang tua pekirim Nachoda Muda kepada Sultan. Kepada kemandur Nachoda Muda berkirim ajam ada sedikit pulak.

Serta sudah sedia muatan perahu itu lalu berlajar keBantan. Serta keBantan surat itu dipersembahkan kepada tuan Sultan satu, kepada kemandur satu, serta pekirim itu dikasihkan semuanya.

Setelah didengar tuan Sultan bunji surat itu serta dengan kemandur menir Samberek, maka disuruh dua buah kapal lalu keSemangka, satu kapal tiang tiga, satu kapal tiang dua. Orang tiga ratus soldadu Holanda dengan Bugis datang didalam kapal dua itu. Ada delapan hari lama surat itu dirimkan, kapal itu sampai keSemangka.

Adapun Ki Ria Mindjan itu lagi sedang bersuka-sukaan dengan segala perwatin dikampung pangeran Wai Ratna itu akan mentjari bitjara hendak datang menjerang kampung Melaju. Sjahdan kelihatan

pag. 15 oleh orang Ki Ria Mindjan itu kapal masuk kedalam labuhan perahu di Semangka, maka ia datang mengatakan kepada Ki Ria itu, demikian katanja kepada mereka itu: „Ada kapal datang, tuanku, dua haluan, lalu menudju kampung Melaju. Di pikir hamba pesti kapal datang dari Bantan, akan mendjaga nenggeri Semangka ini, disuruh Sultan dengan kemandur Bantan rupanja”.

Setelah didengar Ki Ria Mindjan kata orang itu, maka ia terkedjut serta dengan takutnja; dengan sebentar itu djuga pulang Ki Ria keperahunja. Setelah sampai keperahunja lalu berlajar ketika itu djuga pulang keBantan mendapatkan Ratu Bagus Buang. Setelah sampai Ki Ria Mindjan pada Ratu Bagus Buang itu, maka ia berkata, demikian bunji katanja: „Ja tuanku Ratu Bagus Buang, hamba sudah pulang dari Semangka. Akan hal bitjara hamba dengan segala perwatin, sudah berpatutan semuanja, suka menurut bitjara tuanku. Jang belum hamba bitjarakan melainkan anak Melaju sadja jang belum tentu bitjara, ja tuanku. Maka datang kapal dua buah, satu kapal tiang tiga, satu kapal tiang dua. Itulah maka hamba pulang, ja tuanku”.

Setelah didengar Ratu Bagus Buang kata Ki Ria Mindjan itu [maka] diamlah baginda, satu tiada apa katanja melainkan menjuruh berperang pada tiap² hari. Demikian laku Ratu Bagus Buang didalam nenggeri Bantan itu.

Sjahdan maka tersebut perkataan kapal jang sampai keSemangka itu. Setelah dilihat oleh Nachoda Muda, maka baginda menjuruh mengampungkan segala orang didalam kampung Melaju pergi menanti kapitan kapal itu turun kedarat. Setelah sampai kapitan itu, Nachoda Muda memberi hormat padanja serta dengan nachoda² didalam nenggeri Semangka itu. Sjahdan maka kapitan kapal itu bertanja kepada Nachoda: „Dimana sekarang chabarnja suruhan Ratu Bagus Buang itu?” Maka kata Nachoda Muda: „Ada hamba dengar chabarnja didalam nenggeri pangeran Wai Ratna”.

Setelah didengar oleh kapitan chabar itu, maka disuruhnja orang pergi melihat ada dengan tiadanja. Pergi ada seratus soldadu didalam perahu dua itu, serta kapitan itu memberi urdi pada orang itu, demikian katanja: „Kalau ada sungguh orangnja Ratu Bagus Buang itu didalam nenggeri pangeran Wai Ratna itu, segera lekas beri tahu kepada hamba dan djangan kamu kembali lagi disini. Djaga baik², djangan dikasih lepas lagi keluar dari dalam dusun itu. Nanti hamba datang”.

Sjahdan pada malam itu djuga berlajarlal lalu kenenggeri pangeran Wai Ratna itu. Setelah sampai disana tiada kelihatan pentjalang atau perahu didalam labuhan. Setelah dilihat oleh pangeran Wai Ratna

perahu itu, maka disuruhnjalah orang melihati. Maka pergilah orang melihati. Setelah sampai orang itu dekat perahu itu, maka disuruhnjalah [oleh anak perahu] itu naik perahu serta bertanyakan : „Ki Ria Mindjan ada dimana sekarang?“ Maka kata orang itu : „Tiada lagi disini, sudah pulang keBantan. Sudah berlajar dua malam lamanja”.

Maka orang didalam perahu dua itu turun kedarat mendapatkan pangeran Wai Ratna. Setelah dilihat oleh pangeran itu orang itu datang, maka segera disuruh masuk kedalam rumah oleh pangeran itu serta pangeran itu. Adalah seperti orang takut rupanja seraja berkata : „Apa kerdja datang kemari ini?“ Maka kata orang jang datang itu : „Hamba disuruh kapitan melihati Ki Ria Mindjan ; chabarnja ada disini”. Maka kata pangeran Wai Ratna itu : „Ada disini dahulu, tetapi sekarang sudah pulang ke Bantan. Maka sudah dua malam lamanja berlajar dari sini”.

Setelah sudah berkata, orang itu pulang keperahu lalu kembali mendapatkan kapitan keSemangka. Setelah sampai, lalu mendapatkan kapitan itu mengatakan Ki Ria Mindjan sudah pulang keBantan tiada lagi didalam nenggeri pangeran Wai Ratna.

Setelah sudah didengar kapitan itu Ki Ria Mindjan sudah pulang keBantan, maka ia berkata kepada Nachoda Muda menjuruh memanggil segala perwatin serta dengan pangeran semuanya didalam nenggeri Lampung Semangka itu. Maka berdjalanlah orang pada tiap² dusun menjuruh segala perwatin datang kekampung Melaju serta dengan pangeran semuanya.

Ada sepuluh hari lamanja orang berdjalan, berkampung semuanya perwatin didalam nenggeri Semangka itu. Setelah berkampung dengan beberapa anak buah perwatin datang sama² perwatinnja itu, seperti tiada termuat didalam kampung Melaju rupanja segala hamba Allah jang datang itu.

Maka berkatalah kapitan kapal itu kepada Nachoda Muda, demikian katanja : „Bilangkan kepada segala perwatin semuanya ini bagaimana pikiran perwatin serta dengan pangeran, atawa lagi suka menurut bitjara tuan Sultan dengan bitjara Kompeni, atawa tiada, supaja hamba dengar kata segala perwatin ini”. Setelah didengar Nachoda Muda kata kapitan demikian itu, maka baginda berkatalah seperti kata kapitan itu.

Maka kata pangeran Wai Ratna kepada Nachoda Muda : „Semuanya perwatin suka kepada tuan Sultan serta tuan kemandur didalam nenggeri Bantan seperti selama ini djuga”.

Setelah didengar kapitan itu kata pangeran Wai Ratna demikian itu,

pag. 17 maka kata kapitan itu: „Kalau sungguh pangeran lagi suka kepada tuan Sultan serta dengan Kompeni, apa sebab suruhan Ratu Bagus Buang itu kamu suruh masuk kedalam dusun kamu? Tiada pangeran tahu Ratu Bagus Buang itu musuh Sultan dengan Kompeni sekarang? Djikalau tiada Nachoda Muda memberi tahu kepada tuan Sultan serta dengan tuan kemandur Bantan, sampai sekarang tuan Sultan dengan kemandur tiada tahu suruhan ratu Bagus Buang dalam Semangka ini”.

Setelah didengar pangeran kata kapitan demikian itu [maka kata-nja]: „Sebab maka hamba tiada memberi tahu kepada tuan Sultan serta dengan tuan kemandur, karena tiada orang akan hamba suruh pergi keBantan, dan lagi, hamba takut kepada Ki Ria Mindjan itu, tiadakan terlawan oleh hamba. Kapitan tahu kepada ‘adat segala kami perwatin didalam Semangka ini: tiada menaruh sendjata seperti patut akan melawan musuh itu. Sebabnja adapun segala kami didalam tanah Semangka ini seperti perempuan sadja. Adapun pekerdjaan kami didalam Semangka ini disuruh tuan Sultan dengan tuan kemandur melainkan membuat kebun lada”.

Setelah didengar kapitan itu kata pangeran demikian itu, tiadalah kapitan itu gusar lagi. Ada kepada satu hari maka berkatalah kapitan itu kepada Nachoda Muda menjuruh bertanja kepada tiap² perwatin kalau suka membawak lada kepada hamba supaja hamba terima segala lada didalam nenggeri ini, dan urdi tuan Sultan dengan tuan kemandur menjuruh menerima kepada hamba disini. Maka dikatakan oleh Nachoda Muda kepada tiap² perwatin bitjara itu. Serta didengar oleh segala perwatin itu, semuanja perwatin suka kepada bitjara itu, maka segala perwatin menjuruh anak buahnja masing² membawak lada dikampung Melaju. Sudah terkampung semuanja lada maka berdatjinglah kekapal. Ada tiga bulan lamanja saratlah kapal dua itu. Kapal itu belum djuga pulang keBantan lagi menantikan chabar perang Ratu Bagus Buang djuga dengan Sultan Bantan itu. Setelah sudah alah Ratu Bagus Buang itu, tiada lagi musuh Sultan dengan Kompeni lagi, semuanja sudah lari kegunung, maka kemandur berkirin surat kepada kapitan itu menjuruh pulang keBantan. Serta sampai, kapal dua itu pulang keBantan serta dengan muatannja lada.

Setelah didengar Sultan dengan kemandur chabar kapitan itu membawak lada terlalu hanjak, sukalah hati Sultan dengan kemandur mendengar chabar itu. Maka disuruh Sultan satu pentjalang membawak real beli lada lalu keSemangka. Demikianlah bitjara Sultan dengan kemandur menir Samberek didalam nenggeri Bantan.

V

Ada setengah musin lamanja kapal itu pulang keBantan maka Nachoda Muda berlajar pula keBantan dengan segala perahu dagang Melaju didalam Semangka itu membawak lada semuanya. Setelah sampai selat tanah Djawa dengan pulau Pertja ini, maka datang angin salah, maka perahu Nachoda Muda petjah disana antara nenggeri Bantan dengan Tjaringin. Petjah perahu itu ketika malam hari, ada pukul dua belas malam. Lada muatan perahu itu ada seratus bahara ; sedikit tiada dapat, melainkan sendjata didalam perahu itu sadja jang disuruh ambil kepada anak perahu itu. Adapun perahu nachoda jang lain² itu semuanya selamat sampai keBantan semuanya.

Setelah sudah Nachoda Muda mengambil barang² jang dapat, maka baginda keBantan dengan sampan ketjil dengan anak perahu dua orang. Serta sampai keBantan lalu masuk kedalam kota mendapatkan fiscaal mengatakan perahu sudah petjah antara kuala Tjaringin dengan nenggeri Bantan membawak lada seratus bahara. Setelah fiscaal mendengar chabar itu, maka dibawaknjalah Nachoda Muda kepada kemandur mengatakan perahu sudah petjah membawak lada ada seratus bahara. Maka kata kemandur : „Apa boleh buat, untung Nachoda Muda mau rugi”.

Setelah sudah berkata dengan kemandur, maka berdjalan pulak kerumah pangeran Kusumaningrat, menteri Sultan [jang] tua dari pada menteri jang banjak didalam nenggeri Bantan itu, karena pangeran itu jang memegang bitjara didalam nenggeri Bantan itu, baik bitjara dilaut atawa bitjara didarat, tempat tuan Sultan pertjaja. Pada djaman itu Sultan tahu selamatnja sadja pada barang Sultan bitjara kepada pangeran itu ; demikianlah ‘adat Sultan Bantan. Itulah maka Nachoda Muda pergi mendjelang pangeran Kusumaningrat itu, mengatakan perahu sudah petjah membawak lada seratus bahara.

Setelah didengar oleh pangeran kata Nachoda Muda itu, maka kata pangeran itu : „Apa boleh buat, untung baik dengan untung buruk datang daripada Allah. Djangan Nachoda Muda kurang pertjaja kepada Allah”. Demikianlah kata pangeran itu, seraja pangeran berkata pula : „Apa kurang Nachoda boleh hamba tolong”.

Maka kata Nachoda Muda : „Itu sebab maka hamba datang kepada tuan pangeran. Hamba mintak tolong pindjam satu perahu jang boleh muat dua kojan akan mendjeput anak perahu hamba serta dengan barang² hamba jang dapat”. Maka dikasihnja satu perahu serta dengan orang melajarkannja sekali. Serta sampai perahu itu maka dimuatkan

segala barang² jang dapat itu, maka pulang perahu itu keBantan.

Adapun Nachoda Muda itu tiada berdjalan² sebab susah hatinja. Maka pangeran Kusumaningrat pada satu hari pergi mengadap tuan Sultan seraja pangeran itu berchabar kepada Sultan mengatakan: pag. 19 „Perahu banjak datang dari Semangka membawak lada sama² Nachoda Muda, tetapi perahu Nachoda Muda tiada selamat sampai keBantan ini, sudah petjah antara nenggeri Bantan ini dengan kuala Tjaringin membawak lada seratus bahara. Terlalu kasihan hati hamba kepada Nachoda Muda itu”. Demikian kata pangeran Kusumaningrat kepada Sultan.

Serta didengar Sultan kata pangeran Kusumaningrat demikian itu maka Sultan berkata kepada pangeran Kusumaningrat itu, demikian katanja: „Djikalau Nachoda Muda itu kurang modal, tolong barang berapa maka sampai padanja”.

Setelah sudah pangeran itu berkata-kata dengan Sultan maka ia memohon pulang kerumahnja. Maka disuruhnjalah satu hulubalang pergi mendjeput Nachoda Muda itu. Serta bertemu hulubalang itu dengan baginda itu maka hulubalang itu berkata, demikian katanja: „Hamba ini dititahkan tuan pangeran Kusumaningrat mendjeput Nachoda Muda”. Serta didengar oleh baginda itu kata hulubalang demikian itu maka baginda berdjalanlah dengan sebentar itu djuga sama hulubalang itu mengadap pangeran Kusumaningrat.

Setelah baginda sampai kerumah pangeran itu maka kata pangeran Kusumaningrat kepada Nachoda Muda, demikian katanja: „Djangan Nachoda susah hati. Kalau kurang modal tuan Sultan menolong hingganya berapa Nachoda suka akan pembeli perahu serta dengan muatannja”.

Setelah didengar baginda kata pangeran itu maka kata baginda: „Hamba lagi pikir dahulu, tuan pangeran!” Setelah sudah baginda pikir seketika maka baginda berkata: „Terima kasih, tuan pangeran Kusumaningrat. Tiada hamba berani mengambil modal radja, karena siapa tahu hamba mati anak hamba pesti susah [se]peninggal hamba, karena anak hamba lagi belum biasa memegang modal radja. Hamba berdagang selama ini modalkan diri djua barang berapa dapat hamba tjari”.

Setelah didengar pangeran Kusumaningrat kata Nachoda Muda itu [maka kata pangeran]: „Tiada salah tuan Sultan dengan hamba djikalau Nachoda Muda tiada hendak mengambil modal radja; tiadalah djadi radja memberi modal kepada Nachoda Muda itu”.

Setelah sudah berkata-kata, maka baginda pulanglah keperahu, tiada baginda berdjalan-djalan. Ada sebulan antaranja didalam antara maka

datang satu perahu dari Semangka disuruh oleh isteri baginda itu membawak real akan pembeli perahu dari Semangka itu. Serta sampai perahu itu maka dibelinjalah perahu itu lengkap serta dengan muataunja, maka baginda pulanglah keSemangka. Sehari semalam pelajaran sampailah ia keSemangka itu. Tiadalah baginda hendak berlajar lagi melainkan perahunja saja jang disuruhkannja pergi keBantan membawa lada serta dengan surat baginda itu.

VI

pag. 20 Maka baginda membuat suatu rumah, pandjang sepuluh, buka selapan depa; semuanja dinding rumah itu kaju djati semuanja. Sebab maka baginda membuat rumah demikian itu, didalam pikir kata baginda: Djikalau hamba mati, tiada anak hamba susah membuat rumah hinggan dua puluh musin [se]peninggal hamba mati. Demikianlah pikiran baginda itu. Ada kira² dua musin lamanja membuat rumah itu maka sudah beberapa belandja habis sebab membuat rumah itu tiada kurang dari seribu real.

Setelah sudah rumah itu, maka baginda herlajar pulak keBantan; ada tiga musin lamanja baginda berulang-ulang keBantan itu membawak lada. Sjahdan maka baginda membeli perahu dua buah dibawak pulang keSemangka; serta sampai keSemangka perahu baginda jang dua itu satu perahu baginda kasihkan kepada anakanda jang bernama Wasub serta dengan modalnja serta dengan alat sendjatanja. Maka anakanda itu bergelar Nachoda Bujung disebut orang. Sjahdan perahu jang satu lagi baginda kasihkan kepada anakanda jang bernama Wasal serta dengan modalnja dan alat sendjatanja. Maka anakanda itu bergelar Nachoda Lela disebut orang. Adapun anakanda jang dua itu telah pandai pada barang pekerdjaan dunia ini seperti menjurat dan berniaga, semuanja diadjarkan baginda itu. Ada anakanda dua orang lagi laki², satu bernama Bantan, jang satu bernama La'udin; itu lagi baginda serahkan mengadji dan menjurat.

Sjahdan maka baginda berlajar keBantan serta dengan beberapa nachoda², dan anakanda Nachoda Bujung dan Nachoda Lela berlajar pulak sama² dengan satu seorang perahunja itu. Kepada ketika itu tiada berapa lamanja berlajar itu sampailah keBantan semuanja perahu itu dengan selamatnja membawak lada. Maka Nachoda Muda pergilah kepada fiscaal dan kemandur menir Samberek didalam nenggeri Bantan mengatakan semuanja perahu dagang Melaju dalam nenggeri Lampung Semangka datang membawak lada sama² dengan hamba. Setelah sudah

kemandur mendengar demikian itu, terlalu suka hatinja. Setelah sudah berkatakata Nachoda Muda itu dengan kemandur, maka baginda pergi pulak mendjelang pangeran Kusumaningrat serta dengan segala sjahbandar Sultan didalam nenggeri Bantan itu semuanya, mengatakan perahu anak Melaju semuanya datang dari Semangka membawak lada. Maka segala mereka itu suka-tjitalah hatinja sebab mendengar lada banjak datang dari Lampung Semangka itu. Setelah sudah berkata, maka Nachoda Muda pulanglah keperahunja. Setelah pagi hari maka dibongkar segala muatan, maka datanglah djurutulis Kompeni dengan djurutulis Sultan menerima lada itu semuanya.

pag. 21 Setelah sudah diterima Sultan dengan Kompeni lada itu, sjahdan maka Sultan memanggil pangeran Kusumaningrat. Serta sampai suruhan itu kepada pangeran seraja berkata, demikian katanja: „Ja tuanku pangeran, hamba dititah Duli jang dipertuan menjuruh tuanku mengadap kedalam istana Duli jang dipertuan”.

Serta didengar pangeran itu kata suruhan demikian itu, maka pangeran itu berdjalan lalu masuk kedalam istana tuan Sultan. Serta sampai pangeran itu kedalam istana maka duduk mengadap seraja menjembah, demikian sembahnja: „Ja tuanku, hambamu datang mengadap duli tuanka, barang titah patik djundjung diatas batu kepala patik”.

Setelah didengar tuan Sultan sembah pangeran Kusumaningrat demikian itu, maka tuan Sultanpun berkata, demikian katanja: „Adapun sebab maka hamba memanggil pangeran, hamba hendak memanggil Nachoda Muda kedalam istanaku ini, karena hamba hendak mengasihinja gelar, karena Nachoda Muda itu sudah banjak [berdjasa] keBantan, kepada hamba dan kepada Kompeni”.

Setelah didengar pangeran Kusumaningrat titah tuan Sultan demikian itu, maka pangeran berkata: „Apabila hamba datang membawak Nachoda Muda mengadab Duli tuanku?” Maka kata tuan Sultan: „Esok pagi² bawak Nachoda Muda itu kepada hamba kedalam istanaku ini”. Setelah sudah berkata maka pangeran itu bermohon pulang kerumahnja.

Setelah pagi² hari maka pangeran menjuruh satu orang hulubalangnya mendjeput Nachoda Muda itu. Serta sampai hulubalang itu maka ia berkata kepada Nachoda Muda itu, demikian katanja: „Hamba datang kepada Nachoda Muda disuruh tuan pangeran Kusumaningrat menjuruh Nachoda datang kedalam istana baginda itu serta dengan hamba ini”.

Serta didengar Nachoda Muda kata hulubalang itu, maka baginda

berdjalanlah sama² dengan hulubalang itu mengadab pangeran Kusumaningrat. Serta sampai Nachoda Muda itu kerumah pangeran itu, maka Nachoda Muda berkata, demikian katanja: „Hamba datang mendjelang tuan pangeran dari karena datang hulubalang tuan pangeran titahkan mendjeput hamba”.

Serta didengar pangeran kata Nachoda Muda itu, maka pangeran berkata: „Sebab maka hamba memanggil Nachoda Muda, karena hamba dititahkan tuan Sultan membawak Nachoda Muda mengadab Duli jang dipertuan Sultan sama² dengan hamba pada hari ini”.

Serta sudah berkata-kata maka Nachoda Muda berdjalanlah sama² dengan pangeran Kusumaningrat itu kedalam kota sultan Bantan. Serta sampai diluar pintu kota besi itu maka ia berhenti duduk, karena disitulah tempat orang djaga. Adapun orang jang djaga disana sembilan orang pengawalnja dan sembilan hulubalangnya berganti-ganti djaga pada tiap² hari memegang sendjatanja. Disebelah pintu besi itu satu kapitan Holanda dengan empat puluh orang soldadunya djaga disana.

pag. 22

Setelah dilihatnja pangeran Kusumaningrat itu datang sama dengan Nachoda Muda itu, maka kata segala pengawal jang djaga itu serta kapitan Holanda itu: „Apa sebab maka tuan pangeran membawak Nachoda kemari ini?” Maka kata pangeran: „Sebab maka hamba datang sama² Nachoda ini, karena tuan Sultan menjuruh hamba membawak Nachoda Muda ini mengadab duli tuan Sultan”.

Setelah didengar segala pengawal jang djaga itu serta dengan kapitan itu kata pangeran Kusumaningrat demikian itu, maka segala mereka itu tertjengang-tjengang seraja pikir didalam hatinja: Apa kehendak tuan Sultan kepada Nachoda Muda ini, karena beberapa banjak Nachoda² jang besar dan jang kaja ditanah Djawa ini datang ke-Bantan ini, seorangpun belum hamba melihat atawa mendengar jang dipanggil tuan Sultan masuk kedalam kota ini. Demikian pikirnja segala pengawal jang djaga itu serta dengan kapitan Holanda itu.

Sjahdan maka kata pangeran Kusumaningrat kepada orang jang djaga itu: „Pergilah engkau kepada Pekir Adam katakan hamba ada diluar pintu besi sama² dengan Nachoda Muda akan mengadab Duli jang dipertuan”. Setelah didengar mereka itu kata pangeran demikian itu maka ia berdjalan mendapatkan Pekir Adam itu mengatakan pangeran Kusumaningrat sama² Nachoda Muda ada diluar pintu besi akan mengadab Duli jang dipertuan. Maka kata Pekir Adam itu: „Suruhlah baginda itu datang kepada tempatku ini”. Maka hulubalang itu pulanglah mendapatkan pangeran Kusumaningrat serta dengan Nachoda Muda itu mengatakan Pekir Adam menjuruh pangeran serta

Nachoda Muda datang kepada tempat Pekir Adam itu. Setelah didengar pangeran kata hulubalang itu, maka baginda kedua itu datanglah pada tempat Pekir Adam itu.

pag. 23 Adapun tempat Pekir Adam itu ada empat puluh orang jang pandai bermain dabus tjara Arab dan memalu segala bunji-bunjian dan jang pandai menari tjara Djawa. Djikalau Sultan hendak melihat orang bermain-main, datanglah pada tempat Pekir Adam itu. Barang apa permainan jang suka hati Sultan melihat, ada semunja pada tempat itu.

Setelah sampai pangeran serta dengan Nachoda Muda kepada tempat Pekir Adam itu maka kata Pekir Adam: „Apa sebabnja maka Nachoda Muda ini datang sama² tuan pangeran Kusumaninigrat ini?“ Setelah didengar baginda* kata Pekir Adam demikian itu, maka baginda* berkata: „Tiada hamba tahu, ja Pekir Adam, kehendak hati tuan Sultan menjuruh hamba membawak Nachoda Muda ini mengadab duli tuan Sultan kepada hari ini“.

Setelah didengar oleh Pekir Adam kata pangeran Kusumaningrat demikian itu, maka Pekir Adam tertjengang-tjengang seraja pikir didalam hatinja: Apa kehendak hati tuan Sultan kepada Nachoda Muda ini; tiada terpikir didalam hati Pekir Adam itu. Maka pangeran Kusumaningrat berkata kepada Pekir Adam itu, demikian katanja: „Pergilah Pekir Adam mengadab Duli jang dipertuan, katakan hamba ada pada tempatmu ini sama² Nachoda Muda akan mengadab Duli jang dipertuan“.

Setelah didengar Pekir Adam kata pangeran itu maka ia pergilah mengadab Duli jang dipertuan. Setelah sampai Pekir Adam itu pada tempat segala dajang² biti² perwara sekalian itu, [dan] setelah dilihat oleh dajang² itu Pekir Adam itu datang, maka berkatalah seorang perempuan tua jang mendjaga segala mereka itu, demikian katanja: „Apa kehendak Pekir Adam datang kemari ini?“ Maka kata Pekir Adam itu: „Ja ibuku, sebab maka hamba datang kemari ini mengatakan pangeran Kusumaningrat serta dengan Nachoda Muda hendak mendjelang duli jang dipertuan. Baginda itu ada menanti pada tempat hamba akan menanti titah jang dipertuan“.

pag. 24 Setelah didengar oleh perempuan tua itu kata Pekir Adam demikian itu maka perempuan tua itu pergilah mengadab Duli jang dipertuan. Serta sampai perempuan tua itu maka ditanja oleh tuan Sultan: „Apa kehendakmu datang kepadaku?“ Maka sembah perempuan tua itu:

* Lees: pangeran.

„Tuanku, ampun kebawah Duli jang mahamulia diatas batu kepala patik. Sebab hambamu datang mendjundjung duli mengatakan tuan pangeran Kusumaningrat dengan Nachoda Muda ada dirumah Pekir Adam hendak datang mendjelang Duli tuanku”. Setelah didengar tuan Sultan kata perempuan tua itu, maka titah tuan Sultan : „Suruhlah pangeran itu datang kepadaku”.

Maka perempuan tua menjembah lalu mendapatkan Pekir Adam itu mengatakan titah tuan Sultan menjuruh pangeran dengan Nachoda Muda masuk mengadab kedalam istana. Setelah sampai perempuan tua itu kepada Pekir Adam maka berkata kepada Pekir Adam itu menjuruh pangeran Kusumaningrat dengan Nachoda Muda masuk mengadab kedalam istana. Setelah didengar Pekir Adam kata perempuan tua itu, maka ia pergilah mendapatkan pangeran Kusumaningrat dengan Nachoda Muda itu mengatakan Duli jang dipertuan menjuruh baginda jang kedua itu masuk mengadab kedalam istana Jang dipertuan. Setelah didengar pangeran kata Pekir Adam itu maka berdjalan kedua baginda itu masuk kedalam istana.

Setelah sampai pangeran Kusumaningrat serta dengan Nachoda Muda itu seraja menjembah dan mendjundjung Duli jang dipertuan itu, maka pangeran Kusumaningrat dengan Nachoda Muda duduk mengadab. Maka titah tuan Sultan kepada pangeran Kusumaningrat : „Kepada hari ini aku melekatkan gelar kepada Nachoda Muda ini Kjai Demang Purwasedana. Katakan olehmu kepada pengawal jang sembilan dan kapitan Belanda jang djaga diluar pintu kotaku ini serta dengan segala hamba rakjatku didalam nenggeri Bantan ini”.

Setelah didengar Nachoda Muda kata tuan Sultan demikian itu maka Nachoda Muda menjembah Duli jang mahamulia itu, seraja berkata : „Ampun tuanku, djanganlah hambamu diberi gelar jang lain ; melainkan gelar hamba seperti gelar sama djua jang hamba mintak dibawah Duli halarat tuanku. Akan hal perintah tuanku patik djundjung diatas batu kepada patik”.

„Maka sabda Jang dipertuan : „Tiada boleh berubah lagi daripada kata hamba, karena sudah tergerak didalam [hati] hamba”, demikian kata Duli jang dipertuan.

Setelah sudah berkata maka bermohon hendak pulang. Maka tuan Sultan menjuruh dajang memberi persalin pertama kopiah tjabang dan badju sekelat dan sarwal sekelat dan semambu satu, tumbak satu dan keris sebilah, pajung besar satu. Serta sudah persalin semuanja, maka pangeran Kusumaningrat serta dengan Kjai Demang Purwasedana bermohonlah pulang kepada Duli jang dipertuan.

Setelah sampai pada pintu besi itu maka pangeran berkata kepada pengawal jang sembilan itu serta dengan kapitan kota itu: „Adapun Nachoda Muda ini sekarang titah tuan Sultan gelarnja: Kjai Demang Purwasedana. Katakan kepada segala orang didalam nenggeri Bantan ini”. Maka kata segala mereka itu: „Baiklah tuan pangeran, boleh kami mengkabarkan kepada rakjat tuanku didalam nenggeri Bantan ini”. Setelah sudah berkata-kata maka pangeran berdjalan pulang keru-mahnja.

Setelah pagi² hari maka Kjai Demang Purwasedana pergilah kepada kemandur. Serta sampai memberi tabik kepada kemandur seraja ber-kata: „Ja tuan kemandur, hamba datang kepada tuan, semalam hamba dipanggil tuan Sultan dikasih gelar seperti gelar punggawa ditanah Djawa ini. Hamba mintak kepada tuan Sultan seperti gelar lama djua, tiada boleh lagi”.

Serta didengar kemandur kata Kjai Demang Purwasedana itu maka kata kemandur: „Kalau Sultan belum kasih gelar pada kamu, hamba memberi kamu gelar seperti ‘adat gelar orang Kompeni ini. Sekarang Sultan sudah mengasih gelar sama djuga seperti hamba”. Maka kemandur mengeluarkan satu senapang bermata dua, satu pistol bermata dua. Maka kata Kjai Demang Purwasedana: „Berapa harga bedil ini, tuan?” Maka kata kemandur: „Tiada hamba djual, hamba kasihkan sadja kepada Kjai Demang Purwasedana”.

Serta sudah berkata-kata maka ia pulang keperahu. Setelah sampai ia keperahu maka datang dua orang dengan sampan ketjil membawak satu tong mesiu dengan satu tong peluru. Maka kata Kjai Demang: „Apa kamu bawak ini? Darimana datang kamu ini?” Maka kata orang itu: „Hamba disuruh tuan kapitan dari kota tuan Sultan mehantarkan peluru dengan ini mesiu kepada tuan Kjai Demang Purwasedana”. Maka disuruh simpan kepada anak perahu mesiu dengan peluru itu. Maka suruhan itu pulang. Maka kata Kjai Demang Purwasedana: „Hamba kirim tabik kepada tuan kapitan”.

Sjahdan disuruh Kjai Demang panggil segala nachoda² jang sama² datang dari Semangka itu diperahunja masing². Setelah sampai segala nachoda itu, maka ia berkata: „Apa kehendak datuk memanggil kami sekalian ini?” Maka kata Kjai Demang Purwasedana: „Sebab maka hamba memanggil segala nachoda ini, karena hamba dikasih gelar oleh Sultan dengan Kompeni. Tiada boleh hamba mintak seperti gelar lama. Adapun perbuatan ini bukannya hamba mintaki bukannya hamba sukakan. Siapa tahu mendjadi baik, siapa tahu mendjadi djahat kita”.

Maka kata segala nachoda² masing² pada katanja; ada jang

berkata baik, ada jang berkata tiada baik. Maka kata Kai Demang Purwasedana: „Apa boleh buat, karena radja dengan Kompeni sudah memberi beban kepada hamba. Melainkan hamba serahkan kepada Allah; untung baik dan untung djahat datang daripada Allah, tiada boleh hamba salahi lagi. Sudah ‘adat hamba jang dibawah radja dan Kompeni: tiada boleh membawak sekehendak hati sendiri, melainkan kehendak radja dan Kompeni djua jang berlaku”. Setelah sudah berkata-kata itu, maka segala nachoda itu pulang keperahunja masing² serta membeli dagangan. Maka nachoda² itu sedia semuanja perahunja akan berlajar ke Semangka.

Kepada satu hari Kjai Demang pergi mengadab pangeran Kusumaningrat mengatakan hendak berlajar pulang keSemangka serta dengan segala nachoda jang banjak itu. Setelah sudah berkata maka berdjalan kedalam kota kepada kemandur mengatakan hendak pulang keSemangka dengan segala perahu dagang Melaju semunja. Setelah didengar kemandur kata Kjai Demang Purwasedana itu maka kata kemandur itu: „Baiklah Kjai Demang Purwasedana! Djaga baik²; djangan dikasih perwatin berselisih samanja perwatin. Kalau ada lada kering, djangan lama disimpan didalam tanah Lampung Semangka itu”. Setelah sudah berkata-kata maka pulang keperahu lalu berlajar semuanja perahu itu pulang keSemangka. Tiada berapa lama antaranja sampailah keSemangka. Demikianlah pekerdjaan segala dagang Melaju didalam Semangka pada tiap² musin.

VI

Ada tiga musin antaranja maka datang surat dari Kerui dikirimkan petor Mr Norris kepada Kjai Demang serta dua soldadu membawak surat itu. Adapun bunji surat itu mengatakan mintak hantarkan soldadu serta dengan surat itu keBetawi kepada Mr Garden, orang Inggeris, karena tuan itu mata² segala tuan² didalam bandar Bangkahulu pada zaman itu. Maka disuruh Kjai Demang Purwasedana hantarkan soldadu itu serta dengan surat itu keBetawi.

Didalam bulan itu djua kedengaran chabar Bangkahulu perang dengan Perantjis itu, lalu di Kerui banjaklah orang Kerui pindah keSemangka mengadab Kjai Demang Purwasedana. Maka kata Kjai Demang itu: „Diamlah segala saudara hamba sama² dengan hamba didalam Semangka ini; djangan takut kepada Perantjis, tiada mengapa, karena Semangka ini pegangan Kompeni Belanda. Djikalau sudah

senang nenggeri Bangkahulu, kalau hendak pulang ke Kerui, pulang pulak, tiada mengapa”.

pag. 27 Sjahdan ada lima bulan lamanja Perantjis sudah belajar dari Bangkahulu, chabar orang, maka datang perahu dari Bantan disuruh Sultan dengan kemandur mengambil lada. Maka perahu itu singgah di Semangka, mintak orang jang sudah biasa di Kerui kepada Kjai Demang Purwasedana; urdi Sultan dengan kemandur. Setelah sudah dapat orang, perahu itu belajarlah keKerui serta dengan orang didalam Semangka itu. Setelah dapatlah lada Kerui, oleh perahu itu dibawak keBantan. Tiada berapa lama antaranja maka datang pulak kompeni Inggeris ke Bangkahulu, chabar orang. Tiada lagi Sultan menjuruh perahu lagi keKerui.

Ada semusin antaranja ada nachoda dua didalam Semangka itu, jang seorang bergelar Nachoda Setia, jang seorang bergelar Nachoda Dugam. Maka nachoda dua itu belajar keBantan membawak lada. Serta sampai ia keBantan, sudah ia membongkar muatanja, maka nachoda itu membeli dagangan jang patut dibawak keBangkahulu. Setelah sudah ia membeli dagangan, maka belajarlah ia pulang keSemangka, Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam itu, membaiki perahunja. Serta sudah ia membuati perahunja, maka segala dagangannja dimuatkannja kedalam perahunja.

Maka kata Kjai Demang Purwasedana: „Hendak kemana Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam ini?” Maka kata Nachoda dua itu: „Hamba hendak pergi keBangkahulu”.

Serta didengar Kjai Demang Purwasedana kata Nachoda itu [maka katanja]: „Tiada djadi kamu pergi keBangkahulu, karena larangan kompeni Belanda. Setiap pergi keBangkahulu tiada boleh, pasti dapat tjilaka”.

Maka kata nachoda itu: „Djangan tuan takut, tiada dapat tjilaka, sebab kami ini ada ‘akal kami dua ini’”. Maka kata Kjai Demang: „Meski ada ‘akal kamu, tiada djua djadi kamu pergi keBangkahulu”. Maka nachoda itu diamlah. Setelah hari malam ia belajar djua nachoda itu, tiada tertahan.

Ada semusin antaranja maka datang satu pentjalang dari Bantan, gelar nachodanja Nachoda Djamil. Serta ia sampai keSemangka maka ia berkata kepada Kjai Demang Purwasedana: „Mintak orang tiga puluh sama² dengan hamba. Hamba disuruh kemandur pergi keKerui melihati nenggeri itu”, kata Nachoda Djamil itu.

Maka kata Kjai Demang: „Apa djuga kerdja pergi keKerui, karena kompeni Inggeris sudah ada di Bangkahulu, chabar orang”.

Maka [kata] Nachoda Djamil: „Tiada mengapa, karena urdi kemandur djangan tiada hamba lalu di Kerui itu”. Maka berdjalanlah orang tiga puluh sama² Nachoda Djamil itu.

Ada sebulan lamanja berdjalan maka pulanglah ia keSemangka, karena didengarnya suruhan kemandur datang dari Bangkahulu lalu keKerui. Tiada Nachoda Djamil itu hendak bertemu dengan orang datang dari Bangkahulu. Setelah sampai Nachoda Djamil itu di Semangka, maka ia bertemu dengan Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam datang dari Bangkahulu.

Maka Nachoda Djamil itu pulang keBantan tiada lagi ia bertemu dengan kemandur menir Samberek; sudah pindah keSemarang mendjadi hidalir (Edele Heer) di Semarang. Adapun kemandur didalam nenggeri Bantan itu bergelar kemandur menir Pur. Maka Nachoda Djamil itu berkata kepada kemandur itu: „Ja tuanku kemandur, hamba ini datang dari Kerui. disuruh tuan kemandur menir Samberek melihat nenggeri itu. Hamba sampai di Kerui maka datanglah suruhan kemandur dari Bangkahulu mendjaga nenggeri itu”.

Serta didengar kemandur kata Nachoda Djamil itu [maka katanja]: „Apa boleh buat, kalau sudah datang orang jang punja nenggeri, dimana boleh suka hati kita lagi didalam nenggeri orang”.

Setelah sudah ia berkata-kata itu maka Nachoda Djamil itu pergi kerumah alperes si Talib. Adapun alperes si Talib itu peranakan Mangkasar djadi alperes didalam nenggeri Bantan itu. Maka ia bertanja kepada Nachoda Djamil: „Apa chabar orang didalam Semangka?” Maka kata Nachoda Djamil itu: „Tiada apa² chabar melainkan ada Nachoda Dugam dengan Nachoda Setia baru datang dari Bangkahulu. Itulah jang hamba lihat”. Maka kata alperes itu: „Tiada Nachoda chabarkan kepada kemandur chabar itu?” Maka kata Nachoda Djamil: „Belum hamba chabar²kan kepada orang lain daripada alperes ini”.

Setelah pagi² hari maka pergilah alperes itu sama² Nachoda Djamil kepada kemandur menir Pur mengatakan: „Ada satu nenggeri Semangka namanja, nenggeri itu didalam pegangan tuan. Tiada lain kerdjanja pada tiap² musin melepas perahu lalu keBangkahulu. Lagi [kata] Nachoda Djamil ini: „Di Semangka ada dua buah perahu baru pulang dari Bangkahulu dilepas oleh penghulu di Semangka itu, gelarnya Kjai Demang Purwasedana; tuan Sultan dengan tuan kemandur menir Samberek memberi gelar itu. Sebab maka ia dikasih gelar begitu ia mendjaga nenggeri itu dan mendjaga kalau ada perahu lalu di Bangkahulu. Sekarang Kjai Demang itu sudah kaja. Kalau didalam nenggeri Semangka, tiada orang seperti Kjai Demang itu kajanja”.

Maka kata kemandur: „Adakah ia datang keBantan ini? Kalau ia datang, boleh hamba kasih denda kepadanya”. Maka kata Nachoda Djamil: „Hamba tinggal sudah membuat perahu hendak datang membawak lada keBantan ini”.

pag. 29

Setelah sudah berkata maka pulang alperes itu sama² Nachoda Djamil. Sebab maka alperes itu bentji, karena dilihatnja segala orang dari Semangka datang keBantan tiap musin membawak lada tiada orang peduli dan tiada orang malu kepadanya selama djaman kemandur menir Samberek. Selama kemandur menir Pur itu, alperes si Talib itu jang tempatnja pertjaja. Barang apa kehendaknja kemandur itu dibilangnja kepada alperes itu. Terlalu kasih sajang kemandur itu kepadanya.

Ada lima bulan antaranja maka datanglah Kjai Demang Purwasedana keBantan dengan beberapa perahu Melaju datang sama² serta anakanda Nachoda Bujung dan Nachoda Lela; anakanda si Bantan dan La'udin datang pulak keBantan. Ada dua belas buah perahu jang datang itu, semuanya sarat dengan lada. Serta sampai semuanya perahu itu, Kjai Demang turun kedarat mendapatkan fiscaal. Serta bertemu dengan fiscaal Kjai Demang itu memberi hormat. Maka kata fiscaal: „Apabila Kjai Demang datang?” Maka kata baginda itu: „Hamba baharu sampai, tuan fiscaal. Ada duabelas perahu datang sama² hamba membawak lada semuanya”. Maka kata fiscaal itu: „Baiklah, Kjai Demang Purwasedana. Marilah kita pergi kepada kemandur, karena kemandur ini kemandur baru. Ada Kjai Demang mendapat chabar di Semangka kemandur sudah berganti?” Maka kata Kjai Demang: „Belum ada hamba mendapat chabar, tuan fiscaal”.

Setelah sudah berkata-kata, maka ia pergilah masuk kedalam kota mendapatkan kemandur itu sama² fiscaal. Serta sampai, maka memberi hormat kepada kemandur itu seraja fiscaal berkata: „Inilah, tuan kemandur, jang bergelar Kjai Demang Purwasedana didalam tanah Lampung Semangka, jang memegang urdi Kompeni serta dengan urdi Sultan mengetahui bitjara didalam tanah Lampung Semangka”.

Serta sudah fiscaal berkata, maka Kjai Demang Purwasedana berkata kepada kemandur: „Ja tuan kemandur, hamba ini datang membawak lada, duabelas buah perahu datang sama dengan hamba. Semuanya perahu itu sarat dengan lada, tetapi ada hamba chabarkan kepada tuan kemandur akan hal bitjara didalam Semangka. Ada dua buah perahu lalu keBangkahulu tiada dengan setahu hamba. Orang itu ada sekarang di Semangka, sudah pulang dari Bangkahulu”.

Maka kata kemandur: „Djangan dahulu dibilang pada hamba bitjara

itu, hamba sudah pulak mendengar chabar itu”.

Setelah sudah berkata-kata maka fiscaal serta dengan Kjai Demang Purwasedana memberi hormat kepada kemandur lalu pulang. Maka Kjai Demang Purwasedana pergilah kepada pangeran Kusumaningrat mengatakan perahu ada duabelas buah datang dari Semangka membawak lada sama² baginda itu datangnya. Serta didengar pangeran kata Kjai Demang demikian itu terlalu sukatjita hati pangeran sebab mendengar lada banjak datang dari Semangka.

Serta sudah berkata-kata maka Kjai Demang Purwasedana bermohon lalu pulang keperahu. Serta pagi² hari maka sekalian perahu itu membongkar muatannya. Setelah sudah berbongkar muatan maka datang djurutulis Kompeni dengan djurutulis Sultan menerima lada itu.

Setelah sudah semuanya lada terdatjeng ada sebulan antaranja maka kemandur menjuruh memanggil Kjai Demang Purwasedana. Maka datanglah satu soldadu memanggil baginda itu. Setelah sampai keperahu maka soldadu itu berkata, demikian katanja: „Hamba ini, Kjai Demang Purwasedana, disuruh tuan kemandur memanggil Kjai Demang. Disuruhnja datang sama² dengan hamba”.

Setelah didengar baginda kata soldadu itu maka baginda berdjalan. Serta sampai kedalam kota, maka baginda memberi hormat. Serta dilihat kemandur Kjai Demang itu memberi hormat, maka kemandur berkata: „Hamba menjuruh memanggil Kjai Demang akan hal bitjara perahu jang dua buah lalu di Bangkahulu itu. Tiada hamba tahu kepada orang itu melainkan hamba tahu kepada Kjai Demang sadja. Kepada bitjara itu, tiada salah orang itu, semuanya salah Kjai Demang. Mengapa tiada Kjai Demang tegah? Didalam pikir hamba pesti Kjai Demang menjuruh perahu itu keBangkahulu. Melainkan Kjai Demang hamba denda dua ratus real sebab bitjara itu”.

Serta didengar Kjai Demang kata kemandur itu, maka baginda berkata: „Ja tuan kemandur, akan hal bitjara itu, tiada hamba menjuruh perahu itu keBangkahulu. Meski apa hukum tuan kemandur, hamba tanggung, djikalau hamba jang menjuruh perahu itu”.

Maka kata kemandur: „Tiada boleh Kjai Demang Purwasedana melawan bitjara hamba ini, melainkan membawak real dua ratus itu kepada hamba pagi²”.

Serta didengar baginda kata kemandur, maka baginda pulanglah keperahu.

Sjahdan maka disuruh baginda panggih segala nachoda² jang sama² datang dari Semangka. Setelah datang segala nachoda itu, maka baginda berkata: „Adapun hamba menjuruh memanggil segala nachoda ini,

adapun hamba dipanggil kemandur sebab bitjara Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam lalu keBangkahulu. Kata kemandur hamba jang menjuruhnja pergi itu. Melainkan salah hamba, kata kemandur. Hamba dapat tjilaka. Sebab bitjara itu kemandur menenda hamba dua ratus real. Melainkan apalah pikir segala nachoda ini, akan hal bitjara itu?"

pag. 32 Maka kata segala nachoda² itu : „Adapun didalam pikir kami sekalian ini, baik tuan pergi kepada pangeran Kusumaningrat membilangkan bitjara itu, karena kami sekalian ini tahu pada bitjara itu tiada menjuruh dan tiada melepas Nachoda Setia pergi keBangkahulu itu. Djikalau barang apa hukum orang besar, berani kami sekalian menahannja”.

Maka kata baginda : „Tiada gunanja kita membilang bitjara itu. Didalam pikir hamba, seperti kita melawan Kompeni. Melainkan hamba bajarlah denda itu. Sebab maka membilangkan kepada segala nachoda², karena hamba seperti teraniaja sahadja oleh orang besar, karena, didalam pikir hamba, tiada salah hamba kepada Kompeni atawa kepada Sultan atawa kepada segala perwatin didalam tanah Semangka. Melainkan hamba serahkan kepada Allah. Apa boleh buat, sebab kelakuan Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam hamba dapat tjilaka ini. Djikalau mati sekali hamba, sebab kelakuan segala sanak saudara hamba didalam tanah Semangka, melainkan hamba menjerah djuga kepada Allah”.

Maka kata segala nachoda itu : „Djikalau tuan membajar denda itu dua ratus real, jang tengah dua ratus segala nachoda² itu membajar, lima puluh real Kjai Demang membajarnja. Itu bitjara segala nachoda² jang sama datang dari Semangka”.

Pada ketika itu, setelah sudah membajar denda itu, disuruh kemandur pulang Kjai Demang Purwasedana serta dengan segala perahu dari Semangka. Maka disuruhnjalah membawak soldadu empat dengan koperal satu dengan perempuannja sama². Sebab maka disuruhnja, akan mendjaga tiang bendera ; itu bitjara kemandur menir Pur kepada Sultan, dan lagi, djikalau tiada Kompeni di Semangka, pesti tanah Semangka diambil Kompeni Inggeris, kata kemandur kepada Sultan. Adapun nama koperal Raus namanja.

Maka Kjai Demang pulanglah keSemangka membawa Holanda lima orang dengan perempuan satu. Serta sampai di Semangka diperbuatkan rumah. Sekepeng tembaga tiada belandja Kompeni membuat rumah itu, semuanja belandja Kjai Demang, dan segala Melaju didalam Semangka itu menolong membuat rumah itu serta dengan kampungnja seperti patut. Dan lagi bitjaranja koperal itu terlalu keras. Barang apa

pag. 33 disuruhnja buat, djikalau lambat, maka sudah pasti dipukulnja. Ada empat orang² Melaju dipukul koperal sebab membuat rumah itu lambat sudahnja. Ada tiga bulan antaranja datang pulak Holanda selapan orang, satu surian dengan perempuan, mendjadi tigabelas orang Holanda didalam tanah Lampung Semangka dengan dua perempuannja, lima belas semuanja.

VIII

Ada selapan belas bulan lamanja Holanda itu didalam Semangka itu maka datang satu kapal Inggeris dari Bangkahulu. Adapun gelar kapitan itu kapitan Forrest. Kapal itu dua tiangnja. Serta dilihat oleh surian Holanda itu kapal itu datang, maka ia memanggil Kjai Demang mengatakan: „Ada kapal Inggeris datang, hamba lihat benderanja didalam teropong”, kata koperal * itu.

Maka kata Kjai Demang Purwasedana: „Apa urdi kemandur kepada surian kalau ada kapal datang kedalam Semangka ini, baik kapal Holanda baik kapal Inggeris”?

Maka kata koperal itu: „Ada urdi kemandur pada hamba memasang bendara sahadja; itulah urdi jang hamba ketahui, lain dari pada itu tiada hamba tahu”, kata koperal itu.

Maka kata Kjai Demang: „Hamba ada dapat urdi dari pada kemandur menir Samberek dahulu, kalau ada kapal datang, baik kapal dari mana² datangnja, hamba suruh orang dengan sampan menundjukkan labuhan jang baik, dan lagi, djikalau kapal itu memasang meriam dilaut hamba membalas dari tepi”.

Serta didengar koperal serta dengan surian itu kata Kjai Demang demikian itu, maka ia berkata: „Hamba pikir tiada salah kata Kjai Demang itu. Baik hamba dengan Nachoda Bujung pergi dengan sampan melihati kapal itu”. Maka pergilah koperal Raus dengan Nachoda Bujung dengan empat orang mengajuhkan sampan lalu menurut kapal itu.

Serta sampai kekapal itu maka kapitan bertanja kepada koperal Raus: „Dimana tempat labuhan jang baik?” Maka kata koperal itu: „Hamba tiada tahu. Inilah Nachoda Bujung jang tahu pada labuhan disini”.

Maka kapitan itu bertanja kepada Nachoda Bujung, maka Nachoda Bujung menundjukkan labuhan kepada kapitan itu. Serta sampai pada

* De korporaal en de sergeant worden voortdurend met elkaar verwisseld.

labuhan jang baik, maka kapal itu mendjatuhkan sauhnja.

pag. 34 Setelah sudah kapal itu berlabuh, maka kapitan itu turun kedarat serta koperal Holanda itu dengan Nachoda Bujung sama². Serta sampai kedarat maka kapitan itu lalu kedalam kampung koperal Holanda itu, serta Kjai Demang dichabar kapitan itu ada di kampung koperal Raus. Maka baginda pergi mendapatkan kapitan itu. Seraja baginda bertemu pada kapitan itu, maka baginda memberi tabik pada kapitan itu serta kapitan membalas pulak. Maka kapitan itu bertanja pada koperal itu: „Siapa orang ini?“ Maka kata koperal Raus: „Inilah Kjai Demang Purwasedana, penghulu didalam nenggeri ini, disuruh kemandur dengan sultan Bantan mendjaga barang apa bitjara didalam Semangka ini“.

Serta sudah berkata maka kapitan Forrest itu pulang kekapal. Pagi hari ada pukul selapan kapitan itu turun kedarat pergi kerumah koperal Raus seraja berkata kapitan itu: „Minta tjarikan ajam dengan itik dengan kambing“. Barang apa kurang kapitan itu dikatakannja pada koperal dengan surian Holanda itu.

Maka kata Holanda itu: „Djangan kapitan ketjil hati pada hamba, karena hamba ini lagi baru, belum lama hamba disini. Barang apa kurang hamba mintak kepada Kjai Demang sadja, karena urdi semuanya Kjai Demang jang memegang didalam negeri ini. Adapun hamba mendjaga tiang bendera, urdi kemandur Pur pada hamba“.

Serta didengar kapitan itu kata Holanda demikian, maka kapitan itu menjuruh memanggil Kjai Demang. Serta sampai suruhan kapitan itu kerumah Kjai Demang, seraja berkata: „Hamba disuruh kapitan dengan surian memanggil tuan“, kata suruhan itu. Serta didengar baginda maka baginda pergilah kerumah surian Holanda itu; serta sampai maka baginda memberi hormat kepada kapitan itu. Kapitan itu memberi hormat pulak pada Kjai Demang seraja koperal Raus itu berkata: „Sebab maka hamba dengan kapitan ini memanggil Kjai Demang karena kapitan ini mintak tolong pada hamba, mintak tjarikan ajam dengan itik dan barang apa kurangnja“.

pag. 35 Maka kata Kjai Demang: „Apalah kata koperal dengan surian tentangan bitjara itu?“ Maka kata surian itu: „Tiada bitjara hamba; kalau boleh Kjai Demang menolong kapitan ini, tolonglah barang apa jang dapat“. Maka berkata kapitan itu: „Kjai Demang, tolong pada hamba! Mintak tjarikan hamba ajam atawa itik atawa kambing akan bekal hamba belajar“.

Serta didengar Kjai Demang kata surian itu dengan koperal serta kapitan itu, maka kata Kjai Demang: Baiklah, kapitan! hamba tolong,

tetapi hamba minta djandji hari pagi. Kalau boleh hamba tolong, djangan kapitan suka. Kalau tiada boleh hamba tolong, djangan pulak kapitan gusar pada hamba”.

Serta sudah berkata maka kapitan itu pulang kekawal. Maka kata Kjai Demang kepada surian itu: „Bagaimana pikir surian tentangan kehendak kapitan itu, atawa hamba tolong atawa tidak?” Maka kata surian itu: „Tiada mengapa Kjai Demang menolong kapitan itu, kalau boleh”.

Serta sudah berkata-kata maka Kjai Demang pulang kerumahnja seraja menjuruh orang mentjari ayam dengan itik. Serta pagi² hari kapitan itu turun kedarat lalu kerumah Kjai Demang. Barang apa kurang kapitan itu Kjai Demang menolong mentjarikannja. Ada sepuluh hari kapal itu didalam Semangka itu maka kapitan itu berlajarlah, tiada tentu pelajarannja itu.

IX

Ada antara empat hari kapal itu berlajar, maka datang pulak alperes si Talib dari Bantan hendak lalu keBangkahulu. Tetapi tiada boleh sampai lagi, karena angin sudah salah. Maka ia pergi kepada Kjai Demang seraja berkata, demikian katanja: „Hamba ini, Kjai Demang, disuruh kemandur menir Pur pergi keBangkahulu membawak beras. Adapun urdi kemandur pada hamba, kalau tiada boleh sampai, muatan hamba tinggalkan. Kalau tiada sampai di Kerui, di Semangka ini hamba sampai, kepada Kjai Demang hamba kasihkan. Begitu urdi kemandur pada hamba. Tiada djadi beras ini hamba bawak pulang keBantan, supaja Kjai Demang tahu”.

Setelah didengar baginda kata alperes si Talib demikian itu, maka baginda menjuruh memanggil segala nachoda didalam Semangka itu. Setelah berkampung semuanya, maka baginda berkata kepada segala mereka itu, ada demikian kata baginda: „Hamba memanggil segala nachoda² ini, karena alperes ini disuruh kemandur lalu di Bangkahulu membawak beras. Adapun urdi kemandur kepada alperes itu, kalau tiada sampai keBangkahulu, kalau dapat: Kerui. Tentangan muatannja dikasihkan pada petor di Kerui. Kalau tiada sampai keKerui, singgah di Semangka. Akan hal muatannja, dikasihkannya pada hamba. Melainkan apalah pikir segala sanak saudara hamba akan hal bitjara itu?”

Tiada boleh [segala nachoda itu] menjawab kata Kjai Demang itu, karena muatannja itu beras ada sepuluh kojan. Beras itu beras Djawa, sudah dimakan bubuk. Maka berkatalah alperes itu: „Apalah

djawab segala nachoda ini tentangan kata Kjai Demang itu?"

Maka berkatalah nachoda Sempurna gelarnja, demikian katanja: „Akan hal bitjara itu, didalam pikir hati hamba baik kita suruh tjoba djualkan dahulu beras itu didalam tiap kuala didalam Semangka ini. Kalau boleh laku beras itu, berapa harganja?"

Maka kata alperes si Talib: „Tentangan harga beras itu: dua belas * serealnja, urdi kemandur pada hamba”.

„Sjhdan, djikalau tiada laku, melainkan apalah kata Kjai Demang serta dengan alperes?"

Serta didengar Kjai Demang kata Nachoda Sempurna itu maka disuruh baginda anakanda jang bergelar Nachoda Lela itu mendjualkan beras itu dengan satu perahu muatan dua kojan. Ada dua bulan lamanja Nachoda Lela itu mendjualkan beras itu habislah semuanja laku dibeli orang.

Ada tiga bulan lamanja alperes itu didalam tanah Lampung Semangka itu. Kepada ketika itu alperes si Talib mupakat dengan surian Raus orang Holanda djaga didalam Semangka itu membuatkan tjilaka Kjai Demang. Demikian kata alperes itu kepada surian itu: „Hamba suka diam di Semangka ini”. Maka kata surian itu: „Apa kerdja alperes disini, karena ada Kjai Demang jang memegang bitjara disini. Dimana boleh alperes lebih daripada Kjai Demang, karena ia sudah biasa didalam nenggeri ini?"

pag. 37 Maka kata alperes itu: „Kalau surian hendak mupakat dengan hamba, mari kita tjari bitjara kalau surian suka”. Maka kata surian itu: „Bagaimana bitjara alperes bilangkan pada hamba, supaja hamba dengar”.

Maka kata alperes itu: „Surian kerdja satu surat, kirimkan kepada kemandur di Bantan. Didalam surat itu bilangkan Kjai Demang mendjual lada kepada Inggeris jang singgah disini dahulu dan surian bilangkan selama kapal Inggeris itu di Semangka ini Kjai Demang tiada peduli lagi kepada surian. Bilang didalam surat itu, sebut nama hamba alperes si Talib tahu pada kelakuan Kjai Demang itu. Surat itu kirimkan dikemudian dari pada hamba, djangan lama dibelakang hamba surat itu sampai keBantan, boleh kemandur bertanja pada hamba. Djikalau sampai mintak hamba terbuang Kjai Demang dari Semangka ini, boleh hamba dengan surian mendjaga nenggeri ini. Pesti kita dapat untung disini”.

Serta didengar surian Raus kata alperes si Talib itu, maka surian

* Inhoudsmaat uitgevallen.

itu berkatalah: „Kalau begitu bilangan alperes, baiklah alperes lekas pulang keBantan, karena ada perahu hampir belajar keBantan membawak lada, hamba dengar. Boleh surat itu hamba kirimkan pada nachoda itu serta dengan perempuan hamba hamba suruh membawak surat itu”, kata surian pada alperes si Talib.

Serta sudah putus bitjara, alperes itu pulang keBantan. Ada sepuluh hari antaranja maka berlajar pulak Entjik Laut keBantan membawak lada. Disanalah surian Raus berkirim surat kepada kemandur serta dengan perempuan surian itu sama² membawak surat didalam perahu nachoda Entjik Laut itu.

Sjahan ada tiga belas hari alperes itu sampai keBantan, maka surat itu dihantarkan oleh perempuan surian Raus itu kepada kemandur menir Pur didalam nenggeri Bantan. Maka itu dibatja oleh kemandur; demikian bunji surat itu, mengatakan Kjai Demang mendjual lada kepada orang Inggeris datang dari Bangkahulu dan lagi, selama kapitan Forrest itu di Semangka, Kjai Demang tiada peduli lagi hamba, dan lagi, kalau tuan kemandur tiada pertjaja pada hamba, tanjakan kepada alperes si Talib, karena alperes itu ada di Semangka ketika itu.

Setelah sudah kemandur mendengar bunji surat itu, maka kemandur menjuruh memanggil alperes si Talib. Serta sampai alperes itu kemandur bertanja padanja: „Apa chabar di Semangka itu? Adapun chabar jang hamba dengar, ada satu kapal Inggeris datang dari Bangkahulu, [kapitannja] bergelar kapitan Forrest, singgah di Semangka. Hamba dengar Kjai Demang berdjual lada pada kapitan itu, dan selama kapitan itu di Semangka Kjai Demang tiada peduli lagi kepada surian Raus, dan barang apa kata kapitan itu, Kjai Demang menurut kata kapitan itu sadja”.

Maka kata kemandur: „Sebab apa maka tiada kamu bilang pada hamba selama ini bitjara itu?”

Maka kata alperes itu: „Sebab tiada hamba bilang kepada tuan kemandur selama ini, hamba takut kalau tuan pikir hamba membuat pitenah kepada orang”. Serta didengar kemandur kata alperes itu kemandur diamlah, alperes itu pulang kerumahnja.

Sjahan segala perahu pulanglah keSemangka, Nachoda Entjik Laut pulang pulak keSemangka. Perempuan surian Raus itu disuruh kemandur pulang keSemangka sama² didalam perahu Entjik Laut itu serta dengan tiga orang Belanda sama² didalam perahu itu.

X

Ada sebulan lama Entjik Laut sampai di Semangka, maka kemandur menjuruh satu kitji tiang dua datang keSemangka. Serta dilihat Kjai Demang kitji itu datang, maka Kjai Demang pergilah kerumah surian Raus itu. Maka Kjai Demang bertanja kepada surian itu: „Apa namanja jang datang itu, seperti kapal rupanja?”

Maka kata surian: „Belum hamba tahu; siapa tahu kapal, siapa tahu bukan”.

Maka kata Kjai Demang: „Bagaimana urdi djikalau ia sampai memasang bedil? Hamba balas atau djangan?”

Maka kata surian itu: „Djangan dibalas, seperti sama besar kita dengan orang itu. Siapa tahu dari mana datang; kita tiada tahu padanja”.

pag. 39

Setelah dekat kitji itu kelihatan benderanja bendera Belanda. Maka surian itu memanggil Nachoda Bujung pergi menjongsong lalu kelaut. Maka pergilah surian Raus sama² Nachoda Bujung dengan sampan ketjil; ada empat orang mengajuhkan sampan itu. Serta sampai kekitji itu maka surian dengan Nachoda Bujung naik keatas kitji itu serta memberi tabik kepada kapitan itu.

Sjahdan maka belabuhlah kitji. Sauhnja djatuh, meriam dipasang-njalah oleh ganir didalam kitji itu. Setelah sudah memasang meriam itu, maka kapitan itu turun kedarat. Adapun Kjai Demang menanti dikuala. Setelah kapitan bertemu dengan Kjai Demang, maka Kjai Demang memberi tabik pada kapitan itu. Maka kapitan itu gusar kepada baginda itu, demikian katanja: „Apa sebab maka tiada Kjai Demang membalas meriam hamba? Apa Kjai Demang lebih besar daripada hamba, maka tiada membalas meriam hamba?”

Maka kata baginda itu: „Sebab tiada hamba balas meriam kapitan, karena kata surian Raus djangan dibalas djikalau ada mendengar bunji meriam”.

Maka kapitan itu gusar djua [katanja:] „Apa kamu pedulikan kata surian itu?” Sjahdan tiadalah Kjai Demang berkata lagi, karena didalam pikir baginda tiada gunanja melawan kata kapitan itu. Setelah sudah berkata-kata maka kapitan itu pulang kekitji.

Pagi² hari maka turun pulak kapitan itu kedarat. Serta ia sampai kedarat maka kapitan itu menjuruh memanggil segala orang didalam kampung Melaju semuanja. Nama orang itu disuratkannja oleh kapitan itu. Serta sudah menjurat nama orang maka kapitan itu berkata kepada Kjai Demang, demikian katanja: „Semuanja orang ini suruh membuat

kota kaju". Maka diukurnja tanah serta diperbuatnja tjonto kota itu pandjang empat puluh, bukanja empat puluh.

Maka Kjai Demang berkata kepada kapitan itu demikian katanja: „Bagaimana membuat kota ini? Atawa segala kami didalam kampung Melaju ini sahadja membuat kota ini, atawa perwatin menolong pulak? Karena didalam pikir hamba, kalau Melaju sahadja membuatnja, pesti lambat maka sudah kota ini”.

Setelah didengar kapitan itu kata Kjai Demang maka kapitan itu berkata: „Adapun membuat kota ini, jang mana patut pikir Kjai Demang boleh hamba bitjarakan”.

Maka kata Kjai Demang: „Kalau dalam pikir hamba, patut perwatin menolong pulak. Adapun didalam tanah Lampung Semangka itu ada pangeran bergelar pangeran Wai Ratna. Itulah jangeran jang lebih besar didalam tanah Semangka ini. Patut kapitan berkata padanja”.

Setelah didengar kapitan itu kata Kjai Demang maka kapitan itu pergilah kedusun pangeran Wai Ratna sama² dengan Kjai Demang. Serta sampai kedusun pangeran itu maka kapitan itu berkata kepada pangeran itu, demikian katanja: „Hamba ini datang kepada pangeran karena hamba disuruh kemandur Bantan melihat tanah Semangka ini, karena tanah Semangka ini hendak diperbuat seperti 'adat bandar tanah Djawa. Tetapi sekarang hamba lihat didalam kampung Melaju ada tempat membuat kota. Melainkan pangeran dengan Kjai Demang membitjarakan orang membuatnja”.

Maka kata pangeran itu: „Baiklah kapitan, tetapi hamba mintak djandji; lima hari lagi hamba datang melihat perbuatan kota itu”. Setelah sudah berkata maka kapitan itu pulang sama² dengan Kjai Demang kekampung Melaju.

XI

Ada semalam antaranja maka kapitan itu memanggil Kjai Demang pergi melihati tanda bagian tanah Kompeni Inggeris dengan Kompeni Holanda. Adapun tempat itu di Muara Tanda namanja. Sjahdan maka pergilah Kjai Demang sama² dengan kapitan itu, kapitan itu satu pentjalang, Kjai Demang satu pentjalang tempatnja. Pergi itu Nachoda Bujung pergi sama² dan anakanda si Bantan pergi pulak sama² ajahanda itu. Adapun jang tinggal mendjaga rumah Nachoda Lela dengan La'udin.

Setelah sampai kepada tempat tanda itu, maka kapitan itu menjuruh membawak tanda itu. Tanah Kompeni Inggeris ada satu tundjuk (?)

tanah Inggeris diambil kapitan itu. Ada tiga malam lamanja kapitan itu serta dengan Kjai Demang disana maka pulanglah keSemangka. Adapun kapitan naik kedalam pentjalang Kjai Demang.

Setelah dekat pada kitji itu maka kapitan itu berkata kepada Kjai Demang, demikian katanja: „Mari kita singgah dahulu pada kitji hamba ini, kita bermain-main barang sedjam dua djam”.

Setelah didengar Kjai Demang kata kapitan itu maka kata Kjai Demang: „Baik kapitan, hamba suka melihat bagaimana rupa didalam kitji itu”. Setelah itu sampailah Kjai Demang keatas kitji itu.

pag. 41

Sjahdan surian Raus datang mendjeput Nachoda Lela serta La'udin; demikian katanja surian Raus itu: „Ja Nachoda Lela, mari kita pergi kekitji mendjeput Kjai Demang serta dengan kapitan. Bawak adik kamu sama²”. Maka Nachoda Lela serta dengan La'udin lalulah kekitji sama² surian Raus itu serta tiga orang mengajuhkan sampan itu.

Setelah sampai Nachoda Lela keatas kitji itu maka berkatalah surian serta dengan kapitan itu kepada Nachoda Lela menjuruh membuka keris. Maka kata Nachoda Lela: „Tiada mengapa, kapitan, hamba memakai keris. Meski didalam kota Bantan hamba tiada dilarang memakai keris”.

Serta didengar Kjai Demang suara Nachoda Lela bertengkar dengan kapitan itu, maka Kjai Demang berkata: „Kasihkan keris, tiada mengapa, turut bitjara kapitan itu”.

Setelah didengar Nachoda Lela kata ajahanda itu, dibukanja kerisnja dikasihkan pada kawan dan keris La'udin demikian djuga dikasihkannya kepada kawan. Maka masuklah Nachoda Lela dengan La'udin kedalam kitji itu duduk dekat ajahanda, serta dengan kakanda Nachoda Bujung dan adinda si Bantan dan La'udin dan Nachoda Lela keempat saudara itu duduk pada satu tempat serta dengan ajahanda jang bergelar Kjai Demang Purwasedana itu duduk sama².

Sjahdan maka kapitan itu berkata kepada Kjai Demang demikian katanja: „Adapun Kjai Demang lima beranak ini tiada boleh keluar lagi daripada kitji ini, karena urdi kemandur menir Pur menjuruh hamba mendjeput Kjai Demang. Itu kerdja hamba datang keSemangka ini”.

Setelah didengar Kjai Demang kata kapitan itu maka baginda berkata: „Baiklah, kapitan, djangan seperti kapitan datang mendjeput hamba; miski sepotong surat sahadja datang pada hamba tiada boleh hamba tahan, karena hamba ini didalam perintah kapitan selamatanja”.

Setelah sudah berkata-kata, maka kapitan itu turun kedarat lalu

pag. 42

kerumah Kjai Demang. Setelah sampai kerumah Kjai Demang, maka kapitan itu menjuruh soldadu mengelilingi rumah itu dengan baris. Maka kapitan itu serta dengan surian Raus naik kerumah. Maka segala isi rumah Kjai Demang itu semuanya diambilnja oleh kapitan itu. Sjahdan ada empat orang membawak harta Kjai Demang itu lalu kekitji. Adapun rumah Kjai Demang ditungguja oleh kapitan itu; siang dan malam kapitan itu dirumah Kjai Demang. Pada sehari-sehari memotong kerbau sahadja, kerdjanja makan minum bersuka-sukaan pada tiap hari didalam kampung Kjai Demang itu.

Adapun Kjai Demang lima beranak itu didjaga soldadu dengan satu koperal Holanda, tetapi makan minum Kjai Demang lima beranak itu datang dari rumah saudara Kjai Demang bernama Nachoda Derman dengan Nachoda Sempurna; dari sanalah datang makan minumnja Kjai Demang itu. Pada tiap² hari Nachoda Sempurna dengan Nachoda Darman datang menghantar makanan Kjai Demang itu, tetapi barang apa dibawak kekitji tu dikasih lihat pada soldadu jang djaga itu; sudah dilihat soldadu itu, maka dikasihkan pada Kjai Demang. Demikian pada tiap hari.

Ada pada satu hari Nachoda Sempurna datang kepada kapitan itu membawak sarang burung lajang² namanja seraja Nachoda Sempurna berkata kepada kapitan itu, demikian katanja: „Hamba ini datang kepada kapitan bertanjakan bagaimana Kjai Demang lima beranak itu? Didalam pikir kapitan, lagi boleh pulang keSemangka ini atawa tidak?”

Maka kata kapitan itu: „Apa sebab maka Nachoda berkata begitu?”

Maka kata Nachoda Sempurna: „Sebab maka hamba bertanja kepada kapitan begitu, karena hamba ini bukan orang Semangka ini. Adapun hamba orang Betawi, kampung Kampung Melaju. Sebab maka hamba datang kemari, sebab menurut Kjai Demang, karena budi basanja baik pada hamba. Kalau tiada lagi akan pulang Kjai Demang keSemangka ini, hamba hendak pulang keBetawi”.

Setelah didengar kapitan itu kata Nachoda Sempurna demikian itu, maka kata kapitan itu: „Hamba tiada tahu, siapa tahu boleh pulang Kjai Demang keSemangka ini, siapa tahu tiada, karena hamba dengar chabarnja Kjai Demang ini terlalu besar salahnja pada Kompeni. Hamba dengar Kjai Demang berdjual lada pada Kompeni Inggeris”.

pag. 43

Setelah didengar Nachoda Sempurna kata kapitan itu maka Nachoda Sempurna diamlah. Setelah sudah berkata-kata maka Nachoda Sempurna pulanglah. Maka Nachoda Sempurna lalu mehantarkan makanan Kjai Demang lalu kekitji serta Nachoda Sempurna berchabar pada Kjai Demang sebab perkataan kapitan itu. Setelah didengar Kjai De-

mang kata Nachoda Sempurna itu Kjai Demang berkatalah : „Djangan Nachoda Sempurna susah pada bitjara itu. Tiada salah hamba pada Kompeni atawa pada Sultan. Tiada salah hamba melainkan hamba menjerah sahadja pada Allah subhanahu [wa]ta‘ala; meski hamba rusak, djikalau tiada dengan salah hamba. Melainkan hamba serahkan pada Allah”. Setelah sudah berkata-kata maka Nachoda Sempurna pulang kedarat.

[Se]peninggal Nachoda Sempurna itu maka berkata Nachoda Bujung dengan Nachoda Lela kepada ajahanda, demikian katanja : „Ajahanda djangan banjak pikir lagi, melainkan seboleh-bolehnja saja mintak pada ajahanda : Kami jang empat bersaudara ini tiada tertanggung lagi dan tiada tertahan lagi hati kami diperbuat orang seperti ini. Dari pada hidup baiklah mati. Melainkan kami hendak mengamuk Holanda ini ; itu jang kami mintak pada ajahanda. Seboleh-bolehnja kami minta izin pada ajahanda”.

Setelah didengar Kjai Demang kata anakanda itu maka baginda berkata : „Djangan anakku susah kepada bitjara ini. Djikalau kita dibawak kapitan ini keBantan, Sultan Bantan menolong kita ; djikalau dibawaknja kita keSemarang, hidelir Semarang menolong kita”.

Maka kata Nachoda Lela dengan Nachoda Bujung : „Benarlah kata ajahanda djikalau dibawaknja kita keBantan dan keBetawi atawa keSemarang. Djikalau kita dibuangnja kepulau Damar, siapa menolong lagi? Melainkan membuat tali Holanda kerdja kami jang empat bersaudara ini, ajahanda! Siapa tahu apa tanggungan ajahanda diperbuatnja, dan segala saudara kami dimana dibawaknja. Siapa tahu diperbuat budak oleh Holanda. Adapun harta ajahanda sudah tentu tiada akan pulang lagi pada ajahanda. Adapun ajahanda siapa tahu lagi lama hidup, siapa tahu tiada. Melainkan kami jang empat bersaudara ini jang akan menanggung pertjintaan seumur hidup. Melainkan seboleh-boleh kami mintak izin pada ajahanda ; tiada nian kami hendak dibawak Holanda ini. Baiklah mati daripada hidup, dari menanggung pertjintaan seumur hidup didalam dunia ini”.

Serta didengar Kjai Demang kata anakanda jang empat bersaudara itu demikian bunjinja, maka baginda diam pikir seketika. Sjahdan maka baginda berkata : „Ja anak, djikalau demikian hendak anakku, melainkan hamba serahkan pada Allah dan rasul Allah. Tetapi djangan anakku harap pada ajahanda ; tiada ajahanda menaruh kuat kuasa lagi melawan musuh”.

Maka kata Nachoda Lela : „Meski ada hawa ajahanda akan melawan, tiada kami menjuruh ajahanda, karena ajahanda sudah tua dan lagi,

djikalau ajahanda mati daripada pekerdjaan ini, pesti tiada keruan pikiran anakanda. Djikalau kami jang empat bersaudara ini sampai hukum Allah atas hambanja, ada djua bitjara ajahanda membawak saudara kami jang perempuan pada sebarang tempat ajahanda membawak, dan lagi, meski ajahanda seorang hidup, orang banjak malu djua pada ajahanda”.

Setelah didengar Kjai Demang kata anakanda itu maka tjtjur air mata baginda tiada tertahan; didalam pikir hati baginda pesti ada djua jang mati. Djikalau tiada mati, lukapun ada djuga anakanda empat bersaudara itu, karena Holanda itu terlalu keras djaganja; didalam pada sekali djaga selapan orang: dihaluan dua djaganja; ditengah-tengah dua orang djaga; disebelah buritan, dekat mengemudi, dua orang djaga; diatas kurung dua orang djaga disana memegang senapang. Demikian laku Holanda mendjaga Kjai Demang lima beranak itu. Adapun didalam kampung Kjai Demang itu satu kapitan, satu surian, dua belas soldadu mendjaga rumah Kjai Demang. Didalam kampung Holanda satu koperal dengan lima soldadunja. Itulah jang akan dilawan Kjai Demang anak beranak dan saudaranja jang bergelar Nachoda Sempurna dan Nachoda Darman itu.

pag. 45 Setelah sudah putus pikiran Kjai Demang tiadakan urung lagi akan mengamuk itu maka kata Kjai Demang: „Pesankan Nachoda Sempurna, djangan ia tiada tahu pada pekerdjaan ini”.

Setelah sudah berkata maka datang Nachoda Sempurna membawak makanan. Maka Nachoda Bujung berkata kepada Nachoda Sempurna, demikian katanja: „Apa kerdja awak sekarang?”

Maka kata Nachoda Sempurna: „Tiada ada kerdja hamba melainkan hamba menjuruh si Darman membuati satu perahu akan membawak makanan; barang kemana dibawak kamu lima orang ini, hamba suruh turutkan”.

Maka kata Nachoda Lela: „Djanganlah awak susah² lagi, melainkan apa akal, mau mentjari sendjata jang baik, karena kami hendak mengamuk. Tiada kami hendak dibawak oleh Holanda ini kemana-mana. Djikalau tiada boleh sendjata jang baik, barang apa akal kami empat bersaudara ini, pesti kami mengamuk djuga”.

Setelah didengar Nachoda Sempurna kata anakanda demikian itu, maka ia pulang kedarat. Maka Nachoda Sempurna berkata kepada Nachoda Darman mengatakan: „Anak kita jang empat bersaudara itu hendak mengamuk. Kjai Demang pun sudah suka pulak menjuruh anakanda jang lima bersaudara itu mengamuk. Melainkan apa akal kita memberi sendjata jang baik pada orang lima itu?”

Maka Nachoda Darman pergilah mentjari siwar. Dapatlah siwar empat bilah jang baik. Sjahdan Nachoda Sempurna mupakatliah dengan segala sanak saudara jang dekat pada Kjai Demang dan jang dekat pada Nachoda Sempurna akan mengamuk didarat menanti Kjai Demang turun kedarat kalau sudah selamat mengamuki kitji itu. Adalah orang dua belas orang jang pada bitjara itu.

Ada kira² pukul empat petang hari maka datang Nachoda Derman membawak nasi didalam bakul. Didalam nasi itu ditaruhnja siwar empat bilah. Maka sampailah Nachoda Darman kekitji itu, maka Nachoda Lela pergilah mengambil bakul itu. Maka kata Nachoda Darman : „Ada siwar didalam bakul ini”. Maka dibawak oleh Nachoda Lela pag. 46 bakul itu dengan lekasnja kepada saudaranja, maka makanlah bersaudara itu didalam bakul itu. Adapun Holanda jang djaga itu diam tiada berkata melihat laku orang empat bersaudara itu makan didalam bakul itu seperti rupa orang tiada makan empat lima hari rupanja Sudah makan maka bakul itu didjaga oleh orang empat bersaudara itu. Maka Nachoda Darman pulang kedarat.

Pada malam itu disuruh oleh Nachoda dua orang mendjaga dengan satu sampan. Adapun perdjandjian : djikalau kelihatan api, lekas djeput; tanda selamat pekerdjaan. Djikalau ada bunji senapang dilaut, suruh mengamuk orang didarat, djangan datang lagi kekitji; itulah perdjandjiaan dengan Nachoda Darman.

Adapun lama Kjai Demang lima beranak itu terkurung sudah sampai enam hari enam malam. Sampai ketudjuh malamnja maka mengamuklah Kjai Demang lima beranak itu ada kira² pukul tiga malam hari. Sebab maka menanti pukul tiga, karena bulan lagi terang dan angin lagi salah, takut kalau tahu Holanda jang didarat, pesti tiada boleh masuk kampung Kjai Demang. Kalaunja tahu, pesti habis isi rumah Kjai Demang dibunuhnja oleh Holanda itu.

Setelah sampai pukul tiga bulan sudah kelam, angin tepi sudah berembus, maka sedialah Nachoda Bujung dan Nachoda Lela dan si Bantan dan La'udin dengan satu seorang siwar. Adapun Kjai Demang lain tempatnja pada malam itu, dimintak kepada koperal Holanda itu. Tetapi tempat Kjai Demang itu disebelah kurung; tempat itu ada lapang sedikit dan ada tumbak tergantung disana dua puluh batang. Tumbak itu Kjai Demang jang punja, sudah diambil oleh Holanda itu. Ada orang Holanda djaga Kjai Demang dua orang pada tempat itu.

Maka kata Nachoda Lela kepada adinda La'udin: „Pergi kamu menolong bapak, kita bunuh Holanda jang dua itu”. Maka kata

La'udin: „Baiklah! Hamba tjoba dahulu pergi kesana dengan baik”. Maka pergilah La'udin pada tempat ajahanda itu. Maka kata Holanda itu: „Apa kerdja kamu datang ini?” Maka kata La'udin: „Sebab maka hamba datang, hendak melihat hamba punja bapak kalaunja hendak sirih, karena bapak hamba ada sakit sedikit”. Serta didengar oleh Holanda itu kata La'udin iapun diamlah. Setelah sudah berkata-kata itu maka La'udin turun kembali mendapatkan kakanda jang tiga itu. Serta mengambil siwar dan mengambil sirih maka ia datang mendapatkan ajahanda. Sjahdan Nachoda Lela lalu kehaluan, Nachoda Bujung dengan si Bantan ditengah-tengah tempat Holanda jang banjak itu.

Ada setengah djam lamanja Nachoda Lela dihaluan maka mengemukakan disana. Sjahdan Nachoda Bujung dengan si Bantan mengamuk pulak, dan La'udin dengan ajahanda membunuh Holanda jang dua itu. Adapun sendjata Kjai Demang pistol Kompeni; itulah jang dipukul-kannja pada Holanda jang djaga itu, mati seorang oleh baginda.

Adapun anakanda jang empat bersaudara itu tiada berketahuan lagi melainkan membawak kehendak hati seorang² memunuh Holanda itu. Adapun Kjai Demang mengambil tumbak jang tergantung itu, semuanya diturunkan baginda. Ada orang tudjuh orang Djawa didalam kitji itu bilangan kelasi. Maka Kjai Demang berkata: „Kalau kamu hendak menolong Holanda. lawanlah anak hamba itu! Djikalau tiada kamu hendak menolong Holanda, tjarilah tempat kamu jang baik”. Maka segala orang tudjuh itu naik keatas tiang ketjil; tiada ia hendak menolong Holanda melainkan diam sahadja ketudjuh orang itu.

Ada kira² sedjam lamanja memunuh Holanda itu maka Kjai Demang memanggil anakanda semuanya. Demikian kata baginda: „Marilah anakku semuanya, ajahanda hendak melihat muka anakku, dan ambil tumbak ini sebatang seorang”. Sjahdan datanglah anakanda jang tiga itu mengambil tumbak sebatang seorang. Maka kata Kjai Demang: „Dimana La'udin?” Maka kata Nachoda Lela: „La'udin saja suruh sama ajahanda. Sekarang tiada kami bertemu padanja”. Maka Kjai Demang menangis, disangka sudah mati anakanda itu. Adapun La'udin dihaluan melihat Holanda empat orang bergantung ditali. Itulah jang dilihatnja, karena La'udin itu lagi ketjil belum tahu pada akal. Serta didengar ajahanda memanggil, maka ia datanglah pada ajahanda dengan lekasnja. Sjahdan maka semuanya Kjai lima beranak itu memegang tumbak sebatang seorang mentjari Holanda jang lagi hidup, semuanya dibunuhnja, seorangpun tiada lagi jang tinggal. Semuanya mati serta dengan kehendak Allah Tuhan jang kaja. Adapun

Kjai Demang lima beranak itu tiada mara dan bahanja. Allah subhanahu wata'ala menolong pada hambanja jang benar.

Sjahdan maka Nachoda Lela memasang lilin, maka datang orang mendjeput dengan sampan. Maka Nachoda Bujung hendak turun kedarat. Maka kata ajahanda: „Djangan anakanda turun kedarat, biar hamba turun serta dengan anakanda Nachoda Lela. Tinggallah anakku tiga bersaudara mendjaga kitji ini, karena harta kita semuanja didalam kitji ini, dan djangan anakku pertjaja pada orang tudjuh ini. Sjahdan, djikalau belum habis kami, sekalian jang didarat mati, djangan anakku turun kedarat, karena harta kita semuanja didalam kitji ini”.

Sjahdan maka turun Kjai Demang serta dengan anakanda Nachoda Lela. Serta sampai kedarat maka baginda lalu kerumah Nachoda Sempurna serta Nachoda Darman. Ada selapan orang sertanja. Maka Kjai Demang memanggil: „Marilah, Nachoda Sempurna, bunuh Holanda jang dirumah hamba itu!” Serta didengar Nachoda Sempurna serta Nachoda Darman suara Kjai Demang serta suara Nachoda Lela, maka ia turun berdjalan sama² masuk kedalam kampung Kjai Demang. Maka naiklah Nachoda Sempurna serta Nachoda Darman dan Sarafu'ddin keatas rumah Kjai Demang membunuh Holanda jang diatas rumah itu, tiga orang: satu kapitan, satu surian, satu soldadu. Serta sampai maka dibunuhnjalah Holanda jang tiga itu. Serta didengar oleh soldadu jang djaga dibawah itu bunji orang begaduh diatas rumah, maka ia turun semuanja ketanah dari pada tempatnja serta dengan senapangnja. Maka dibarisnjalah keatas rumah Kjai Demang. Barisnja lepas maka orang banjak serta dengan Kjai Demang dan Nachoda Lela pergilah membunuh Holanda itu. Mati seorang dan luka dua orang orang jang serta dengan Kjai Demang itu. Adapun soldadu Holanda itu matilah semuanja dan segala Melaju didalam Semangka itu disuruh Kjai Demang mengalahkan gedung. Sjahdan dimasuki orang gedung itu, tetapi tiada lagi orangnja, sudah lari. Lima orang Holanda jang lepas, lain dari pada itu mati semuanja, berkat tolong Allah subhanahu wata'ala.

pag. 49

XII

Maka hari sianglah. Segala harta Kjai Demang didalam kitji itu disuruh baginda bawak kedarat. Maka segala sendjata disuruh Kjai Demang muatkan kedalam perahu ketjil satu serta dengan barang² anak Melaju, tetapi tiada berapa muatnja perahu ketjil itu. Semuanja harta anak Melaju dan harta Kjai Demang tinggal sahadja dan perahu segala dagang Melaju ada lima puluh buah tinggal dikalanggannja.

Sjahdan Kjai Demang berkata kepada segala anak Melaju : „Didalam pikir hamba baiklah sanak saudara hamba tinggal di Semangka ini djua, djangan menurut hamba, karena hamba anak beranak ini belum ada tentu akan tempat berlindung. Siapa tahu boleh diam ditanah Kompeni Inggeris, siapa tahu tidak. Djangan segala sanak saudara hamba sengsara menurut hamba”.

Maka kata segala anak Melaju : „Tiada terlepas oleh kami tuan berdjalan anak beranak, karena tiada salah tuan kepada Kompeni atawa pada Sultan melainkan tuan teraniaja, didalam pikir kami sekalian ini. Sedang tuan sudah banjak kebaikan pada Kompeni dan pada Sultan, lagi demikian tuan diperbuatnja oleh Kompeni”.

Setelah sudah putus bitjara, maka Kjai Demang membuat satu surat kepada kemandur menir Pur, satu surat kepada Sultan, demikian bu-
njinja :

„Ini surat daripada Kjai Demang Purwasedana didalam tanah Lampung Semangka sampai kepada tuan kemandur dan tuan Sultan. Akan hal Kjai Demang serta dengan anak Melaju didalam Semangka, semuanya berdjalan meninggalkan tanah Semangka, daripada tiada bertanggung oleh kami sekalian perbuatan Holanda. Siapa tahu urdi tuan atawa bukan, hamba diperbuatnja seperti andjing sahadja, dan segala harta hamba dirampasnja dan hamba dikurungnja dan rumah hamba ditungguja. Adapun didalam pikir hamba tiada hamba berutang kepada tuan Sultan atawa kepada Kompeni, meski satu kepeng tembaga tiada hamba berutang ! Adapun didalam Semangka ini menumpang ditanah tuan Sultan dan Kompeni, mentjari kehidupan hamba daripada sekepeng dua kepeng tiada hamba membuat jang salah selama-lamanja. Melainkan hamba mintak ampun, tiada lagi hamba menjembah tuan lagi dan tiada hamba mengadap Kompeni Holanda lagi. Adapun hamba dikasih kemandur menir Samberek satu senapang matanja dua, dua pistol matanja dua ; semuanya hamba kasihkan kepada tangan Agus Djamali serta dengan kitji dan segala perahu Melaju tinggal semuanya. Melainkan hamba berdjalan ; sainggan harta jang terbawak djalan kaki, itulah jang hamba bawak berdjalan. Adapun perdjalan hamba tiada tentu akan diturut, melainkan berdjalan dengan tawakal Allah. Melainkan Allah subhanahu wata'ala jang tahu pada peruntungan hambanja” . —

Surat sudah maka dikasihkan Kjai Demang pada tangan Agus Djamali, mata Sultan. Ada tiga hari tiga malam Kjai Demang sudah mengamuk maka Kjai Demang berdjalanlah keKerui dengan segala anak Melaju laki² dan perempuan, besar dan ketjil. Ada orang empat ratus

semuanja sama³ dengan Kjai Demang berdjalan itu. Ada tiga hari lamanja berdjalan sampai keBengkunat, maka Kjai Demang membuat surat dikirimkan pada Doctor Mr Blankin. Itu petor jang mendjaga tanah Kerui pada ketika itu. Adapun bunji surat ini demikian bunjinja :

„Kjai Demang dari Semangka kirim tabik kepada petor Kerui. Adapun hamba ini mintak tolong sebolehnja. Hamba hendak lalu di Kerui. Sebab maka hamba mintak tolong, karena hamba sudah berselisih dengan Kompeni Holanda. Djikalau boleh, hamba hendak diam dibawah bendera Kompeni Inggeris. Djikalau tiada boleh hamba diam dibawah bendera Kompeni Inggeris, melainkan hamba mintak lalu sahadjja barang dimana boleh nenggeri tempat hamba diam”. —

Surat itu berdjalan dahulu ada semalam maka Kjai Demang berdjalan pulak dibelakang surat itu. Ada tiga malam surat itu berdjalan maka datanglah balas surat itu daripada petor Kerui mengatakan : Datanglah Kjai Demang keKerui, tiada mengapa. Djikalau sampai Kjai Demang di Kerui, boleh kita mentjari bitjara kepada konsil (council) dan kemandur Bangkahulu.

Serta sampai surat itu pada Kjai Demang, adalah seperti tanam²an didatangi hudjan suka hati Kjai Demang mendengar bunji surat itu. Maka Kjai Demang berdjalanlah. Ada tudjuh malam maka sampai di Kerui dari Bengkunat itu. Serta sampai di Kerui maka Demang pergilah kepada doctor Mr. Blankin serta dengan Nachoda Sembawa, alperes di Kerui.

Serta sampai Kjai Demang kedalam gedung doctor itu, maka Kjai Demang memberi hormat pada doctor itu seraja Kjai Demang berkata : „Bagaimana pikir petor pada hamba ini? Atawa boleh hamba diam dibawah bendera Kompeni Bangkahulu atau tiada?”

Maka kata doctor itu : „Begini, Kjai Demang ! Bitjara itu biar hamba berkirim surat kepada konsil dan kemandur Bangkahulu”. Kjai Demang membuat pulak satu surat kepada konsil dan kemandur. Adapun kemandur Bangkahulu pada ketika itu Mr. Carter, konsil Mr. Hay dan Mr. Nairne, Mr. Darval, Mr. Stuart, Mr. Wyatt. Semuanja tuan² ini ketika [itu] ada berkampung di Bangkahulu.

Maka diperbuatlah surat, demikian katanja :

„Adapun surat daripada doctor Kerui kepada konsil dan kemandur Bangkahulu mengatakan Kjai Demang dari Semangka serta dengan anak Melaju, orang empat ratus, ada di Kerui sekarang, mintak tolong pada hamba hendak diam dibawah bendera Kompeni Bangkahulu, karena Kjai Demang itu sudah membunuh Holanda di Semangka, sebab tiada tertahan olehnja diperbuat Holanda. Kjai Demang itu dikurung-

nja serta dengan anaknja dan segala hartanja dirampasnja, itulah sebab Kjai Demang anak beranak datang pada hamba. Melainkan apa kata konsil dan kemandur pada bitjara itu?" ---

Surat Kjai Demang ada pulak mengatakan mintak tolong seboleholehnja kepada konsil dan kemandur hendak diam dibawah bendera Kompeni Bangkahulu, karena hamba tiada tahan hati hamba diperbuatnja oleh Holanda. Tiada dengan salah hamba dikurungnja, harta hamba dirampas. Itu sebab maka hamba lawan. Itupun, Allah ta'ala menolong hamba. Itu sebab hamba mintak tolong pada konsil dan kemandur.

pag. 52 Surat itu berdjalan keBangkahulu ada selapan malam, Nachoda Lela disuruh Kjai Demang pergi keBangkahulu dengan perahu lojang dibawak dari Semangka itu. Dari Bengkumat Nachoda Lela berlajar lalu keBangkahulu. Surat itu sampai ada dua malam di Bangkahulu Nachoda Lela sampai pulak di Bangkahulu. Maka perahu Nachoda Lela dimasukkannya kekuala Silebar. Maka Nachoda Lela berkata kepada segala anak peranakan Kandang mengatakan: „Hamba minta hantarkan keBangkahulu. Hamba hendak bertemu dengan konsil dan kemandur serta dengan daeng dan pangeran jang dua kedudukan serta dengan datuk² jang berempat, karena hamba ini hendak mintak tolong kepada segala orang besar² di Bangkahulu ini. Hamba disuruh ajahanda hamba. Kalau boleh kami hendak diam dibawah bendera Kompeni Bangkahulu ini, karena kami sudah berselisih dengan Kompeni Holanda itu. Sebab maka hamba mintak hantarkan, siapa tahu hamba dibunuh oleh konsil dan kemandur; mintak lihat kematian hamba, dan perahu hamba ini tinggal, mintak djaga oleh satu saudara hamba. Djikalau hamba mati, apa sukalah pada perahu hamba itu”.

Setelah didengar oleh segala peranakan Kandang kata Nachoda Lela itu, maka berdjalanlah Nachoda dan orang Kandang ada tudjuh orang mengiringkan sama² lalu keBangkahulu. Setelah sampai Nachoda Lela di Marlborough, maka ia pergi kepada Raden Sinaka *, surian opas kemandur Mr. Carter, mengatakan hendak bertemu kepada kemandur: „Hamba ini datang dari Semangka membawak bitjara disuruh bapak hamba Kjai Demang Semangka”. Maka kata Raden Sinaka: „Baiklah Nachoda Lela, hamba pergi kepada Kemandur mengatakan bitjara itu”.

Sjahan maka Raden Sinaka pergilah kepada kemandur mengatakan Nachoda Lela anak Kjai Demang dari Semangka hendak datang mendjelang tuan. Setelah didengar kemandur kata Raden Sinaka itu maka

* Welke Madurese naam hier bedoeld is, is mij niet duidelijk.

kemandur berkata demikian katanja : „Pergilah raden kepada Nachoda itu, katakan kepada Nachoda itu nanti pukul empat petang hari suruhnja datang kepada hamba, karena sekarang sudah pukul dua belas, hamba hendak makan dahulu”.

Setelah didengar Raden Sinaka kata kemandur demikian itu maka ia pergilah mendapatkan Nachoda Lela. Setelah sampai maka Raden Sinaka berkata : „Hai Nachoda Lela, sudah hamba katakan kepada kemandur seperti kehendak hati Nachoda itu. Tetapi kemandur mintak nanti dahulu, karena Kemandur lagi hendak makan dahulu. Apabila kedengaran pukul empat Nachoda datang kemari”. Setelah didengar Nachoda Lela kata Raden Sinaka demikian itu, maka ia pergi kerumah orang pasar Marlborough.

pag. 53 Sjahdan maka berbunji pukul empat, maka Nachoda Lela pergilah mendjelang kemandur. Setelah dilihat oleh kemandur Nachoda Lela datang maka kemandur menjuruh mendjeput soldadu kedalam kota serta dengan satu koperal, selapan soldadunja, serta memegang senapang berdiri dibelakang kemandur. Setelah sampai koperal dan soldadu itu, maka kemandur menjuruh Nachoda Lela masuk kedalam gedung bitjara.

Setelah sampai Nachoda Lela kepada kemandur, maka ia memberi hormat kepada kemandur itu. Maka kata tuan kemandur : „Dari mana datang Nachoda ini?” Maka kata Nachoda Lela : „Hamba ini, tuan kemandur, datang dari Semangka disuruh oleh bapak hamba mendjelang tuan kemandur”.

Maka kata kemandur : „Apa kehendak pada bilang *, supanja hamba dengar. Maka kata Nachoda Lela : „Ja tuan kemandur, sebab hamba datang kemari disuruh bapak hamba mendjelang tuan, karena kami dianiaja oleh Holanda di Semangka, itupun kami melawan. Segala Holanda jang didalam Semangka itu semuanya mati dan anak Melaju jang sama² dengan kami melawan itu ada pulak mati dua orang. Itupun kami semuanya orang Melaju didalam Semangka sekarang sudah pindah di Kerui. Melainkan seboleh-bolehnja hendak mintak tolong kepada tuan, kami hendak diam dibawah bendera Kompeni Bangkahulu serta mintak njawa kepada kemandur”.

Setelah didengar kemandur kata Nachoda Lela itu maka kemandur berkata : „Apa sebab maka djadi berselisih begitu? Pesti ada djuga sebabnja ; didalam pikir hamba, baik Nachoda bilang pula pada hamba, supaja hamba dengar”.

* Lees : nachoda bilang pada hamba . . . i.pl.v. : pada bilang.

Maka kata Nachoda Lela: „Baiklah tuan, hamba bilangkan dari pada mula permulaannya. Tetapi bitjara itu ada pandjang sedikit”.

Maka kata kemandur: „Tiada mengapa, bilang djuga, supaja hamba dengar”.

Maka Nachoda Lela berchabar kepada kemandur Mr. Carter daripada permulaannya datang kepada [ke]sudahannya. Adapun permulaannya Kjai Demang Purwasedana diam ditanah Semangka disuruh Sultan dengan kemandur mendjaga tanah Semangka itu sampai kepada Nachoda Setia dengan Nachoda Dugam datang keBangkahulu tatkala sudah perang Perantjis maka Kjai Demang kena [denda] dari sebab itu, dan tatkala kapitan Forrest singgah di Semangka: semuanya dichabarkan Nachoda Lela kepada kemandur itu.

Setelah sudah semuanya dichabarkan Nachoda Lela maka kemandur menjuruh memanggil kapitan Forrest. Setelah sampai kapitan Forrest kepada kemandur, maka kemandur bertanja kepada kapitan itu: „Adan nian kapitan singgah di Semangka dahulu?” kata kemandur. Maka kata kapitan Forrest: „Nian hamba singgah di Semangka”. „Apa kerdja kapitan singgah disana?” Maka kata kapitan itu: „Sebab hamba kurang air dan kurang makanan”. „Siapa menolong kapitan di Semangka?” Maka kata kapitan itu: „Ada penghulu Melaju bergelar Kjai Demang, itulah jang menolong hamba mentjari barang apa kurang hamba”. Maka kata kemandur: „Ada Kapitan berdjual kain atawa apiun di Semangka; ada kapitan membeli lada di Semangka?” Maka kata kapitan itu: „Satu barang tiada hamba djual di Semangka dan membeli lada tiada”. Maka kata kemandur: „Siapa orang ini?” Setelah dilihat kapitan Nachoda Lela maka kata kapitan Forrest: „Hamba tahu pada orang ini, anak Kjai Demang di Semangka. Apa kerdjanja datang kemari?” Maka kata kemandur: „Orang ini datang kepada hamba mintak tolong hendak diam dibawah bendera Kompeni Inggeris, sebab sudah memunuh Belanda di Semangka”. Maka kata kapitan itu: „Baik kemandur tolong orang ini, karena didalam pikir hamba tiada salahnja orang ini kepada Belanda. Kalau sebab utang, meski seribu belum patut orang ini meninggalkan tanah Semangka itu”. Kata kapitan Forrest kepada kemandur: „Pesti tiada tertahan olehnja perbuatan Belanda padanja maka begitu pekerdjaannya”.

Sjahan maka kemandur menjuruh Nachoda Lela pulang kepasar dirumah surian Mijut. Ada tudjuh hari antaranja maka Nachoda Lela dipanggil kemandur dirumah pandjang gedung bitjara dihadapan konsil dan pangeran jang dua kedudukan serta datuk² didalam bandar Bangkahulu. Kemandur Mr. Carter berkata kepada Nachoda Lela, demikian

kata kemandur: „Adapun Nachoda Lela pulanglah keKerui bawak surat hamba kepada Kjai Demang. Tentangan kamu orang Semangka, dimana suka kamu diam tiada mengapa. Kalau hendak diam di Kerui, hamba suka; kalau hendak datang di Bangkahulu ini, hamba suka pulak. Kalau datang suruhan Holanda mentjari kamu, boleh kami bilang tiada kami tahu. Dan lagi, kalau Holanda tahu djuga pada kamu, kalau kamu takut kami kasihkan pada Holanda, tiada ‘adat Kompeni Inggeris begitu. Djangan kamu takut. Pertjajalah kamu kepada Kompeni Inggeris”. Itulah kata kemandur pada Nachoda Lela.

Pada masa itupun Nachoda Lela berlajarlah pulang di Kerui. Nachode Lela sampai dilabuan Kjai Demang mati, tiada Kjai Demang mendergar bunji surat dari kemandur Mr. Carter itu. Maka surat itu dikasihkan oleh Nachoda Lela kepada kakanda Nachoda Bujung itu, memegang surat itu jang daripada kemandur Mr. Carter dalam bandar Bangkahulu.

pag. 55

Sjahan selama peninggal ajahanda itu tiada berketahuan segala anak Kjai Demang masing² menaruh pertjintaan daripada sebab meninggalkan nenggeri Semangka. Segala anakanda jang laki² berdjalan membawakkan untungnja masing² pada tiap² nenggeri orang. Ada jang tinggal didalam pulau Pertja, ada jang lalu ditanah Bali, ada jang pergi ditanah Djawa. Dimana nenggeri jang tiada didalam perintah Kompeni Holanda disanalah tempat berhenti, laksana burung terbang: dimana ada buah kaju jang masak disanalah tempat berhenti. Sjahan adalah seperti ajam kehilangan ibu: dimana ada orang jang kasih dan sajang, disanalah tempat beperhambakan diri. Demikian segala anak Kjai Demang selama peninggal baginda mati, supaja tahu segala tuan² barang jang membuatja surat ini. Adapun perkataan didalam surat ini: seperti dilihat dengan mata kedua akan peruntungan anak Kjai Demang adik-beradik, djikalau tatkala djaman baginda lagi didalam tanah Semangka. Melainkan Allah subhanahu wata‘ala djuga jang mengetahui hambanja buruk dan baik dalam dunia ini. Tammat.

Kalam tersurat pada selapan hari bulan Zu‘l-hidjdjah. Pada masa itu djurutulis Nachoda La‘udin menjuratkan peruntungannja adik-beradik didalam Kuala Pali.

Adalah seperti pantun orang :

Bukannja parang baru ditempa,
 Parang Gudjerat tidak berulu.
 Bukan sekarang baru dimintak,
 Sudah tersurat lagi dahulu.

Tidak boleh sekendak padi,
 Sekam belah ditumbuk luluh.
 Dimana boleh kehendak hati,
 Kehendak Allah makanja sungguh.

Gurab di Atjeh berkisi-kisi,
 kenaikan sultan Djamalul'alam.
 Untung djangan diabisi,
 Mintak do'a siang dan malam.

Kenaikan sultan Djamalul'alam,
 Rotan sampai diatas kota.
 Mintak do'a siang dan malam,
 Belaku djuga barang dipinta.

Tinggi gedung di Pulau Pinang,
 Pantjuran diatas bukit.
 Baik² tuan bertenggang,
 Sengsara bukan sedikit.

KLAPPER

A

- 'Abdallāh Muḥammad Shāfi'ī, neef van Ratu Sharīfa en Bantens troonopvolger, 45.
Abu'l-Fath Muḥammad Shāfi'ī, alias Zainu'l-'Ārifin, Sultan van Banten 1733—1748, 19, 44, 81.
Abung, *vide* Orang Abung.
Agung, Sultan van Banten 1651—1680, 19.
Aij, Raden — van Teram, 36.
Arung van Singkang, 52.

B

- Bajang (in Minangkabau), 6, 52, 103.
Bali, 101, 152.
Balambangan (eiland), 24.
Balambangan (op Java), 50.
Balungu (Bibi Lunguh), Lampongse marga, 44, 57, 108.
Bandjar(masin), Bandjar-streek 6, 17, 47-49, 51, 52, 103.
Banjoe Sangka (Madoera), 49.
Bangkahulu (Benkoelen), 3, 5, 8, 12, 13, 21, 22, 23, etc.
Bangkalan (Madoera), 50.
Bantan, zoon van K. D. Purwasedana, 55, 71, 78, 88, 93, 106, 121, 130, 139, 140, 144, 145.
Banten, *passim*.
Batavia (Betawi), 4, 8, 13, 19, 22, 24, 27, 31, 44, 45, 47-49, 62, 64, 76, 90, 91, 112, 115, 141.
Belu, 44.
Bengalen, 24.
Bengkunat, 10, 15, 38, 41, 96-98, 148, 149.
Ben(i)awang, Lampongse marga, 44, 57, 63, 108, 113.
Bernicouw, vaandrig ingenieur, 41.
Birni, z. Borné.
dr. Blankin, gezaghebber te Kerui, 10, 96, 148.
Bonnette, (naam v. e. sloep), 24.

- Borné, Birni, aan de Keizersbaai, 14, 26, 28, 30-32, 36, 38, 41, 42.
Borneo, 24, 47, 50, 52.
Bresih, dochter van K. D. Purwasedana, 55, 106.
Buang, Ratu Bagus, Bantens troonpretendent, 7, 15, 20, 44, 45, 46, 61, 68, 113-116, 118.
Buginezen, 52, 65, 98, 103, 115.
Bukit Sawah, gebergte in Z. Sumatra, 15.
Butter Hunnings, gezaghebber te Lais, 10, 12, 52, 103.
Buys, Jan, (korporaal), 27, 32, 33, 35.

C

- Camphuys, Gouv.-Generaal, 91.
Canne, 17.
Campbell, Eng. ambtenaar, 15.
Carter, Roger; commandeur van Benkoelen, 10, 13, 97, 98, 100, 148, 149, 151, 152.
Ceylon, 21, 45.
Cheribon, 60.
China, 50, 90.
van Cloon, Gouv.-Generaal, 16.
Colmond, kapitein C. L., 40, 43.
Commandeur, *passim*.
Compagnieën, Nederlandse en Engelse, *passim*.
Condé, Frans oorlogsschip, 12.
Congreve, kapitein van de *Onslow*, 47, 48.
Convert, bevelhebber in Banten, 65, 68.
Council (van Benkoelen), 97, 148.

D

- Dalrymple, A., 14.
Datuks (van Benkoelen), 98.
Darval, lid v. d. Council van Benkoelen, 97, 148.
Demang (*vide et* Purwasedana), 7, 18, 21.
Denham, Eng. schip, 12.
Djajakusuma, Lampongs Pangéran, 57, 108.

Djakarta, 46.
 Djamali, Agus, 43, 96, 147.
 Djambi, 5.
 Doeta Dimangala, Kyai Aria; Bantens regent in de Lampongs, 29, 37, 42.
 van Doorn, Jan, 35.
 Dutadiprana, Ngabehi; Lampongs hoofd, 35.

E

East-India Company, 3.
 (zie ook: Compagnieën).
 Edam, eiland, (Pulau Damar), 45, 91.
 Edge Grove, buiten van W. Marsden, 2.
 Elout, vertaler van Marsdens Maleise Spraakkunst, 4.
 Entjik Laut, schipper van een vaartuig uit Semangka, 85, 86, 137, 138.
 Entjik Pisang, dochter van K. D. Purwasedana, 55.
 Entjik Tajan, jeugdnaam van Nachoda Muda (K. D. Purwasedana), 53, 54, 103-105.
 Entjik Tenun, dochter van K. D. Purwasedana, 55.
 l'Espérance, Frans oorlogsschip, 12.

F

Falck, G. T.; bestuurder van Banten, 65.
 Faure, H. P. (menir Pur); Commandeur van Banten, 6, 8, 9, 23, 24, 27, 30, 31, 34, 35, 37, 40, 77, 78, 81, 83, 85, 89, 96, 129, 130, 132, 134.
 Fiscaal, 68, 78, 79, 119, 130.
 Forrest, Th.; Engels zeevaarder en ontdekkingsreiziger, 9, 10, 14, 23, 24, 81, 82, 85, 99, 133, 134, 137, 151.
 Fort Diamant (Gedung Intan), 62.
 Funke, F. W., 5, 17.

G

Garden, te Batavia woonachtige Schot, agent van de Engelsen te Benkoelen, 8, 21, 22, 43, 76.
 Gedung Intan (fort Diamant), 62, 112.
 de Gimmer, E., scriba te Banten, 35.
 Gollenesse, Stein van; Commandeur van Banten, 8, 16, 19, 44, 61, 88.
 Gonda, J., 2.
 Gramprig, Sebastiaan, 35.
 Grisse, 49.

H

ter Haar, B., 55.
 Harlow, Vincent T., 24.
 Hartingh, Nicolaas, 50.
 Hay, lid van de Council van Benkoelen, 97, 148.
 Helfrich, O. L., 5.
 Hendsel, Joh. Christiaan, 35.
 Hertfordshire, 2.
 Hidding, K., 5.

I

van Imhoff, Gouv.-Generaal, 45, 47.
 Indonesië, 5.

J

Jacquet, E., 5.
 Java (naam v. schip), 28, 30, 34, 36, 42.
 mr. Joen, 49.
 de Jonge, 8, 16, 20, 21, 44, 45, 47-49, 50, 51.

K

Kaap, 49.
 Kajutanggi (Bandjar), 47.
 Kalambajan (aan de baai van Semangka), 90.
 Kamis, dochter van K. D. Purwasedana, 55, 106.
 Kampar, 64, 114.
 van Kampen, N. G., 13.
 Kampong Melaju (wijk van Batavia), 90, 141.
 Kandang (Benkoelen), 98, 149.
 Karang Hantu, fortificatie in Banten, 62, 112.
 Karimata-eilanden, 52, 53, 103, 104.
 Keizersbaai, 6, 14, 19, 26.
 van der Kemp, P. H., 14, 15.
 Kerui (Kroë), 10, 13, 15, 22, 76, 84, 96, 97, 99, 100, 127, 128, 129, 135, 147, 148, 150, 152.
 Kjai Aria, 57.
 Kjai Tapa, leider van Bantense opstand van 1750, 45.
 Koromandel, 13.
 Kota Agung (Z. Sumatra), 14.
 Kreitlow, Rudolph van, 28, 30, 32, 33.
 Kruisbergen, Bataviaas vrijburger, 47.
 Kruseman, ass.-resident, 14.
 Kuala Pali (Benkoelen), 101, 152.

L

Lais (Benkoelen), 10, 52, 55, 103.
 Lampongers, *passim*.
 Lampongs, *passim*.
 Lampong Semangka, 13, 14.
 Laut Darasanta, Lampongs Pangéran, 57, 108.
 Lauts, 13.
 La'udin, zoon van K. D. Purwasedana, 11, 12, 55, 78, 88, 93, 94, 101, 106, 121, 130, 139, 140, 144, 145, 152.
 van der Linden, A. L. V. L., 5, 6.
 Londen, 22.

M

Mac Leod, 13.
 Madura, 46-48, 49, 50.
 Makasar, 8, 24, 78, 129.
 Malakka, 4.
 Mangkubumi, 46.
 Marco Polo, 2.
 Markasana, 46.
 Marlborough, fort; 10, 12, 13, 22, 43, 46, 98, 149, 150.
 Marre, Aristide, 4.
 Marsden, William, *passim*.
 Menteri, Radén, vrouw van K. D. Purwasedana, 55.
 Midden-Java, 46.
 Mijut, sergeant te Fort Marlborough, 100, 151.
 Minangkabau, 6, 18, 19, 28, 46.
 Mindjan, Ki Ria; Bantens stedehouder in de Lampongs, 7, 18, 57, 58, 61-67, 107, 108, 110-118.
 Mindjang, dorp van de Orang Abung, 58, 109.
 de Monroy, luitenant, 42.
 Mossel, Jacob, 8.
 Muara Tanda, plaats van de grens-afbakening tussen Eng. en Ned. gebied, 14, 88, 139.
 Muhammad, zoon van Nachoda Muda, 55, 106.
 Munara, berg in Banten, 45.
 Munnik, 47.

N

Nachoda Bujung, zoon van K. D. Purwasedana (als kind Wasub geheten), 71, 78, 81, 86, 88, 90, 92-94, 121, 130,

133, 134, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 152.

Nachoda Darman, familielid van K. D. Purwasedana, 89, 92-94, 141, 143, 144, 146.
 Nachoda Djamil, 8, 77, 78, 128, 130.
 Nachoda Dugam, 76-78.
 Nachoda Léla, zoon van K. D. Purwasedana (als kind Wasal geheten), 10, 24, 46, 71, 84, 88, 98-100, 121, 130, 136, 139, 140, 142-145, 146, 149-152.
 Nachoda Malim, 64, 114, 115.
 Nachoda Mangkuto, vader van K. D. Purwasedana, 6, 52, 53-55, 103-105.
 Nachoda Muda (= K. D. Purwasedana), 6, 7, 9, 12-15, 17, 18 e.p.
 Nachoda Paduka, schoonvader van K. D. Purwasedana, 55.
 Nachoda Sembawa, vaandrig in Eng. dienst te Kerui, 97, 148.
 Nachoda Sempurna, 84, 89, 90, 92, 94, 95, 136, 141-144, 146.
 Nachoda Setia, 76, 77, 78, 80, 99, 128, 129, 132, 151.
 Nachoda Tengah, 65, 115.
 Nachoda's, 7, 16, 17, 22, 23.
 Nairne, lid van de Council van Benkoelen, 97, 148.
 Natal, 12.
 Noorduyn, J., 52.
 Norris, gezaghebber te Kerui, 8, 21, 43, 76, 127.

O

Onrust, eilandje met scheepswerf in de baai van Batavia, 13.
 Onslow, naam van Engelse Oostinjevaarder, 47, 49.
 Ooster-Javaan, 8.
 Orang Abung, 5, 6, 7, 19, 20, 55-59, 106-112.
 Oriental Translation Fund, 1, 2.
 van Ossenberch, Commandeur van Banten (tuan Sambèrèk), 6, 8, 20-22, 44, 46, 49, 61, 64, 65, 68, 71, 77, 78, 83, 91, 115, 118, 121, 129, 130, 147.

P

Padang, 4.
 Padang Ratu (Lampong), 44, 57, 108.
 Pali (Benkoelen), 11.

- Palmer, van den Broek, W., 48.
 Pangéran Aria Adi Santika, prins-regent, later Sultan van Banten (Wasi'-u'l 'Ālimin), 21, 45, 46.
 Pangéran 'Ārif, troonopvolger van Sultan Zainu 'l-'Ārifin, 44.
 Pangéran Gusti, later Sultan Zainu 'l-'Āshikin, 21.
 Pangéran Judaningrat, vader van Pangéran Kusumaningrat I, 19.
 Pangéran Kusumadiradja, schoonvader van Sultan Zainu 'l-'Ārifin, 44.
 Pangéran Kusumaningrat I, rijksbestuurder van Banten, 19, 21, 59, 60, 69, 70, 71-74, 79, 80, 109, 110, 119, 120, 122-125, 127, 131, 132.
 Pangéran Kusumaningrat II, rijksbestuurder van Banten, 21, 35.
 Pangéran Natadiradja, gezant van Banten naar Engeland, 44.
 Pangéran Putra, neef van Sultan Zainu 'l-'Ārifin en vader van Ratu Bagus Buang, 44.
 Pangéran Surabawa van Piabong, 53, 104.
 Pangéran Tjakraningrat IV van Madoera, 47-49.
 Pantun, 11, 101, 142, 153.
 de Papegay, naam v. e. sloep, 40.
 Paradijs, Salomon; gezaghebber van de pentjalang Java, 28, 31.
 van de Parra, P. A.; Gouv.-Generaal, 25, 26.
 Pasir (Z. Borneo), 52, 103.
 Patjinan (Speelwijk), 62, 112.
 Patmanagara, Ratu Bagus Aria; Bantens officier, 41.
 Patradigala, Ki Aria; Lampongs hoofd, 35.
 Pekir Adam, Bantens hoffunctionaris, 72-74, 123-125.
 Petrus Albertus, de jonge; naam van 1e. fort te Semangka; 2e. een sloopje, 25, 26, 40.
 Piabong, aan de Lampong-baai, 6, 17, 19, 53, 104, 105.
 Pigeaud, dr. Th., 17.
 Purwasedana, Kjai Demang, passim
 Pulau Damar (= Edam), 91, 142.
 „ Lagundi, 20.
 „ Laut, 52.
 „ Pandjang, 42.
 „ Pinang, 102.
 Puti, 15.
- R
- Rabu, zoon van K. D. Purwasedana, 55, 106.
 Raden van Indië, 26, 27, 50, 77.
 Raffles, Sir Thomas S., 14.
 Rafudin, *vide* Sarafuddin.
 Ramé, dochter van K. D. Purwasedana, 55, 106.
 Ratu Djamilá, gehuwd met Sultan Zainu 'l-'Ārifin, 44.
 Ratu Sharifa, gemalin van Sultan Zainu 'l-'Ārifin, later regentes, 19, 21, 44, 45.
 Raus, sergeant Pieter, 25, 28-30, 33, 81, 82, 85-88, 132-134, 136-140.
 Reynouts, commandeur van Banten, 26.
 Robidé van der Aa, P. J. B. C., 16, 44, 62.
 Roman, J., Commandeur van Banten, 19.
 de Rovere van Breugel, 24, 25.
 Royal Asiatic Society, 1.
 van Royen, dr. J. W., 43.
 Rijksbestuurder, 26.
- S
- Saleier, 24.
 Sapang, Radén, 63, 64, 114.
 Sarafuddin (= Rafudin), zoon van K. D. Purwasedana, 55, 95, 106, 146.
 Sayyid Ahmad, vader van Ratu Sharifa, 18.
 Schippers, Th., Commandeur van Banten, 23, 25.
 Scot, een te Batavia woonachtige Schot, 22.
 Selibar (Sillebaar), 15, 16, 24, 28, 98, 149.
 Semangka, 6, 7, 9, 10, 12, 13 e.p.
 Semarang, 77, 91, 129, 142.
 Semawang (Lampong), 57, 108.
 Semendo-huwelijk, 6, 55, 106.
 Setyadiningrat, Panembahan; regent van Bangkalan, eerst van Sidaju, zoon van Tjakraningrat IV, 50.
 Sidaju, 49.
 Silebu (Silleboe, Seleboe), 24, 26, 28, 29, 39, 41, 43.
 Sinaka, Radén, 46, 96, 149, 150.
 (zie ook R. T. Wiradiningrat).
 Singkang, 52.
 de Snuffelaar, naam v. e. pentjalang, 40.
 Steenhuysen, J. C., 36.
 Stolp, H. G.; kwartiermeester, 31, 37, 42.

Stuart, lid van de Council van Benkoelen, 97, 148.
 van Suchtelen, Commandeur van Banten, 65.
 Sultan van Banten, 7, 8, 10, 15, 26, 32, 37, e.p.
 Sultan Hadji, 15.
 Sumatra, 3, 4-6, et passim.
 Sumatra-tractaat, 4.
 Sumenep, 50.
 Sunda, straat, 26, 28.
 Surabaya, 49.
 Suradjaja, Ki Aria; Lampongs hoofd, 35.

T

Tajan (Bandjar), 6, 52, 103.
 Tajan, Entjik, 53, 54, 103-105.
 Talib, Si; vaandrig te Banten, 8, 9, 23, 78, 83-85, 129, 135-137.
 Tampang (Tanpan), 15, 33.
 Tandjong Blimbing, 41.
 Tandjong Tjina, 15.
 Tanpan, *vide* Tampang.
 Tapanuli, 12.
 Teram, 34, 36.
 Tjakraningrat, *vide* Pangéran Tjakraningrat IV.
 Tjaringin, 63, 68, 69, 113, 119, 120.
 Tjarki, meester, 49.
 Tuasah (to-Assa), 52, 103.
 Tulang Bawang, 15, 20, 25, 46.

V

Valkenoog, 20, 46.
 Veldhuijzen, Philippus, 27, 32, 36.

Veth, P. J., 7, 14, 47.
 Vlakke Hoek, 15, 26-28, 30.
 de Vrijheid, bark, 27, 36, 37, 39, 42.

W

Wai Ngarij (Lampongse marga), 44.
 „ Nipa (Njerupa; Belu), id., 44.
 „ Ratna; id., 57, 63-67, 87, 108, 113-117, 139.
 Wandelaar, Willem; eerste hoofd van de Ned. bestuurspost te Semangka, 25, 28, 31, 37, 42, 43.
 Wasal (= N. Lela), zoon van K. D. Purwasedana, 55, 71, 106.
 Wasî'u'l-'Ālimîn, Sultan van Banten, 21.
 Wasub (= N. Bujung), zoon van K. D. Purwasedana, 55, 70, 71, 106.
 Wetanger, 8.
 Wiradiningrat, R. T., zoon van P. Tjakraningrat IV van Madoera (Radén Sinaka), 48, 49, 50, 51.
 Wirutama, Lampongs hoofd, 27, 32, 35-37.
 Wyatt, lid van de Council van Benkoelen, 97, 148.

Z

Zainu 'l-'Ābidîn, Sultan van Banten, 44.
 Zainu 'l-'Ārifin, Sultan van Banten, (Abū 'l-Fath Muḥ. Shāfi'ī), 19, 44, 81.
 Zainu 'l-'Āshikîn (Pangéran Gusti) 21.
 Ziegman, Chr., 27, 32, 36, 37.
 Zuid-Sumatra, 7, 22.